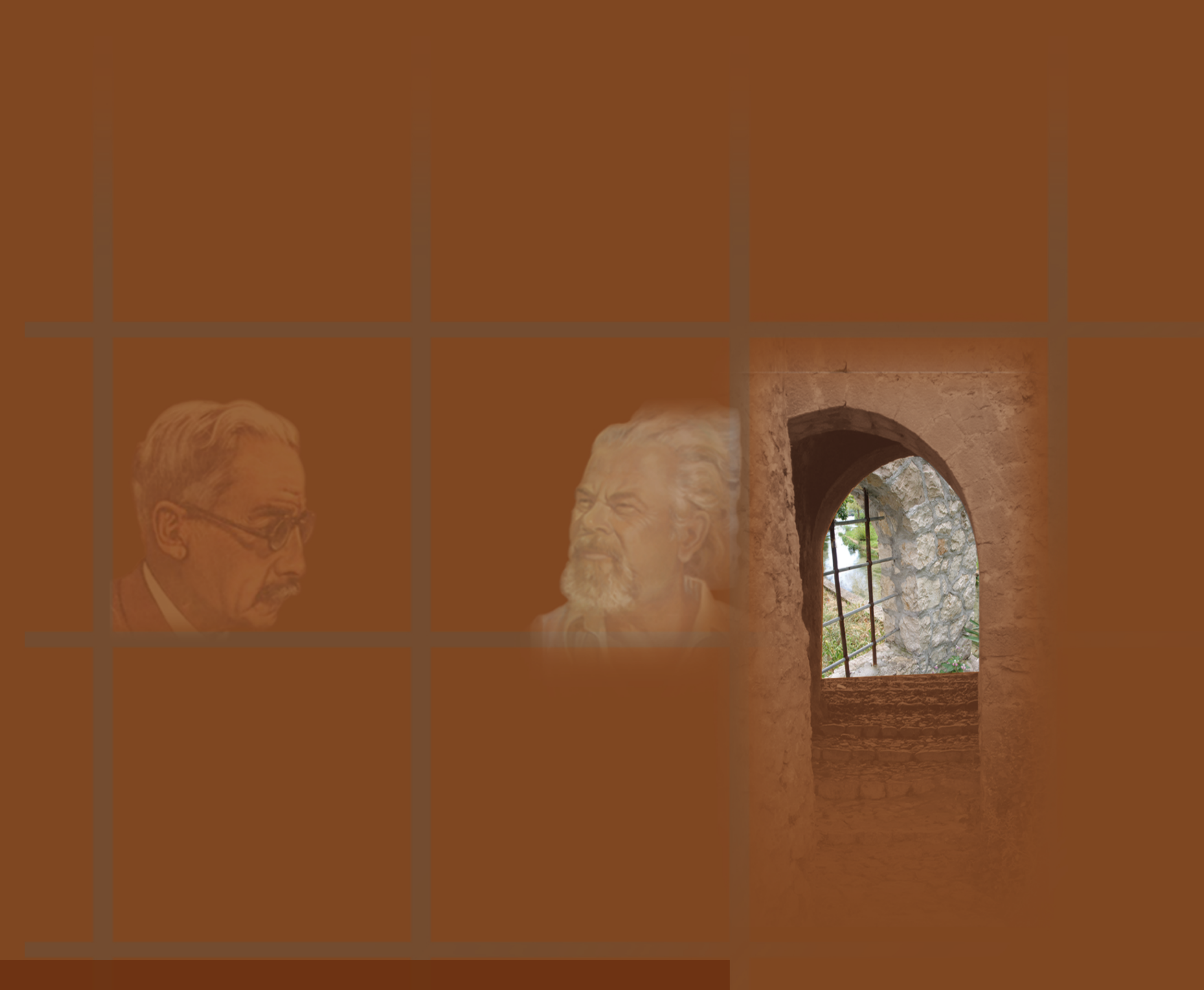

الـكـنـز الشـرقي

اختارها وترجمها

محـمـد بك قبطانوفيتش ليـوبـوشـاك

الحكم والأمثال التركية والعربية والفارسية من كل حديقة زهرة

أعـدهـا

أ.د. فهـيـم ناميتـاك

الكويت

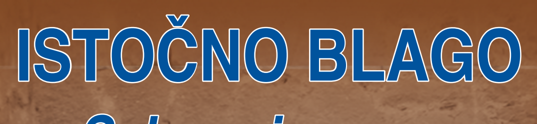
2010

ISTOČNO BLAGO *Sabrao i preveo*

Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak
Priredio: **Prof. Dr. Fehim Nametak**

ISTOČNO BLAGO

Sabrao i preveo

Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak

Svezak I

Turske, arapske i perzijske poslovice i mudre rečenice.

Her bakčeden birer čiček.

Iz svake bašče po jedan cvijet.

Priredio:

Prof. Dr. Fehim Nametak

ISTOČNO BLAGO

Sabrao i preveo

Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak

Svezak I

Turske, arapske i perzijske poslovice i mudre rečenice.

Her bakčeden birer čiček.

Iz svake bašče po jedan cvijet.

Priredio:

Prof. Dr. Fehim Nametak

KUVAJTA

2 0 1 0

هر ملتك درجهء افكار واخلاقي امثالندن آكلاشيلير

Her milletun deredžei efćar ve-ahlaki

Emsalunden anlašilur

Svakog se naroda čuvstvo i značaj po njegovijem

Poslovicama tačno razumije

Recenzenti :

Abdulaziz Mohamad Guma

Mahmud Ibrahim Elbagali

Specijalno Izdanje

Izdaje se povodom održavanju dvanaestu zasedanju Fondaciji ALBABTINA .

Zasedanje :

HALILA MUTRANA i MEHMEDALIJA \ MAK DIZDARA

SARAJEVO - BOSNA i HERCEGOVINA

19 - 21 okt . 2010

Tel: 22430514 – Fax: 22455039 (+965)

E–mail : kw@albabtainprize.org

UVOD...

Između orijentalnih književnosti (persijske, turske i arapske) i književnosti na području Bosne postoji čvrsta, ukorijenjena, vijekovna povezanost koja potiče od međusobnog intelektualnog i ljudskog prožimanja, kroz širenje islama, islamske kulture i odlika, njegove blagosti i tolerancije, njegovog odnošenja prema svima sa pravednošću, jednakošću i poštovanjem.

Pod ovim uticajem, i kao njegov rezultat, istaknute ličnosti i pojedinci iz bosanskog naroda počeli su se baviti prevođenjem književnog naslijeđa, vjerskih knjiga i poezije na jezike koji su preovladavali u njihovom okruženju, kao latinski, u želji da ljudi saznaju i imaju koristi od onoga što im donosi tradicija drugih naroda i drugačijeg života.

U tom pravcu Muhamed Kapetanović, koji je bio odgojen i u istočnjačkoj i u zapadnjačkoj tradiciji, i poznavao dosta jezika, uključujući perzijski, turski i arapski i uz to bosanski, koji je iskusio i period osmanske i period austrijske vlasti u svojoj zemlji i proputovao mnogo, želio je upoznati svoje sunarodnike, kao i narode susjednih zemalja, sa intelektualnom tradicijom Orijenta. Prikupljao je odabrana djela iz perzijske, turske i arapske književnosti i pripremio knjigu «Istočno blago" čiji je prvi dio objavljen 1896g. Drugi dio knjige pripremio je za štampu sljedeće 1897g. Fondacija je zamolila prof. dr. Fehima Nametka da dva dijela knjige sažme u jedan sa naglaskom na autorov izbor arapskih poslovica i arapsku baštinu.

Povodom svoje dvaneste konferencije (Khalil Mutran i Mehmedalija/Mak Dizdar), Fondacija Abdulaziz Saud Al-Babtain za poetsku kreativnost" donosi reprint verziju izdanja knjige "Istočno blago", sa novim predgovorom koji je sačinio dr. Fehim Nametak, koja obiluje narodnim poslovicama i pričama porijeklom iz orijentalnih književnosti, a također sadrži obilje narodnih poslovica i priča koje su zajedničke orijentalnoj i bosanskoj književnosti.

Sa željom da ovo novo izdanje bude na korist našoj braći kulturnim radnicima, naučnicima i svima zainteresovanima u Bosni, Uz Allahovu pomoć .

Abdul Aziz Saud al-Babtin

20 Šaaban 1431.h / 1 August 2010

✷✷✷✷

P R E D G O V O R

Pionir bošnjačkog književnog preporoda potkraj XIX stoljeća i jedan od prvih istraživača bošnjačke književne baštine na orijentalnim islamskim jezicima, kao i jedan od prvih prevoditelja s arapskog, turskog i perzijskog jezika, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak snažno je obilježio sudbonosno vrijeme za Bosnu i Bošnjake u doba odlaska osmanske i dolaska austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini.

U svojoj dugoj povijesti Bosna je preživljavala burna vremena smjenjivanja vlasti i raznih društvenih i kulturnih previranja. Relativno dug period osmanskog gospodstva ostavio je dubok trag na zemlju Bosnu i njeno stanovništvo, a najznačajnija promjena dogodila se promjenom vjere velikog procenta bosanskog stanovništva koje je iz kršćanstva u tri toka, od kojih je bio najmasovniji onaj patarensko-bogumilski, prelazilo na islam. Proces islamizacije je bio postepen i nije jednako bio zastupljen na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. U vrijeme posljednjeg osmanskog opširnog popisa stanovništva Bosne 1604. godine oko 75% stanovništva su sačinjavali muslimani, a ostatak katolici i pravoslavni kršćani te Jevreji. Naravno, u skladu s ovim procentom muslimanskog stanovništva i s činjenicom da je sunijski islam bio službena vjera Osmanskog carstva, islam je dao i snažan pečat ukupnom životu u Bosni i Hercegovini.

Veliki je broj učenih ljudi, književnika i umjetnika stasao u vrijeme četverostoljetne osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini od kojih je znatan broj pisao na arapskom, turskom ili perzijskom jeziku, ili na sva tri zajedno, a izvjestan broj bošnjačkih autora je pisao na bosanskom jeziku koristeći arapsko pismo i sudjelujući tako u stvaranju tzv. alhamiado literature. Također, u ob-

lasti materijalne kulture iza Osmanlija su ostali neizbrisivi tragovi. Pred kraj osmanske vlasti u Bosni, kad se Osmansko carstvo nakon provedenih reformi sredinom XIX stoljeća snažno okrenulo ka Zapadu, Bosna se začahurila u stare kalupe ne dopuštajući gotovo nikakve promjene koje su bile na pragu. Stanovništvo je čuvalo stečene vjerske i kulturne tekovine bojeći se da će izgubiti glavne značajke civilizacije kojoj je dugo pripadalo.

Sudbonosnom koincidencijom, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak je rođen 1839. godine, baš u godini Tanzimata, perioda velikih reformi Osmanskog carstva. Kao begovsko dijete i s očeve i materine strane, imao je prilike školovati se, što je obilato iskoristio pohađajući ruždiju u Ljubuškom, blizu svoje rodne Vitine, nastavljajući školovanje kasnije u Mostaru, značajnom kulturnom centru Hercegovine. U mostarskoj medresi je stekao dobre osnove arapskog i perzijskog jezika, a turski je učio od osmanskih službenika koji su boravili u Bosni i Hercegovini. Već sa 23 godine, 1862., izabran je u Idare medžlis u Ljubuškom. Iako su reforme koje je sultan provodio u Carstvu teško nalazile plodno tlo u Bosni i Hercegovini, u njihovom provođenju Ljubušak se zdušno angažirao zbog čega je dobio orden medžidije trećeg reda (visoko carsko priznanje uvedeno u vrijeme sultana Abdulmedžida po kome je i dobilo ime) koje mu je poslao sultan. Željan novih saznanja, krenuo je 1869. godine u obilazak značajnih kulturnih centara Evrope. Tako je obišao Trst, Padovu, Veneciju, Veronu pa preko sjevera Italije obišao je i Tirol, Salcburg, Beč, Peštu. Preko grčkog otoka Krfa otputovao je u Egipat pa u povratku posjećuje Izmir, Istanbul, Varnu, Ruščuk, Bukukurešt. Godine 1875. seli se u Sarajevo gdje ga tri godine kasnije zatiče austro-ugarska okupacija. Ispunjen željom za promjenama društva, odmah se politički angažira, što je i zapaženo od novih vlasti pa već 1879. godine biva odlikovan austrijskim ordenom željezne krune trećeg reda.

Još prije 1870. godine Kapetanović se sprijateljio sa Fra Grgom Martićem s kojim je ostao prijatelj do Martićeve smrti. Za boravka u Trebinju, upoznao se sa Vukom Vrčevićem, austrijskim vicekonzulom, inače saradnikom Vuka Karadžića, koji ga je potakao na sakupljanje narodnog blaga, što će biti njego-

va trajna orijentacija do kraja života. Vjerovatno je već u to vrijeme planirao rad na prikupljanju narodnih pripovijesti, pjesama i drugog kulturnog blaga jer je to naprosto bio trend i kod drugih slavenskih naroda. Još za vrijeme osmanske vlasti, 1877. godine postaje načelnik grada Sarajeva, a za vrijeme austro-ugarske vlasti imenovan je gradonačelnikom Sarajeva koju je funkciju obavljao od 1893.-1898. godine. Umro je u Sarajevu 1902. godine.

U skladu sa svojim obrazovanjem i probuđenim interesom za sakupljanje narodnog blaga, na šta su ga ranije poticali i Fra Grga Martić i Vuk Vrčević, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak intenzivno se posvećuje ovom poslu. Već nakon prve objavljene političke brošure Što misle muhamedanci u Bosni, 1886. godine, u kojoj pledira za široko shvatanje vjersko-nacionalne koegzistencije na južnoslavenskim prostorima, godinu kasnije, 1887., objavljuje Narodno blago, zbornik narodnih pjesama, poslovica, anegdota. Iako se u svome svakodnevnom životu koristio starim bosanskim pismom zvanim bosančica koje predstavlja jedan tip kurzivne ćirilice, Narodno blago je objavio latinicom, pismom za koje je smatrao da ga nove generacije moraju prihvatiti kako bi se lakše uključili u procese modernizacije koji su pred njima. Da njegovo opredjeljenje ne bi bilo bez ikakve rezerve samo za latinicu, već slijedeće godine, 1888., objavljuje prošireno izdanje Narodnog blaga ćirilicom. Ljubušak se u ovome djelu pokazao kao veliki znalac narodnih umotvorina, kao obrazovan čovjek znao je estetski ocijeniti vrijedna djela, a istovremeno se služiti narodnom leksikom, koristeći poslovicu kao argument. Naravno, Kapetanović je u naše narodne poslovice ubacivao i poneku istočnjačku, kao što će i u Istočnom blagu gdje je sebi postavio zadatak da skupi narodne umotvorine porijeklom sa Orijenta, ubaciti naše narodne umotvorine ostajući vjeran vlastitim riječima da sve što vrijedi prelazi iz blaga jednog naroda u vlasništvo drugog naroda i tako postaje opće dobro. Narodno blago je izvanredno dobro prihvaćeno i od čitateljske publike kao i od kritike, i to ne samo bošnjačke nego i srpske i hrvatske. Kako piše Hamdija Kreševljaković, Strossmayer je tada lično pisao Kapetanoviću: “Vaše narodno blago krasni je dar, kog narodu svom skupiste i prikazaste... Tako valja da i braća muhamedanci uz nas pristanu i da se na naš divni jezik i za našu kn-

jigu i prosvjetu pobrinu". Miroslav Alačević je pak napisao "Fala velikome Alahu kada se i moj prijatelj Mehmed pojavio na književnome polju i pojavio tako dično i častno da prokrči put ostaloj braći slavenskim poturicama" dok je karakteristično pisanje Franje Kuhača u Viencu :" Iz svega toga razabrati je, da beg Kapetanović nije niti lizavac, niti oportunista, niti lieni i oholi turski aristokrat, kako su to neki ljudi razglasili, već je miran, radin, skroman i uman patriota, koji misli da je bolje u vjerskom pogledu tolerantan biti, nego jednu vjeroispoviest na drugu huškati i rođenu braću razdvajati, kako to drugdje biva".

Godinu dana nakon objavljivanja Narodnog blaga, objavljuje Ljubušak Boj pod Banjomlukom 1737 – narodna pjesna, zabilježio i popunio Beg Kapetanović Ljubušak crpeći podatke iz turske povijesti (Banjaluka tarihi 1154), što je od čitateljske publike prihvaćeno kao rad kompetentnog poznavatelja narodnog stvaralaštva. Objavljivanjem ove pjesme, Ljubušak je imao namjeru skrenuti pažnju na bošnjačku epiku, a odabrao je izdavanje ovog spjeva stoga što on uistinu oslikava jedan od presudnih historijskih događaja opstanka Bošnjaka u Bosni. Bilo je to vrijeme kad je austrijski car koji je bio u ratu s Osmanskim carstvom poručio Bošnjacima da se ili isele ili pokrste, ili će biti sabljom posječeni. Ovakav ishod događaja se zaista i mogao očekivati jer je većina bosanske vojske ratovala na istočnim granicama Osmanske carevine protiv Rusije, a Bosnu je ostao braniti rezervni sastav vojske u koju su se uključili i starci, djeca pa i žene. U takvoj situaciji pobjeda nad moćnom austrijskom vojskom 4. augusta 1737. godine u boju pod Banjom Lukom zaista je bila dostojna da se opjeva u epskoj pjesmi koja se s koljena na koljeno prenosila do Ljubušakova vremena. Vrijeme Ljubušakovog izdavanja ove epske pjesme je i doba nacionalnog buđenja na balkanskim prostorima, kad i u drugim narodima junačka epika posebno biva istraživana, bilježena i štampana. Iako se radi o narodnoj pjesmi, Ljubušak je sebi dao za pravo da je dopuni "crpeći podatke iz turske povijesti (Banjaluka tarihi 1154).

Književno djelo nije za Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka predstavljalo "svetinju" u koju se nije smjelo dirati. Naime, on je smatrao sasvim

opravdanim dopunjavati tuđa djela ukoliko se tim postupkom mogao ostvariti opravdan cilj. A taj cilj je bio da se u oblandu starog i u narodu prihvaćenog djela ubaci i neka nova ideja, nova poruka važna za aktualni trenutak življenja. Nakon što je dopunio narodni spjev Boj pod Banjomlukom, također je sa 183 strofe dopunio religiozno-didaktički spjev Jusuf-bega Čengića Abdija, opravdavajući svoj postupak željom da djelo prilagodi novim uvjetima te da osim vjerskih savjeta u djelo unese i savjete o ponašanju u svakodnevnom životu, poticaje za radinost i uključivanje u tokove modernog industrijskog društva. Djelo Jusuf-bega Čengića je, naime, sadržavalo svega 43 strofe, ali u narodu je bilo dobro prihvaćeno i odavno poznato pa je Ljubušak svojim dodavanjem 183 strofe učinio djelo aktualnijim. Zapravo, Kapetanović je gotovo sve dopune Čengićevom Abdiji preuzeo iz svoje, ranije objavljene, knjižice Risalei-ahlak (Pouka o lijepom i ružnom ponašanju), s tim što je te pouke sada iskazao u stihovima. Gotovo svi pojmovi obrađeni u Risalei-ahlaku iskazani su u ovoj poemi u po jednoj strofi za svaki pojam (na pr. Roditelji, Učitelj, Nauka, Iskren, Domovina, Prijatelj, Ne uvrijedi, Zlikovci, Ne varaj, Zulum, Sirotinja, Milostinja, Derviš, Osveta, Mrtvi, Starci, Bolesnik, Komšija i td.). Prvotnu verziju Čengićeve poeme prepisivane u okviru alhamiado literature - sačuvane u brojnim rukopisnim kodeksima na koje se nailazi i danas bilo u javnim bibliotekama ili privatnim kolekcijama i štampane sa preinakama i dopunama već u Narodnom blagu - Ljubušak je objavio i kao zasebnu knjižicu.

Kapetanović predstavlja prekretnicu u razvoju bošnjačke književnosti, a njegova djela znače poetiku prijeloma i uvod u epohu preporoda. U književnosti Bošnjaka osmanskog perioda nije bilo narodnosnih niti narodnjačkih motiva; uglavnom su stvarana religiozna i u manjoj mjeri filozofska, historijska i tesavufska djela, dok je samo mali broj tekstova sekularnog karaktera. Ljubušakov pragmatizam u radu se ogleda u okretanju razumu i odgoju, dok književno-estetske vrijednosti ipak ostaju u drugom planu.

Najveći angažman u nacionalnom osvješćenju Bošnjaka Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak učinio je pokretanjem lista Bošnjak (1891.). Bio je među prvim Bošnjacima duboko svjestan da dolazi propast Osmanskog carst-

va i da se treba prilagođavati novom vremenu, ali i u tom vremenu zadržati svoju samobitnost. Bošnjačka historiografija XX stoljeća nije uočila pravi značaj ovoga Ljubušakovog angažmana. Ocijenjeno je, naime, da je u vrijeme nacionalnog osvješćenja bosanskih pravoslavaca kao Srba i bosanskih katolika kao Hrvata bilo iluzorno očekivati da će se i oni uključiti u zajednički nacionalni tok, što se na kraju i obistinilo. Ipak je Ljubušak uporno, i nakon što je propao pokušaj oživljavanja integralnog bošnjaštva koje bi obuhvatilo cjelokupno bosansko-hercegovačko stanovništvo, nastavio sa propagiranjem bošnjaštva, ovaj put samo za Bošnjake muslimane. Ovaj list se pod Kapetanovićevim uredništvom više bavio nacionalnim pitanjem za razliku od nekih kasnije pokrenutih muslimanskih listova koji su težište stavljali na vjersko osvješćenje i njegovanje kulturne baštine u novim uvjetima. Bošnjak je uz pokušaje nacionalnog osvješćenja radio na okretanju bošnjačke populacije vrijednostima evropske civilizacije. Uvidjevši da katolici i pravoslavni definitivno odbacuju bošnjaštvo kao svoju nacionalnu identifikaciju, on iznosi da Bošnjaci – muslimani imaju zadatak očuvati svoje ime «držeći se vjerno svojega bosanskog jezika i svoje iz davnine sjajno sačuvane bosanske narodnosti». I ovim svojim djelovanjem, kao urednik lista Bošnjak, kao uostalom i svojim cjelokupnim djelovanjem kao javna ličnost i poslenik u kulturi, Kapetanović uvijek ima na umu autohtonost Bosne, njezinu duhovnu povijest i njezinu sudbinu, kao i vlastito porijeklo.

List Bošnjak je imao zadatak odgovarati i na napade u povodu osporavanja bošnjačkog identiteta. Na pisanje somborskog lista Bačvanin u kome se tvrdilo da nema ni jednog «naučenjaka, historika jal etnografa ma bilo kojeg naroda, koji je govorio i gdje bilo spomenuo zasebno o bosanskom narodu, njegovom jeziku i td, kao što se pisalo i o drugim manjim narodima u Jevropi kao: Hrvatima, Bugarima, Česima i Srbima» Bošnjak je odgovorio argumentiranom raspravom u kojoj je dokazao da se bosanski narod i jezik sreću u pisanim spomenicima još od 12. stoljeća. Ako, dakle, i može biti istina da je austrougarski ministar Kalaj želio instalirati bošnjaštvo kao jedinstvenu nacionalnost za sve stanovnike Bosne i Hercegovine, ne može se Kalaju pripisati uporna borba za naciju i bosanski jezik na kome je ustrajao Mehmed-beg

Kapetanović Ljubušak i nakon propadanja Kalajeve ideje o bošnjaštvu za sve bosansko-hercegovačko stanovništvo.

Bošnjak je agitirao i protiv iseljavanja u Tursku koje je u to vrijeme dobilo na zamahu, pa ipak to nije polučilo željeni uspjeh jer se veliki broj stanovništva, osjećajući se ugroženim, iselio. Ipak, stanovništvo koje se iseljavalo bilo je svjesno svojega bošnjačkoga bića pa će generacijama u Turskoj zadržati svijest o svome porijeklu. U tom kontekstu bi bilo zanimljivo uporediti život Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka i Arif Hikmet-bega Rizvanbegovića koji su sticajem okolnosti bili vršnjaci (Arif Hikmet-beg je rođen godinu kasnije, a također je umro godinu poslije Ljubušaka). Arif Hikmet-beg je Bosnu napustio još sredinom XIX stoljeća, istina pod prisilom, nakon što mu je djed Ali-paša Rizvanbegović bio ubijen od Omer-paše Latasa. I dok se Ljubušak prilagođavao situaciji u kojoj je morao djelovati i činiti sve za spas Bošnjaka, bošnjaštva i bosanskog jezika ovdje, dotle se Arif Hikmet-beg u Istanbulu također osjećao Bošnjakom i ponosio se prošlošću svojih predaka, ali je njegov učinak za bošnjaštvo u odnosu na Ljubušakov bio neuporedivo manji.

Bošnjak je posebno razvijao svijest o jeziku. Na napade da je naziv jezika – bosanski nametnuo Kalaj odgovoreno je da je taj naziv bio u funkciji i tri stoljeća ranije, a u prilog tome Bošnjak je dao prostora tekstu Vatroslava Jagića, profesora Bečkog univerziteta, koji je smatrao da je opravdanije jezik u Bosni nazivati bosanskim nego srpskim ili hrvatskim. Tek će nakon prve decenije izlaženja Bošnjaka i smrti Ljubušakove ovaj list izgubiti bitku za imenovanje naroda Bošnjacima, a jezika bosanskim pa će početi i narod i jezik nazivati muslimanskim.

List Bošnjak je izražavao simpatije prema Turcima, a na prigovore Srba i Hrvata na tu činjenicu odgovarano je da je bliskost Bošnjaka i Turaka sasvim logična jer svi muslimani svijeta simpatiziraju Tursku i sultana kao halifu svih muslimana. Posebna zasluga Bošnjaka, još dok ga je uređivao Ljubušak, je njegovo insistiranje na obrazovanju omladine i uključenje u tokove modernog društva koje se formiralo dolaskom Austrougarske. Koliko se u tome uspi-

jevalo govori činjenica da je većinu tiraža lista kupovala mladež školovana u novim modernim školama postajući i sami, barem nekolicina njih, ne samo konzumenti nego i suradnici lista. Iako duboko nacionalno osviješten Ljubušak, nikako ne želi kidati veze s islamskim Orijentom. S tim ciljem, radi na sakupljanju i izdavanju Istočnog blaga, knjiga u kojima će doći do izražaja sve ono u čemu se prožimaju kulture islamskog Istoka i domaće autentično narodno stvaralaštvo. Predajući u štampu Narodno blago, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak je već tada, gotovo deceniju ranije, najavio i rad na Istočnom blagu, što znači da je tom poslu prišao prilježno i studiozno, i godinama je sakupljao materijal za dvije knjige koje će se pojaviti u posljednjim godinama devetnaestog stoljeća. Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak ističe da su njegove knjige "prva istočna zbirka, koja danas sretno dolazi među naš mili narod".

Dvije knjige Istočnog blaga imaju potpuno različitu koncepciju. U prvoj knjizi koju smo ovom prilikom pripremili za štampu, Ljubušak je sakupio 4.492 «poslovice i mudre rečenice» te osamdeset poslovica u Posebnoj kitici poslovica. U oba ova sveska se iskazao kao sakupljač folklornog blaga, ali u drugom svesku i kao prevoditelj nekoliko pjesama naših autora koji su pjevali na turskom jeziku. U drugom svesku Istočno blago uglavnom sadrži prozu koja ima za cilj poduku, a ta se proza sastoji od basni i orijentalnih pripovijedaka, među kojima se ističu one o Nasrudin hodži. Zapravo, u drugoj knjizi Ljubušak se više i iskazuje kao prevoditelj sa orijentalnih islamskih jezika i tu je poslije Ibrahim-bega Repovca koji je također pravio prve prevoditeljske pokušaje prije samog Kapetanovića, jedan od pionira našeg prevoditeljstva. Istina, on u drugom svesku Istočnog blaga ne prevodi arapske, turske i perzijske pisce doslovno, nego prepričava njihove poruke, ali pokazuje umijeće u odabiru najznačajnijih autora i djela iz arapske, perzijske i turske književnosti. Ibrahim-bega Repovca, kao i ostale svoje suradnike i pomagače, Kapetanović ne zaboravlja spomenuti u knjizi uz punu zahvalnost na pomoći koju su mu pružili. A ti su pomagači, osim spomenutog Repovca, učitelja arapskog jezika na Velikoj gimnaziji u Sarajevu, Sejfudin Lukšić, sarajevski kadija, dvojica reis-ul-ulema Mustafa Hilmi Hadžiomerović i Mehmed Teufik Azabagić te Ibrahim Ribić, učitelj na Šerijatskoj sudačkoj školi.

U Dodatku Istočnom blagu je Ljubušakov prilog o bogatstvu našeg jezika, a dodatak se završava tekstom Bogatstvo arapskog jezika.

Za razliku od Narodnog blaga, Istočno blago nije tako svesrdno prihvaćeno, barem kad je riječ o kritici izvan Bosne i Hercegovine. Istina, osvrti na knjige, iako malobrojni, bili su pozitivni, ali nije bilo onakvog oduševljenja kakvo je bilo u vrijeme pojave Narodnog blaga. Ipak, to djelo i danas ima svoju aktualnost i stoga smatramo da vrijedi upoznati i nove generacije s njim, upravo jer predstavlja jedno od ključnih djela književnosti bošnjačkog preporoda.

Priređujući ovo djelo Ljubušaka za štampu, nastojali smo zadržati njegov izvorni oblik i intervenirali smo samo u pogledu pravopisa prilagođavajući ga najnužnijim intervencijama, za razumijevanje današnjim čitateljima. Također smo nastojali, i u najvećem broju slučajeva uspjeli, dešifrirati imena koja su, kako se vidi, često donesena u skraćenom ili izmijenjenom obliku. Većina tih imena pripada poznatim ličnostima iz domena nauke i kulture islamskog svijeta, ali ima i znatan broj onih koji su Ljubušaku bili poznati kao njegovi suvremenici, publicisti čije je tekstove čitao u turskoj štampi, a danas su neki od njih zaboravljeni i u Turskoj. Stoga smo smatrali da nije na odmet da naše bilješke o ovim ličnostima budu nešto duže od uobičajenih koje se prave pri izdavanju sličnih djela; to stoga što čitatelj neće lahko naći podatke u našim enciklopedijama i uopće u literaturi na našem jeziku čak ni za imena za koja se već može obratiti priručnicima na europskim jezicima. Teško je, naime, našem čitatelju u literaturi na bosanskom jeziku naći obavještenja i o znamenitim ličnostima kao što su Gazali, Fuzuli, Baki, Firdusi, Hafiz Širazi, Ibn Kemal i druge znamenite ličnosti, da ne govorimo o onima manje poznatim kao što su Izzet Molla, Bešir Fuad, Kazim-paša, Muallim Naci i dr. Za većinu ovih imena podatke smo uzeli iz Kamus al-alama, Šemsuddin Sami-beja, Islam Ansiklopedisi (Tursko izdanje priređeno prema lajdenskom izdanju) i izdanje Islam Ansiklopedisi (izd. ISAM) te Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi Ihsana Işıka.

Treba spomenuti i izvore kojim se Ljubušak služio prilikom sastavljanja Istočnog blaga. Impresionira njegovo poznavanje klasičnih arapskih, perzi-

jskih i turskih djela iz kojih je crpio građu za svoje knjige. Najviše je materijala sakupio iz djela njemu suvremenih i nešto starijih turskih pisaca XIX stoljeća. Tu su, na prvom mjestu , turski tanzimatski književnici: Ziya paša, Namik Kemal, Ibrahim Šinasi, Ahmed Mithat i drugi, ali ne malo interesiranje pokazuje i za izreke našeg Arif Hikmet-bega Rizvanbegovića, kojeg zbog njegova opredjeljenja da piše na turskom jeziku uvrštava u Istočno blago. Jedan broj poslovica je našega porijekla, a ponegdje se i autor kolebao gdje bi svrstao «mudre rečenice», jer «što je mudro, nikad ne ostaje na onome mjestu, gdje se rodi, već vazda prelazi, gdje mu je bolje». Valjda je to bio razlog i njegovu uvrštavanju izreka i stihova hrvatskih pjesnika i pisaca Gundulića, Šenoe i Preradovića, kao i crnogorskog vladike i pjesnika Petra Petrovića Njegoša. Stihovi i tekstovi posljednje trojica potvrđuju Ljubušakovo poimanje pripadnosti zajedničkim slavenskim korijenima i kulturama slavenskih naroda.

Istočnom blagu koje sadrži poslovice naroda islamskog Istoka koji su do Ljubušakovog vremena živjeli u zajedničkoj državi, Mehmed-beg Kapetanović je namijenio moralno-odgojnu ulogu jer je smatrao da se pomoću ovoga najjednostavnijeg izražavanja narodne mudrosti taložene stoljećima u kulturama tih naroda može djelovati na psihu običnog čovjeka u tim teškim vremenima nesnalaženja pojedinca u novim uvjetima života. Poslovice sakupljene i objavljene u ovom djelu sadržavale su praktičnu filozofiju narodnog življenja ljudi islamskog Istoka podesnih upravo za onu namjenu koju je Ljubušak imao pred sobom kao primarni cilj.

U kojoj mjeri Ljubušak smatra stvaralaštvo na orijentalnim jezicima dijelom naše kulture svjedoči činjenica da on kao uzor suvremenim generacijama spominje Hasana Kaimiju, Abdurrahmana Sirriju, Abdulvehaba Ilhamiju i Omer-efendiju Humu. Njihove tekstove je koristio uglavnom u drugoj svesci Istočnog blaga, dok je u prvoj iskoristio nekoliko izreka Arif Hikmet-bega Rizvanbegovića. Iz Ljubušakova predgovora prvom svesku Istočnog blaga vidi se i ko su bili njegovi suradnici i uopće kakva je atmosfera vladala pred pojavu prvog izdanja. Ljubušak se zahvaljuje Ibrahim-efendiji Repovcu, profesoru arapskog jezika, Sejfudin-efendiji Lukšiću, sarajevskom kadiji, te

Ahmed-efendiji Ribiću, nastavniku na šerijatskoj kadijskoj školi. Posebno ističe podršku barona Kučere koju mu je ukazao prilikom pripremanja materijala za štampu. Prvi svezak koji se pojavio 1896. godine predstavljao je prvorazredan događaj onoga vremena. Sada, više od stoljeća iza toga vremena, djelo je vrijedan spomenik bošnjačke baštine i ono govori o dubokim vezama Bošnjaka i njihove tradicije sa kulturom islamskih zemalja.

Ljubušakova transkripcija predstavlja vrlo zanimljiv pokušaj našega čovjeka da približi arapske, turske i perzijske poslovice i «mudre izreke» domaćem čitatelju koji je, u kontaktu sa islamskim svijetom, obogatio svoj rječnik brojnim izrazima čiji se izgovor znatno razlikuje od izgovora u jezicima iz kojih potječu. Obzirom da smo sve te arapske, perzijske i turske riječi usvojili od osmanskih Turaka, uobičajen im je naziv kod nas turcizmi. Prevodeći arapske, turske i perzijske poslovice uz navođenje njihovih originala, često i u izvornom pisanju, Ljubušak se suočio i s problemom transkripcije arapskih, turskih i perzijskih riječi po prvi put latinicom ili ćirilicom. Istina, bosanski franjevci su ranije sastavili nekoliko gramatika i rječnika osmanskog turskog jezika latinicom, ali to se odnosi samo na pokušaj transkripcije turskih riječi i tekstova; arapske i perzijske je po prvi put transkribirao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak. U ovom poslu se snalazio kako je umio i mora se reći - nije bio dosljedan: jedne te iste riječi pisao je na više načina. Karakteristična su umekšavanja arapskih i turskih riječi u Ljubušakovoj transkripciji, odsustvo pisanja dužina, neuočavanje razlika kada je riječ o glasovima kojih nema u našem jeziku, oznaka arapskog glasa «ayn» itd.

Međutim, obzirom da Ljubušak ističe da je poslovice «prenio onako, kao što glase», njegova transkripcija predstavlja važan izvor za proučavanje izgovora arapskih i turskih riječi kod nas, posebno turskog koji je dugo vremena bio i jezik administracije i književnosti u našim krajevima. Taj turski izgovor bio je jedna varijanta rumelijskog dijalekta sa karakteristikama koje je inače teško proučavati bez izvora pisanih latinicom ili ćirilicom obzirom na to da se u arapskom pismu ne mogu uočiti. Koliko mi je poznato, na transkripciju arapskih riječi koje karakterizira umekšavanje arapskih glasova nije se osvrtao kod nas ni jedan arabista, a vrijedilo bi i tome problemu posvetiti pažnju.

Smatrali smo da nije uputno posebnim bilješkama ukazivati na sve karakteristike ove transkripcije i vršiti eventualne korekture u pisanju u skladu s važećim znanstvenim transkripcijama za arapski, turski ili perzijski jezik, jer bi na taj način bilješke i komentar knjige zauzeli njen veći dio, a djelo bi izgubilo draž autentičnosti. Tako ono traži nova čitanja i izučavanja. Isti je slučaj sa primjedbama na prijevode poslovica koje je koristio Ljubušak. On nije mnogo griješio u prevođenju, ali je vrlo često prevodio samo «po smislu sadržaja», ili je umjesto prijevoda arapske ili turske poslovice upotrijebio odgovarajuću našu poslovicu. Djelo se, dakle, izdaje u istom onom obliku u kojem ga je Ljubušak ostavio, samo s najnužnijim pravopisnim intervencijama, u smislu prilagođavanja današnjem pravopisu. Otklonjeno je i nekoliko štamparskih grešaka iz prvog izdanja.

Fehim Nametak

✷✷✷✷

BOŽE POMOZI!

Mila braćo i družino draga,

Eto vama "Istočnoga blaga!"

Obećanje teško dugovanje.

Kao što je mal ne svakome lijepo poznato, prije sedam godina dana, kada sam izdao naše Narodno blago, onda sam obećao u predgovoru, ako Bog dade lijepo zdravlje, da ću sabrati i na naš mili jezik prenijeti jednu lijepu kitu raznovrsnog istočnog blaga, pa šta sam tada obećao, eto hvala Bogu, to sam isto sada i učinio.

Ova istočna zbirka stupa danas sretno među narod, kao nevina i plemenita djevojka kada pođe u novu sreću, gdje će se kroz kratko vrijeme veoma lijepo sviknuti i obiknuti; zato vele Osmanlije: "Zeri halis ve ćelami hućema nereje gelirse husni kabul olur", što znači:

Čisto zlato i pametne r'ječi,

Gdje god dođu, svagdje dobro prođu.

Kroz to cijelo vrijeme, po svu dragu zimu bi se sa tijem zanimao i bavio, dok sam ovu zbirku jednom sakupio i priredio; s toga mi naum pada što su davno rekli:

Ako želiš poso sigurati,

Treba dobro mjesto ugrijati.

Ovo sam blago sve prenio iz naših raznovrsnih turskih ćitaba, tj. knjiga, koje se poimenice zovu, i to od arapskih: Esasul iktibas, Nevadirul ećabir, Zubdetul emsal, Hićemijati islamije, Atvakul zeheb, Nevabigul ćelim, Esmali Mejdani i Kamus; od osmalijskih: Humajunname, Marifetname Ensali Osmani,

Džumeli hićemije, Nasihatul hućema, Haziner letaif, Medžmuaifunun, Zubdetul emsar i Terbietul atfal; od persijskih: Mesnevi šerif, Đulistan, Bositan, Pendi-attar, Sanihatul adžam.

Ove i ovakve knjige su napisali naši muslimanski filozofi, kao što je bio arapski spisatelj Gazali [1], Firuzi' Abadi[2], Farabi[3], Fahri Razi[4], Zimahšeri[5], Ahmedi Mejdani[6], Ibni Ćemal[7], Ibni Dževzi[8], Đurdžani[9] i Ibni Rušd[10]; od Osmanlija: Merhum Dželenbevi[11], Ahmedi Midhat[12], Šinasi[13], Ćatib Čelebi[14], a u pošljednje vrijeme Zija paša[15], Ćemal beg[16], Mualimi Nadži[17] i Ebu Zija;[18] od persijskih spisatelja: Hazreti Mevlana[19], Šejhi Sadi[20], Vasif[21], Šejhi Attar[22] i Abdurahmani Džami[23].

Sve su ovo temeljiti istočnjaci i pravi strukovnjaci, koji su sa svojim djelima lijepi i veliki spomen iza sebe ostavili, te ih danas ne samo Muslomani nego i kršćanski svijet jako lijepo pripoznaje i opisuje. U otme pogledu veoma lijepo veli jedna turska rečenica, koja glsi: Po govoru nek niko ne sudi, Po djelu se poznavaju ljudi.

Ovdje sam sabrao i na naš jezik prenio i upravo ponašio preko četiri hiljade turskih, arapskih i persijskih samih poslovica i mudrih rečenica, koje dolaze u prvom svesku, a u drugome dolaze pitalice, razni stihovi, savjeti, poučne priče, bajke i mnogobrojne druge veoma zanimljive stvari.

Ovo sam sve priredio i napisao najprvo po smislu i sadržaju pa onda po abecedi, na primjer: O Arapima, bratstvu, caru, ćudorednosti, čistoći, darežljivosti, gostu, iskrenosti. Eto tako sve dolazi jedno za drugijem, kako se može vrlo lahko naći ono što se traži.

Neke sam rečenice napisao turskim slovima baš onako kao što sam ih i našao, te sam ih ujedno napisao i latinicom i protumačio. Sve sam prenio onako kao što glase, a neke su prevedene po smislu sadržaja i prema duhu našega jezika. Eto tako sam sve preveo, u koliko sam mogao shvatiti da je shodnije i pravije, a ko zna bolje, široko mu polje.

Što sam našao slično našijem rečenicama i poslovicama, tu sam svagdje donio po jednu malu opasku ili primjedbu; a da li su slične ili protivne jedna drugoj, ja na to nijesam ništa gledao, već sam sve sabrao, kao što sabire pčela med od cvijeta do cvijeta, tako sam i ja od knjige do knjige, pa što mi je god za oko zapelo, to sam sve uzeo i ovdje uvrstio.

Ja ne velim da se nije koja i zapadna priča ili rečenica u ovo Istočno blago uvukla, jer što je mudro, nikad ne ostaje na onome mjestu gdje se rodi, već vazda prelazi gdje mu bolje.

Ovo bi se sve dalo na tri dijela podijeliti, i to bi bio prvi dio: Ti znameniti istočnjaci, što su sobom rekli. Drugi je dio: Prema ovome njihovome i prema čuvstvu i duhu našega naroda i jezika, što sam ja sobom rekao i napisao. Treći je dio: Kroz i kroz umotvorine našega naroda, samo je ovakvih veoma malo, nema ih otprilike, nego od jedne četvrtine trećina.

Za priče, bajke i za druge stvari nijesam gledao nikakva rasporeda, već sam svekoliko poredao, kako mi je što na ruku dolazilo. Eto tako, ukratko rečeno: "Her bakčeden birer čiček" to jest: "Uzevši iz svake bašče po jedan cvijet" , nije loše, što sam u našu domaću bašču ovo razno cvijeće prenio i posadio, neka se i naš mili narod i sa ovim cvijećem kiti i resi. Šta ko begeniše, neka to prigrli i ljubi.

Na ovi prevod najviše me je potaklo i prava je namjera to da se jugoslavenski svijet bar unekoliko upozna sa istočnom književnosti, pa da se lijepo osvjedoči, kako Arapi, Persijanci i Osmanlije sa svojim mnogobrojnim rečenicama i sa jezgrovitim pričama sude i kazuju. Neka lijepo uvide kako arapske znamenite halife i veliki učenjaci sa svijetom postupaju i raspoređuju. U ovome pogledu lijepo veli jedna istočna rečenica: "Poslovice su pravo ogledalo jednog naroda". Zaista, na ovome ogledalu lijepo se može vidjeti slika i prilika istočnih naroda.

Istina, Nijemci, Francuzi, Englezi i svi drugi veliki narodi imadu već ovoga mnogo prevedena, te s stoga se može reći da je ovo prva istočna zbirka koja danas sretno dolazi mađu naš mili narod, pa treba da se veselimo i radujemo. Ako je kasno, barem je časno.

Između ostaloga i to mi je čast ovdje izjaviti: Kao što je svakome poznato, mučno se je od pogreške sačuvati, pa u ovoj zbirci ako bi ko opazio kakvu pogrešku, neka bude uvjeren da to nije ni iz kakve zle namjere došlo, nego, eto tako, samo nehotice, pa ko bi nas za to obavijestio, bili bismo mu zahvalni, ako Bog da, da pri drugom izdanju bude što ljepše i urednije. Kazali su stari ljudi: "Sami je Bog bez ikakve pogreške".

U ovome poduzeću najviše me je potpomagao Ibrahim efendija Repevac[24], učitelj arapskog jezika na velikoj gimnaziji u Sarajevu, Sejfudin

efendija Lukšić[25], sarajevski kadija i naš vrli Reis-ul-ulema i bivši i sadašnji, a također mi je lijepo pritekao u pomoć i Ahmed efendija Ribić[26], učitelj na kadijskoj šerijatskoj školi. Časno mi je i to ovdje izjaviti da me je gospodin baron Kučera[27] vazda na ovo poticao, sokolio i podučavao budući da on sam dobro znade da u istočnim jezicima mnogo lijepih i dragocijenih stvari imade, za koje im svima lijepo srdačno zahvaljujem. Rekli su naši stari:

Skladna braća nove dvore grade,

A neskladna i stare prodaju.

Ako Bog da i sreća junačka, ni odsele nećemo drijemati ni besposleni se skitati, već uvijek se truditi, pisati i sabirati, na primjer, kao što sam počeo sakupljati po Bosni i Hercegovini sva imena mahala, sela, voda, riba, brda, polja, planina, ptica i pojedina imena svakoga voća i raznoga drveća, kojoj sam zbirci naumio dati naslov Prirodno blago, jer u svemu tome uviđam veliku važnost za naše jezikoslovce i za naše mlade učenjake.

Ovom prigodom opet smatram za dužnost pozivati našu jednokrvnu braću, sve Bošnjake i mile Hercegovce, da se jednom sna i drijemanja otresu, pa da po mogućnosti prihvate pisati, prevoditi i sabirati sve što je korisno i značajno. Neka nastoje oko knjige i prosvjete, jer od toga nema ljepšeg na svijetu. Neka se lijepo ugledaju na naše bivše bosanske derviše i velike učenjake, koji su na našem materinskom jeziku mnogo štošta napisali i iza sebe ostavili, kao što je bi Sirrija[28], Ilhamija[29], Kaimija[30], Humo Omer efendija[31] itd, itd.

Kakva je bila škoda pjevati Merhum Sirriji: Nu, pogledaj, Sirrije Sve derviše miluje, I dan i noć kazuje: La ilahe ilallah!

Kazali su stari ljudi: “Od sloge nema više snage”; ili: Ljudska sloga planine obara, a nesloga samo razdor stvara.

Eto tako, sa velikom božijom pomoći završujem ovo nekoliko riječi i sa jasnim grlom iza svega glasa kličem i velim svome milome rodu i plemenu:

> Eto rode i Istočno blago, Pa probiraj, što je kome drago! Sabir’o sam punih osam ljeta, Kao pčela od cv’jeta do cvj’jeta; Eto primi ovu kitu cv’jeća, Predajem Ti u sto dobrih sreća! U Sarajevu, o Ramazanskom Bajramu 1313.[32]

Mehmed beg Kapetanović – Ljubušak,
vladin savjetnik i načelnik glavnog grada Sarajeva.

O AGI

Kakav aga, takav sluga.

O AKREPU

Akrepa kada nađeš u krevetu, nemoj ga živa na zemlju bacati, jer može opet doći, pa te ujesti.

O ALI – PAŠI RIZVANBEGOVIĆU[33]

Jȁ čekić kuca, jȁ puška puca.

Narodna.

(Ova je rečenica potekla iz Hercegovine u vrijeme Ali – paše Rizvanbegovića; to je živa istina: U Hercegovini u njegovu vremenu kroz 18 godina uvijek jȁ je čekić kucao, jȁ je puška pucala. Ali je paša kroz to kratko vrijeme načinio i popravio toliko džamija, medresa i ćuprija, podigao poljodjelstvo, uveo sađenje maslina, dudova, sijanje pirinča itd.

S druge strane, nije dao Crnogorcima maha, već se neprestano s njima tuko i teške im jade zadavao. U poznatoj grahovačkoj bitci 1833. godine, koju je vodio samo za osvetu glasovitog junaka Smail – age Čengića, poginulo je od samog Petrovića plemena preko petnaest momaka, a koliko je drugih Crnogoraca, po tom se može lako računati.

Ukratko rečeno: Ali – paša u svome vremenu jȁ se je bavio kulturom, jȁ se se je borio s neprijateljem; stoga je narod rekao za Ali – pašina vremena u Hercegovini: “Jȁ čekić kuca, jȁ puška puca.)

O ANKAKUŠU PTICI

Ime ima, a sebe nema, upravo kao ankakuš.

(Ankakuš, arapska riječ, znači ime jedne goleme ptice, koje još niko nikad nije očima vidio, od prilike što je u njemačkom “Roch” – fantastična ptica.)

O ARAPU

Arap je crn kao glavnja, a radin kao mrav.

O ATU

S ata sjaho, a na magarca uzjaho.

(Ova poslovica reče se onda kada ko odbaci ili izgubi kakvo veliko zvanje ili dobro, a prihvati za drugo, koje je sveosve nižeg stepena. Osmanlije onda reču: “ S ata sjaho, a na magarca uzjaho”.)

O BEĆARLUKU

Bećarluk džibi sultanluk olmas.

Ni sultanluk nije kao bećarluk.

(Sultanluk, poznata arapska riječ, znači carstvo, vladarstvo; bećarluk znači: neoženjen čovjek; te se time hoće da rekne, da ni sami car ne uživa potpunu slobodu, kao neoženjen čovjek koji ne strahuje kada kasno kući dođe. Opet drugi kažu da je bećarluk najviša patnja na svijetu, i stoga veli jedna druga poslovica:

U bećara svakog šićara* Ponajviše buha i ušiju.

(*Šićar, turska riječ znači, svega dosta, veliko blago.)

Gledajući na ovo protuslovlje, čini mi se da će biti najpravije ako rečemo: kako kome, jer ni pet prsta nije jednako.)

O BESPOSLICI

Besposlica nuždi je sestrica.

Od smijeha besposlenjaka nema neslađe stvari.

Važnu stvar ostaviti, a besposlicom se baviti, zar to nij udorija?

O BEZVJERNIKU

Bezvjernik bezvjerniku najlakše doskoči.

O BIJEDI

البهتان على البريء أثقل من السموات

El bahtanu ale-l-beri-i eskalu mine-ssemavat.

Nevinu je teža bijeda od nebesa.

Užasnija je bijeda, nego sablja.

O BILJEGU

Kad ne znaš gdje je biljeg, a zašto gađaš ?

O BINAMAZU

Smeo se k'o binamaz među dvije džamije.

(Binamaz, turska riječ, znači ime onoga, koji nikad ne klanja, već bježi od svakle gdje se god klanja: pa valjda je nesretnik zapao među dvije džamije, te nije znao kuda će pobjeći.)

O BILJKAMA

Kako treba za razne biljke sunce i kiša, tako treba za kućnu čeljad krijepost i lijepo ponašanje.

O BISERU

Uz biser i konac se prodaje.

O BISTROUMNOSTI

Ljudi bistre pameti i čiste savjesti čine čudesa skoro kao sveti.

ظن العاقل كهانة

Zannu-l-akili kjehanetun.

Zamisao je bistroumnoga kao vračanje.

O BLAGODATI

Blagodat je nepoznata, ali kad se izgubi, onda se pozna.

O BLAGODARNOSTI

Hvalenje i blagodarnost lijepa su svojstva, ali mnogom nije drago kad ga ko u brk hvali ili pred svijetom pohvaljuje.

Treba da je blagodarniji onaj koji dijeli – kad mu je Bog dao, pa imade odakle drugome dijeliti – nego onaj kojemu se udjeljuje i poklanja.

Uzmi što ti daju, pa ako je malo, možeš opet iskati.

O BLAGOSTANJU

Blagostanje uvijek donosi veliku brigu i misli: jer nesreća vazda kasa za srećom, a sreća za nesrećom.

(Ovome slično lčijepo je rekao neumrli Gundulić:

Kolo od sreće u okoli

Vrteći se ne prestaje:

Ko bi gori, eto je doli

A ko doli, gori ustaje

Čovjek što više dolazi do blagostanja, to više postaje neslobodniji.

Glavne su dvije stvari koje čovjeka u blagostanje dovode: neumorni rad i lijepo vladanje.

O BLAGU

Blago je velika sreća za dobra, a golema nesreća za zla čovjeka.

Sretno je blago za sretna čovjeka.

O BLIŽNJEMU

Nema blaženije i dragocijenije stvari na svijetu od suza, koje se prolijevaju žaleći svoga bližnjega.

O BOGATAŠU

Bogataš je na putu kao i kod kuće.

Bogataše niko ne miluje što su zgodni, nego radi sopstvene koristi.

Bogataš se plešče po kesi, a siromah po koljenu.

Da u bogataša ne pretječe, ne bi u siromaha ni dotjecalo.

Od bogata i brdo se plaši i strepi.

Ono je pravi bogataš koji tuđe ne želi.

O BOGATSTVU I ZGODI

إن كان شيء مثل الحياة فالغنى

In kjane šej-un misle-l-hajati fel-gina.

Ako je išta slatko kao život, to je bogatstvo.

Bogat i po brdu kola goni, a siromah i u polju put izgubi.

Bogatstvo je s naukom, a ne sa zgodom, a veličina je s pameti, a nije sa godinama.

Bogatoj udovici sviđaju poso novci.

Bogat se misli, a siromah mirno spava.

Bogatstvo je da se provede život, a život je da se steče bogatstvo.

Bolje je zgodna dvoriti, nego u nezgodi suze roniti.

Jednoć kad uhvati hlad poda se, onda je lako.

(Ova je rečenica našega porijekla te se na više mjesta za primjedbu

upotrebljuje; ne primjer, kad čovjek obogati, ili kad kakvu želju postigne, onda mu je lako napredovati; kad drvo raspusti žile i grane, pa uzme hlad poda se, ne treba mu se bojati da će usahnuti itd.)

Ko je zgodan taj je i slobodan.

نعم المال الصالح للرجل الصالح

Neime-l-malu-ssalihu lirređuli-salihi.

Lijepa ti je stvar zgoda za dobra čovjeka.

(Kad je čovjek hrđav, pa bude zgodan, još bude gori i zločestiji. U tome smislu služe se Arapi ovom poslovicom.)

Nema blaga bez blaga.

عز الدنيا بالمال وعز الآخرة بالأعمال

Izzu-ddunja bi-l-mali ve izzu-l-ahireti bi-l-amali.

Ljepota ovoga svijeta je u bogatstvu, a onoga u lijepu djelu.

Ljudi, kojim se čast uzdrži radi zgode ili radi njihova zvanja, naliče na banknotu; kad jednoć pane, ništa više ne vrijedi; a koji čast radi znanja i vrijednosti uživaju, oni su kao zlato, nikad ne gube svoju cijenu.

Sa samim bogatstvom teško je veliko ime postignuti, jer ronac koliko god iznese bisera iz mora, opet mu ostaje ime ronac.

Što je gospodar bogatiji, to i sluga veću čast uživa.

U nezgodi je teško naći druga, a zgodnome je skoro svak drug.

U bogataša i orozi jaja nose.

Veli jedan istočnjak: Zgoda i poštenje da iziđu na mejdan, bez dvojbe bi zgoda nadjačala.

أكثر الأغنياء الأغبياء

Ekjseru-l-agnijai el-agbijau.

Većinom su bogataši pravi budalaši.

O BOGU

Bog daje robu što nositi može.

(Za to se reče u našem narodu: “Ne daj, Bože, što se trpljet može”.)

Bog gleda u srce, a ljudi u lice.

Bog je stvorio braću zajedno, a kese im obaška.

(Ovome slično čuje se po gdjekad gdje se reče među našim narodom: “Ako smo mi braća, nijesu nam kese sestre”, ili: “Svak iz svoje, pa ćemo jaraniti”. Vidi Narodno blago, str. 222, br. 199.)

إن الله جواد يحب الجواد

Inne-llahe đevadu juhibbu-l-đevade.

Bog je darežljiv, pa i miluje darežljive.

Bog nafaku daje, a aščija čorbu.

Bog sami znade što u čovjeku leži.

Bog znade sve što je tajno, a kadija sudi što je javno.

يد الله مع الجماعة

Jedullahi meal đemaa.

Božija je ruka, gdje je sloga;

ili

Složnoj braći Bog pomaže.

العبد يدبِّر والله يقدر

El abdu judebiru vallahu jukaddiru.

Čovjek snuje, a Bog odlučuje.

(Ovome slično reče naš narod: “ Ti se pomozi i Bog će te pomoći”.)

Kuda božija strijela smjera, tu spasa nema.

قول ايله تكرينك آره سنه كيرلمز

Kul ile tanjrinun arasuna girilmez.

Između Boga i roba niko posredovati ne može.

Jedini je Bog koji se ne vara.

Koga Bog miluje, onoga i kara.

(Dade mu na ovom svijetu muku, bolest, da na onome svijetu imao bude veću plaću. Rekao bih da se ova rečenica nalazi mal ne u sviju naroda.)

Ko od božijeg straha plače, skuplje su mu suze od bisera.

Ko se boji Boga, ne boji se roba.

(Ovdje znači rob čovjek, jer su svi ljudi božji robovi. Zato se veli: “Ko se Boga boji, drugoga se ne boji”.)

Ko se Boga boji, taj se grijeha kloni.

Ko se na Boga oslanja, drugome se ne klanja.

Ko se na Boga oslanja, slobodno život provodi.

Ko se ne boji Boga, neka se svak boji njega.

(Ovome slično veli jedna druga turska poslovica: “Ko se Boga ne boji, neka ga se svak boji, jer nema zla koje neće učiniti.)

Ko se u Boga uzda, ne ostaje bez dijela.

Ko se u božiju pomoć uzda, jaka krila ima.

Među Bogom i robom nema niko ilake.

(Ilaka, turska riječ, znači pravo posjeda; to jest: među Bogom i robom ne može niko posredovati, nema niko toga prava na svijetu; kako je pravo, tako svakome i bude.)

Nije kako veli rob, već kako hoće Bog.

مثنوي

اسمـــانها و زمين يـــــك داركز درخت قدرت حق شد عيـــان

توجه كرمي ميان ســـــيب دراز درخت وباغبانش بيخــــبر

كرمكى داندكه اين باغ ازكى استدر بهار ام زادو مركشدردى است

Asumanha vu zemnjek sib dan,

Gez dirtahi kudreti hak šud ijan;

Tući germi mijani sib der,

Ez dirahtu, bagu-baneš, bi haber;

Germi gejdanet ki in bag ez ki est,

Der beharem, zadu murkeš derdi est!

(Jedan od najglasovitijih istočnih učenjaka, imenom Hazreti Mevlana[34] u svome znamenitom djelu, u "Mesneviji" između ostaloga donio je tu kiticu od šest redaka, koja znači od prilike ovo:

"Ovaj je svijet kao jedna jabuka, a čovjek je kao crv koji se u toj jabuci hrani i žive"

Od prilike da ko dođe tome crvu, pa da ga upita: "Gdje si i šta radiš ?" odgovorio bi: "Evo me ovdje u jabuci, ovdje se hranim i živem, ovdje mi je veoma lijepo i ugodno stanje."

Dalje da taj reče crvu: "Imade još mnogo i mnogo jabuka, šljem ove tvoje jabuke. – Imade drvo na kom jabuke rastu. – Imade bašča, imade baščovan koji bašču čuva. Imade puno nešta, sve što ti ne znaš".

Naravno je da bi crv odgovorio: "Ja ne znam ni za kakvu bašču, ne znam za baščovana, - ne znam za drugu jabuku nego za ovu u kojoj živem, hranim se, hodam kuda hoću. Šta imade drugo biti, nego ovo, gdje se nalazim".

Naravno, je da bi tako crv reko i odgovorio da ni za što drugo ne zna, niti da vjeruje.

Baš tako su i oni kratkoumni ljudi, koji ne vjeruju da imade onaj svijet, koji ne znadu za Boga, koji vele: šta ima drugo biti, nego ovo što vidimo očima oko sebe. A jadna im njihova majka! Ne znaju da imade onaj koji nas je sviju stvorio i koji će nas rastvoriti, pa će nas opet za onoga svijeta oživljeti i prema zaradi svakom nam mjesto dati.)

Osim Boga ko se na drugog oslanja, brzo se prevali.

Priznati da je Bog jedan, to je najshodniji put.

Svaka stvar imade svoj sjaj, a sjaj je srca: Boga milovati i često ga spominjati.

Šest je stvari Bogu mrskih; to to jest: ohol pogled, trunjavo srce, laživ jezik, kriv svjedok, ko pod drugim jamu kopa i ko braću zavađa.

Šta god radiš, nemoj Boga zaboravljati.

U božiji se posao ne treba stavljati.

O BOJAZNOSTI

Ne boj se onoga koga se svijet boji, već onoga koji se Boga ne boji.

O BOLESTI

فر من المجذوم كما تفر من الأسد

Firri mine-l međzumi kjema tefirru mine-l-esedi.

Bježite od međzuma kao od lava.

(Međzum je bolesnik koji boluje od "džuzama". To je jedna neizlječiva i prelazna bolest, ne daj Bože, od koje se ljudsko tijelo raspada. U turskom jeziku zove se "Miskin". Već u prastaro doba rekli su Arapi: "Bježi od neizliječive i prelazne bolesti kao od lava". Kod nas muslomana uglavnom je rečeno: Gdje se nalazi takve bolesti, tamo ne treba ići: a gdje se zadesiš, ne treba otalen

bježati. Ja mislim ovo što je rečeno “ne treba otalen bježati”, ne treba zato da ne bi prenio bolest u zdravo mjesto.)

Bolan baje kud i ne pristaje.

Narodna

Bolesna čovjeka bolesno je i mnijenje.

Bolest i starost brat i sestra.

Da nije bolesti i muke, ne bi se znalo za zdravlje i uživanje.

Hastaluk i fukaraluk teške su stvari.

Kako imade tjelesnih bolesti, tako imade i duševnih. Na primjer: ljubav, zavidnost, oholost itd. to su duševne bolesti, od kojih sama duša pati i čezne. S toga su rekli mudri ljudi da je preči liječnik za duševne bolesti, nego za tjelesne, a to ti je valjan i sposoban muršid, to jest vješt i valjan šejh.

Ko bolest krije, lijeka mu nije.

Ko bolest krije, sam sebe bije.

Koga boli, svakog moli.

Koga nije zub bolio, nije nu muku trpio.

Ko ne poznaje bolest, ne zna joj ni lijeka.

Ko vrućicu boluje, lepeza mu ne treba.

Malo ko da se drage volje ne razgovara sa bogatim ljudima, a siromaškog razgovora se prolazi, a samo razgovarajući neće ni zgoda ni siromaštvo na čovjeka preći.

Ne daj Bože teška bola i duga loga.

(Ovom se rečenicom podudara naša narodna poslovica: “Sačuvaj nas Bože teške bolesti i duga bolovanja).

Nije teško bolovati, da dadu komšije mirovati.

(Ovu je rečenicu najprvo rekao neki arapski pjesnik, kojemu su bili komšije jako dodijali posjetima kad je jednom bio bolestan. A i pravo je rekao, jer nema fajde za bolesnika kad oko njega igraju posjetnici.)

Srčanoj bolesti jedini je lijek podložan biti božijoj sudbini.

Sretniji je seljak na nogama, nego milijunar na štulama.

Svak za svoju bolest kazuje.

Za svaku bolest ima lijek, al ga je mučno naći.

O BORBI

Ko se s lavom bori, sam sebe ori.

O BRADI

Dao je bradu u tuđu šaku.

Ne žali brade, kad je ostala glava.

O BRAKU I ŽENIDBI

Brak je jedan most, preko kojega se ide i zlu i dobru.

Brak je kao parnica na sudu, uvijek je jedna stranka nezadovoljna.

الزواج أوله حلاوة وأوسطه قساوة وآخره عداوة

Et-tezevvuđu eveluhu halavatun ve evsetuhu kasavetun ve ahiruhu adavetun.

Brak je u početku sladak, u sredini brižan, a na kraju svađan; ili: Brak je s prva kao med, u sredini kao led, a na kraju kao jed.

النكاح يفسد الحب

Elnikjahu jufsidu-l-hubbe.

Brak pokvari ljubav.

Da je ljubav poslije braka kao što prvo, mnogi bi čovjek sretan bio.

Gdje među mužem i ženom vječna borba postoji, bolje im je umrijeti, nego življeti.

بر زوج بر قيزك جمالندن زياده كمالنه عطف نظر وقت ايتمليدر

Bir zevdž bi k-zn džemalundan zijade čemaluna bakmalidur.

Mladoženja treba da pazi više na ćudorednost, nego na ljepotu.

من تأهل ببلدة فهو منها

Men tèehhele bi beldetin fehuve minhum.

Ko se oženi od nas, i on se ubraja da je naš; ili: Ko s' oženi iz našeg grada, već se broji od našeg stada.

Ko se oženi, već je na pola pobožan.

Najglavniji je uzrok da se ne slažu muž i žena, što nijesu gledali, kad su se uzimali, na lijepu ćud, već na bogatstvo.

Od manjeg se ne ženi, a za višeg se udaji.

Plemenit brak čovjeka dovede blagostanju.

(U ovom pogledu, kad je obratan slučaj, to jest, kad je nesrećan brak: veli naš narod:

Teško onom do smrti,

Ko se u zlo uprti,

Nema puste ni smrti,

Da ga iz zla isprti.)

Radi ljepote ili radi zgode ko se oženi, od toga dvoga samo jedno ako fali, treba da se sa ženom rastane; a ko se oženi radi pameti, taj uvijek sretno živi.

Teško je čovjeka naći, koji se svakog pazara ne kaje što se oženio.

(Ja mislim, kad dođe pazarni dan da treba svašta kupiti i kuću namiriti, pa zato se kaju, jer stara je riječ: "Hoće žena kravu, hoće krava slamu" mora se nabaviti sve što treba.)

Veli neki istočnjak. Ženidba je radi ljepote raskoš, radi plemstva i velikog soja ropstvo, a radi poštenja uživanje. Ako se slučajno nađe uz ovo pošljednje i ono prvašnje troje, to je još bolje.

Ženidbom da su bili zadovoljni ima ih mnogo, ali da su postali sretni, vrlo ih je malo.

(To jest, mnogome ne izađe za rukom kao što se je nadao i mislio.)

Ženi sina, kad hoćeš, a kćer udaji, kad možeš.

O BRANITELJU

Nema boljeg branitelja, nego neraditi ono što ne valja.

الشفيع جناح الطالب

Eššefiu dženahu-ttalib.

U koga je dobar branitelj, dobra su mu krila.

O BRATSTVU

Bolje brata koriti, nego ga izgubiti.

Gdjekad se nađe brat kojega nije majka rodila.

(Ovome slično veli naš narod: "Ovo mi je brat, ko mi je dobru rad", a opet dolazi ovome protivno u narodnoj pjesmi:

Nema ljeta bez Đurđeva danka

Niti brata, što ne rodi majka.)

Kad se brat za te bori, lako ti je spavati.

إذا ترضيت أخاكَ فلا أخًا لك

Iza tereddajete ehakje fela eha lekje.

Kojega je brata mučno zadovoljiti, tu nema brata.

Koliko ima braće koje nije majka rodila?

(Ovomu slično glasi jedna druga turska poslovica: "Muhibbi sadiki jek-dur kišinun akreba sunden", što znači: "Bolje je vjeran drug, nego rođak"

U ovome smislu lijepo reče naš narod:

Ko mi je brat?

Ko mi je dobru rad.)

Ko ne zažali brata u teškoj muci, to nije čovjek nego gorsko zvijere.

Ko taji od brata šta misli, nema tu ni bratstva.

Mnogo braće imade koje nije majka rodila.

(Ovome slično reče naš narod:

Ko ti je brat ?

Ko mi je dobru rad.)

المؤمن أخ المؤمن

Elmuminu ehu-l-mumin.

Musloman je Muslomanu brat.

Nije mi brat ko se preda mnome smije, već mi je brat koji me iza leđa brani.

لا يتم إيمان أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه

La jetimmu imanu ehadikjum hatta juhibbe li-ehihi ma juhibbu linefsihi.

Nije pravi Musloman koji ne želi svome bratu što i samu sebi.

(Ovome slično čuo sam tu neke godine od jednog fratra, gdje veli: "Miluj Boga svrhu svake stvari, a iskrenog svoga kao i sama sebe". Daklen mi muhamedanci velimo: "miluj brata"; kršćani, "iskrenog", a neki treći "bližnjeg". – Pa ili je to sve troje jedno, ili je svako za sebe ? – kako je koga volja, nek tumači.)

Ono je pravi brat koji u muci pomogne.

Otiđi sahat puta i obiđi bolesnika, otiđi dva sahata, pa pomiri prijatelje, a otiđi tri sahata, pa posjeti brata.

Što mati ne rodi, brat se ne broji.

(Ovome slično veli narodna poslovica:

Nema brata, dok ne rodi majka,

Nije ljeta, bez Đurđeva danka.

Ili

Svaka tica svome jatu,

A bez brata teško bratu.)

O BRBLJAVCU

Brbljavac i magarac u blizo se pišu.

Koliko jezikom drobi, da toliko rukom tvori, mnogi bi se obogatio.

Ko mnogo brblja, mnogo i laže, a ko svakome vjeruje, puno se vara.

Ko mnogo brblja, ne ulazi s njime u poso, jer ćeš se jako kajati.

Ko mnogo brblja, tajnu mu kazivati, to je u rešeto vodu lijevati.

O BRIZI

Briga pola starosti.

Čovjek treba da se brine za cara i za domovinu, a žena samo za svoju djecu i za kuću.

رُبَّ شهوة ساعة جلبت حزنًا طويلاً

Rubbe šehvetin sa'aten dželibet huznen tavilen.

Mala stvar veliku brigu prouzroči.

(Ovome je slično što reče naš narod u pjesmi:

Za jedan časak radosti

Hiljadu dana žalosti, itd.)

More bez dalge (talasa), a čovjeka bez brige mučno je naći.

النبيذ صابون الغموم

Ennebizu sabunul gumum.

Nebiz je safun briga.

(Nebiz, arapska riječ, znači posebno ime jedne vrsti pića, koje Arapi grade od datulja (hurmi) i od suha grožđa; otprilike kao što se gradi piva od ječma. Sa ovom rečenicom hoće da kažu Arapi “kako safun pere haljine, tako rečeni nebiz razgoni brigu i misli od čovjeka”.

U tome smislu ista rečenica mogla bi se reći ovako:

“Kako safun opere haljine, tako nebiz brigu rašćeruje”.)

O BRODU

Dva kapetana brod upropaste.

(Ovome slično veli jedna druga turska poslovica: “Dva lava na jednom mjestu biti ne mogu”. Ili što reče naš narod: “Gdje je puno baba, kilavo je dijete”.)

Kad se magla rastupi, onda brod zna gdje je.

O BUBNJU

Iz daleka se bubanj nešto golemo čini.

O BUDALAŠU

Budalaš i velikaš što žele, to čine.

Budali je svaki dan Bajram.

Među budalom i zaljubljenim samo je ta razlika: jedan ne plače, a drugi se ne smije.

Najviša je budala, ko kazuje sve što zna.

Nema budalaštine na svijetu, za koju se nije makar neko zauzeo.

U budale je srce pod jezikom, a u pametna jezik pod srcem.

(Ovome slično veli naš narod: “Budala što misli to govori, a pametan što govori to misli”.)

Veli neki perzijski mudrac: U benastih ljudi šest glavnih znakova imade, i to: smiju se bez uzroka – bave se besposlicom – vjeruju svakome – troše gdje ne treba – za tuđi pos’o raspituju i ne razabiru prijatelja od neprijatelja.

O BUDUĆNOSTI

Ko budućnost preda se meće, ništa ga iznenaditi neće.

Ko želi sigurati budućnost, neka steče dvoje, a za sjutra neka ostavi jedno.

Najvjerojatnije poznaju budućnost oni koji su bili i na dnu i na vrhu.

(Tj. koji su svašta zapamtili, koji su kroz svoj dug život svašto iskusili: za ovake ljude reče naš narod: “Taj i taj bio je i na situ i na rešetu”.)

Veli jedan istočnjak: Voda čim iziđe iz svog vrela, odmah se vere između pijeska i kamenja, provlači se kroz gustu šumu i šikaru, pada niz visoke stijene i klisure, prodire kroz brda i doline, podadire zemlju i bregove, potkopava staze i zidove, valja drvlje i kamenje. Upravo reči, nema nikad mira, sve dok ne dođe i ne salije se u sinje more...

Tako je i čovjek: Bir se rodi, odmah mu odrežu pupak – i stegnu ga povojem. Na prvom konaku svoga života cvili i plače u svojoj tijesnoj kolijevci. Čim prohoda i progovori, strahuje od roditelja, boji se učitelja i od njega prèda. U cijelome životu nema nikakve snage ni slobode; tobož kad naraste, pa bi trebalo da bude zadovoljan, onda mu panu na glavu kuća i djeca, pa nema jada koji ga ne bije, tuge koja ga ne mori i nema muke koju ne tegli.

Kroz cijeli život nigdje mira nema, sve dok mu crna zemlja lice ne pokrije i dok ne legne u vječiti i hladni grob, pa istom onda tude ako što otpočine.

Veli Zimahšeri,[35] veliki arapski književnik: “Dijete dok je još u materinu trbuhu, da mu ko dođe, pa da mu reče: “ti ćeš odavde na drugo mjesto izići, tamo imade i drugi svijet, kuda ćeš morati ići”, da li bi to dijete išta vjerovalo?”

Po svoj prilici reklo bi: “Meni je ovdje lijepo, ja tamo neću, niti znam da tamo što imade”.

Tako su i oni koji ne vjeruju da ima onaj svijet i da treba tamo ići, čim zovnu.

O BUNI

U vrijeme bune i velikog prevrata zavidnost, pizma, spletkarenje, laskanje, sve se to razbjegne, a ostane na srijedi sama sloboda sa golom sabljom u ruci.

O BUNITELJU

Koji pobune narod tobože radi pravde i slobode, te koji žive loveć ribu u mutnoj vodi, naliče na crve koji se zametnu i izlegu u lešini; jer čim nestane lešine, svi izginu, a bir se uguši ustanak, svi se branitelji razbjegnu.

O CARU I VLADARU

عدل سلطان يومًا واحدًا أفضل من عبادة سبعين سنة

Adlu sultanin jevmen vahiden efdalu min ibadeti sebine sene. Bolje je jedan dan kad je car pravedan, nego da je sedamdeset godina pobožan.

Cara dvoriti, ili more broditi – ne zna se koje je teže.

السلطان ظل الله في الأرض يأوي إليه كل مظلوم

Essultanu zillu-lahi fi-l-erdti jevi ilejhi kjullu mazlumin.

Car je božiji dar na zemlji koji štiti sve svoje podložnike.

السلطان من الرعية كالرأس من الجسد

Essultanu minerreijeti kerresi minel džesedi.

Car je narodu što i glava tijelu.

السلطان ولي من لا ولي له

Essultanu velijju men la velijje lehu.

Car je skrbnik onome koji skrbnika nema.

Carska je pravda izvor općeg veselja.

Carska vrata želje ispunjaju.

لولا السلطان لأكل الناس بعضهم بعضًا

Levlessultanu le ekelen-nasu bazuhum bazan.

Da nije vladara, ljudi bi jeli jedan drugoga; ili: Da nije suda, ne bi se imalo kuda.

Do pravoga cara hiljadu carića.

(Ova je rečenica čisto potekla iz istočnih krajeva, gdje se ne može ni sada lako caru doći, niti preda nj iziči.)

Glava tijelu – car narodu.

I loš je vladar bolji od dobre kiše, a kad je dobar, da li imade išta bolje?

مور در خانه خود حکم سلیمان دارد

Mur de hanei hod hukmi Sulejman dared.

I mrav je u svojoj kući gospodar, baš kao i najveći vladar.

Kada izađeš pred cara, nek si slijep, a kad se vratiš, neki si nijem.

إذا تغير السلطان تغير الزمان

Iza tegajjere-ssultanu tegajjere-zzemanu.

Kad se promijeni car, promjeni se i vrijeme.

مذمة السلطان ندامة

Mezemetusultani nedametun.

Ko cara kudi, sam sebi udi.

Ili

Ko cara kudi, brzo se kaje.

لا وفاء للملوك

La vefae limulukin.

Kod vladara vjere ne traži.

Koga sultan najvoli, u najvišoj je opasnosti.

من أهان السلطان أهان الله

Men ehaneseltane ehanehullah.

Ko izda cara, izdaće i njega Bog.

Ko izađe pred cara, treba troje da skrati: pozdrav, sileo i jezik.

من أهان سلطانه أهانه الله. ومن أكرم سلطانه أكرمه الله

Men ehane sultanehu ehanehu-llahu, ve men ekjreme sultanehu ekjeremehu-llahu.

Ko je caru nevjeran, nevjeran je i Bogu, a ko cara štuje i njega će Bog.

Ko je caru protivan, šejtanu je podložan.

Koji car svome narodu omili, neka se s njime niko ne bori.

Koji je car dobar, blag i pravedan, nije pravo da se samo vlastitim imenom zove kao i onaj koji je zao, strog i silan, jer prvi je božija blagodat, a drugi je božije pokaranje po narod.

Koji je vladar najpraviji, onaj je i najstalniji.

جور السلطان خير من ضعفه

Dževru-ssultani hajrun min dafihi.

Korisnije je da je car silan, nego nemoćan.

Ili:

Bolje je da je i zao, nego kukavica.

خير الملوك من تمكث في قلوب رعيته محبته

Hajru-l-mulukji men temekjkjene fi kulubi reijjetihi mehabbatuhu.

Najbolji je onaj vladar koji je među narodom najopćenitije obljubljen.

Ova arapska rečenica upravo pristaje za našega premilostivoga vladara Franju Josipa! I[36]

Živio! Mnogo ljeta i godina.

Najgori je vladar koji malo istinu govori, a mnogo krvi prolijeva.

لا سلطان إلا بالرجال ولا رجال إلا بالمال

La sultane illa bi-rridžali vela ridžale illa bi-lmali.

Nema cara bez ljudi, a ljudi bez novaca.

Nema caru preče stvari od valjana i pametna velikog vezira.

Nema na svijetu boljeg dara od dobra vladara.

Nema sretnijeg vladara na svijetu, nego kojega narod voli i srdačno ljubi; jer kod koga nije to, od njegove krune i zlatne stolice najzad šta se razumije?

مغرور اولمه بادشاهم سندن بيوك الله وار

Magrur olma padišahum senden bujuk allah var.

Nemoj care magrur bivat, od tebe je viši Bog!

(Magrur, arapska riječ znači: zanijeti se, ponositi se, ohol biti itd.

Ova se rečenica odnosi na još od davnih otomanskih careva, i to:

Kad Sultan o bajramu, ili na koji drugi zvanični dan sjede na svoj taht (prijestole), stanu oko njega na divanu paše, veziri i mnogobrojni drugi dostojanstvenici. Imade neka vrst vojske, od prilike što je danas tjelesna carska straža, koja se poreda i stane okolo sultana i njegova divana, te do svršetka divana ti oružnici po nekoliko puta iz sveg glasa zaviču: “Magrur olma” itd. Što znači:

“Nemoj care magrur bivat, od tebe je viši Bog”.

Ova bi se rečenica po smislu i po štilu našega jezika mogla reći ovako:

“Neka znadeš padišahu

Od tebe je viši Bog,

Milostivo ti se vladaj,

Čuvaj svetog mjesta svog”.)

لا تسبَّ السلطان فإنه ظل الله في الأرض

La tessubbu-ssultane feinnehu zi-llahi-fi-l-erdi.

Nemojte psovati cara, jer je car božiji sjen na zemlji.

Nevjeran caru – nevjeran Bogu.

Onoga su vladara sretni državljani, koji je u stanju razlikovati laskanje i istinite riječi.

Ono je pravi vladar, kojeg svako živ hvali i štuje.

Po arapskom redu svaki se persijski vladat zove Čisra, romanski Kaizer, turkmenski Ha-kan, jermenski Tubbean, habeški Bidžašien, kiptski Firaun, a misirski Aziz.

Posjećujete cara kao lava

Ili

Općite s carom kao s lavom.

(Ja mislim, da je ovo radi toga rečeno jer tude može čovjek lako glavu za malo izgubiti.)

Slab je vladar koji se samo oslanja na riječi svoga velikog vezira.

Srce je car, a jezik je poslanik. Dakle, kakav je car, zna se po njegovome poslaniku.

اسمعوا وأطيعوا ولو وُلِيَّ عليكم عبد حبشي

Ismeu ve etiu ve lev vullije alejkjum abdun habešijjun.

Slušajte ga i podložni mu budite, pa da bude nad vama i crni habeški rob.

Svaki je vladar nekome mati, a nekome maćeha.

Što je car praviji, to mu je narod podložniji.

Takom caru ko je robom,

On ne žudi za slobodom.

(Neki turski pjesnik, stojeći pred svojim vladarem, reče mu ovako: Vašim podajnicima, vašim robovima ne treba ovog svijeta sloboda. I zato je taj pjesnik uskliknuo:

Ko robuje takom caru,
Nikad nije taj na kvaru.)

U kojega je vladara svijetlije žezlo pravde od sablje koju paše, blago ti je njegovim podajnicima.

عز الملوك بالمماليك

Izulmuluki bil memaliki.

Veličina je vladareva prema veličini njegova naroda.

Veli neki arapski mudrac: Kruna je lijepa i svijetla stvar, ali ju je teško na glavi nositi. Za opću korist ko nosi tako tešku stvar, ne treba mu zaviditi, već treba u svakom pogledu od Boga mu pomoć iskati.

Vladar bez pravde – česma bez vode.

Vladari propadaju, koji se na nesposobne oslanjaju.

Vladari sude narodu, a učenjaci vladarima.

الملوك حكام على الناس، والعلماء حكام على الملوك

Elmuluku hukamun alenasi vel ulemau hukamun alel muluki.

Vladari svijetom vladaju, a učenjaci vladare savjetuju.

O CIGANIMA

Što više cigana ima, sve je ceribaša ponositiji i veseliji.

O CILJU

Da postigneš cilj, najbolje je sredstvo upoznati svoje mahane, pa ih ukloniti.

O CRKVI

I u najvišoj crkvi pop čita ono što zna.

O CRNCU

Crnci su skitalice kao vrane, a grabežljivi kao vuci.

O ĆEIFU

Svak svoj ćeif imade.

O ĆELAVU

Kad ćelavu kapa spane, za ćelu mu svako zna.

(U prenesenom smislu ova rečenica po turskom shvaćanju znači da onaj koji je nesretan, nesposoban, kad s jednog velikog čina spane, onda njegove pogriješke svako vidi i kazuje.)

Pred ćelavim o tikvi ne govori.

Za ćelave glave nije ni zlatan češalj.

O ĆOSI

Iz svake brade po dlaku, eto ćosi brada.

Nemoj se rugati ćosi, dok ne vidiš hoćel u tebe brada biti.

(Tek u šesnaestoj godini pozna mladić hoće li imati bradu, pa ne treba se ćosi rugati, dok ne vidi što će od njega biti.)

Sve može biti, osim u ćose brada.

O ĆUDI

Čije ćudi dobro ne poznaješ, s njime biti prijatelj jest kao uzeti jednu baju u ruku, za koju ne znaš je li otrovna ili nije.

Dobra ćud najbolji drug.

Ko se s kime podudara, brzo se združe.

Od lijepe ćudi nema višeg bogatstva.

Prirodna ćud kako se god pokrije, opet se ne može sakriti.

Razjarenu ćud utrne razborit čovjek kao voda vatru.

Ružna ćud i gorsko zvijere teško se upitome.

Ružna ćud, zvjersko svojstvo, teško se ko toga spasi.

Ružna je ćud kao kad kome udara iz usta, on ne opaža, a drugome dosađuje.

Ružna ćud malo koja nevjesta kad se uda od drugog primi, već je sa sobom donese.

Što je god bez jeda, slađe je od meda.

Narodna.

U čovjeka je ćud pod dušom; dok duša ne izađe, ćudi se ne prolazi.

Veli Hazreti Omer.[37] "Jedan čovjek da ima deset lijepih ćudi, a jednu rđavu, ta jedna će svih onih deset pokvariti".

Vrana može promjeniti gnijezdo, a ćudi nikada.

(Ovome slično glasi naša narodna poslovica: "Što bešika zaljulja, to motika zakopa".)

Zla je ćud zvjersko svojstvo, koje se lahko pripitomiti ne može.

O ĆUDOREDNOSTI

Gdje se god nije na ćudorednost pazilo, ondje je narod po temelju propao.

Veli jedan novi Osmanlija: Najroznija sila, najstrožiji zakon nikad ne mogu jedan narod urediti kao ćudorednost (lijepa i mudra pouka), jer je to svemu blagostanju pravi temelj.

(Novi Osmanlija znači ime nekih naprednjaka, koji su se prije dvadeset godina u Carigradu pokazali; njihove su bile vođe Zija beg[38], Ćemal beg[39] i Midhat paša[40]. Imali su posebnu novinu (list), koja se je zvala "Hurrijet", što zanči: "Sloboda".

Od ovih novih Osmanlija i sad imade nekoliko ogranaka u Carigradu, na koje se veoma strogo pazi.)

بر امتك اصلاحي خصوصنده تربينك ايتديكي خدمتي قانون هيج بر وقت ايده مز

Bir ummetun islahi hususunde terbijenin ittigi hizmeti kanun hićbir vakat idemez.

Ni najstrožiji zakon ne može jedan narod u red dovesti; kao što može ćudorednost.

Najviše ćudorednost narod unapređuje, a ružne ga ćudi u ropstvo dovode.

O ČASTI

Ko dade čast i poštenje za bogatstvo, žrtvuje svoja dva najglavnija prijatelja, radi jednog privremenog gosta.

Čast i poštenje metni na jednu, a sve ostalo na drugu stranu.

Čast i poštenje samo se može sa krvlju zamijeniti.

Čast i poštovanje vazda dotičnom pripada.

Čast je cijena ljudske krvi.

Bešir Fuad[41].

(To jest: samo se za čast rado krv prolijeva!)

Čast pamet, a vjeru čitab (knjiga) čuva.

Da svak čuva čast kao novac, malo bi nepoštenih bilo.

Dok je čovjek na velikoj časti – mnogi zaplače kad ga i glava zaboli, a kad čast izgubi, da i pogine niko i ne zna.

Ko čuva svoju čast, teško će mu ko u čast dirnuti.

Koja se čast kupuje za novce, pošto se god kupi, skupa je.

Ko na zna za svoju čast, drugi mu je pogotovu znati neće.

Ko se časti dočepa nepravdom, Bog ga obori s pravdom.

عرض إنسانك قاني بهاسيدر

Rz insanun kani pehasidur.

Ljudske je časti cijena samo proliće krvi.

U tišini i laskanjem stečena čast u burno vrijeme ništa ne vrijedi.

Veli jedan Osmanlija: Treba da je skuplja čast nego život, jer se život žrtvuje za slobodu i za domovinu, a čast se ne može ni za što pregorjeti.

(Zato kaže naš narod:

Sve izgubi, a poštenje čuvaj;

Jera blaga nad poštenje nema.)

نيل المعالي وحب الأهالي والأوطان ضدان لا يجتمعان

Nejlu-l-meali ve hubbu-l-ehali ve-l-evtani ziddani la jeđte-miani.

Željeti zvaničnu čast postignuti, a ujedno narod i domovinu ljubiti, to je jedno drugom protivno, koje se nikad ne slaže.

(Ovome slično reče naš narod: “Slatke smokve, a dragi dinari. Treba kume jedno žrtvovati”. Veli druga turska poslovica: “Koga voli valija (guverner), ne voli ga ehalija (narod).”)

Dakle svakako se vidi da se to dvoje nikad ne slaže. Ali ja mislim: valjan, vjeran, i pošten čovjek da to može ujedno postignuti, te da ga ljubi i narod i vlada. Da je to teško, to se ne da zanijekati.

Ta rečenica po svome sadržaju i po duhu našega jezika može se protumačiti i metnut u stihove ovako:

Čast zvaničnu željet postignuti,

Dom i narod ujedno ljubiti,

To se ne da nikada složiti.)

O ČAŠI

Čim se čaša napuni, odmah se prelije.

O ČESMI

Donja česma vazda bolje teče.

O ČISTOĆI

النظافة من الإيمان

Ennezafetu minel iman.

Čistoća je sa vjerom skopčana.

المروءة الظاهرة في الثياب الطاهرة

El-muruvvetu-zzahiretu fi-ssijabi-ttahire.

Čisto odijelo – spoljašnja uljudnost.

(Ovome slično reče naš narod: “Sit veseo, bogat pametan, a odjevan lijep.”)

Što je čistoća tijelu, to je stid duši.

U jednog vladara kad je čist novac i dušmanin mu ga prima; tako su mudre riječi: gdje god dođu, svagđe mjesta imaju.

O ČITANJU

Od čitanja nema boljeg razgovora, a od knjige nema druga ni boljeg ni jeftinijeg na svijetu.

O ČOBANU

Bez čobana brzo vuk ovcu ujede.

Ćemal beg [42]

Čobanski je dar krbulja smrčeve smole.

Koji čoban voli slušati kad slavuj pjeva, nego kad janje bleji, teško ti je onome stadu koje on čuva.

Svaki je čoban za svoje stado odgovoran.

O ČOVJEČANSTVU

بيت

آدميت داد حقدر هركسه اولمز نصيب صد هزاران تربيتله بداصل اولمز اديب

Ademijet dadihaktir herćese olmaz nasib,

Sat hezaran terbijetle betasil olmaz edib.

Čovječanstvo je božiji dar, koji nije svakome dat; su hiljadu vaspitanja nitković čovjek biti

ne može.

Ili:

Kome ne da mili Bože,

Silom čovjek bit ne može.

انسانيت بر شخصدركه روحي ادبدر

Insanijet bir šahsdrći ruhi edebdir.

Čovječanstvo je jedna osoba, a duša mu je naobraženost.

Ećrem beg [43].

Čovječanstvo je tako lijepa stvar – i u najvišeg neprijatelja kad se nađe, svak mu priznaje.

Čovječanstvu je temelj namuz (karakter). Dakle, koja god stvar temelja nema,

ne vrijedi ništa.

Čovječanstvu najviše škodi plaha ćud, zavidnost i osveta.

Čovjek dođe i prođe, a čovječanstvo vazda ostaje.

Kod čovječanstva najprva je dužnost ne zaboraviti ko to dobro učini.

Koji je čovjek naobražen i lijepa karaktera, što god bude, opet je čovjek, a kome to dvoje fali, što god bude da bude, čovjek biti ne može.

Ko me hoće, rob sam mu, ko me neće, car sam mu.

(Ovome slično vrijedi naša narodna poslovica:

Ko menika hatur pazi,

Ćuprija sam, nek me gazi,

Ko s' od mene benevreći

Od njega sam pedo veći.)

Ko ne misli za čovječanstvo, kako mu se može reći da je čovjek?

Ko ne zna za čovječanstvo, samo mu se zato reće da je čovjek što dolazi od ljudskog roda.

Od čovječanstva se nikad tri svojstva ne odvajaju, i to: kad ga zapane moć, ne osvetiti se, u bogatstvu se ne ponijeti i ugledati siromaha prije neg' zaišće.

Što je god proti čovječanstvu, to čovjek učiniti neće.

Što čovjek u ime čovječanstva potroši, to se samo oduži.

U ime čovječanstva tobož imade mnogo ideja po srijedi, ali kad bi se sve analizirale, mnoge bi se našle prepune šejtanluka i vražijeg masla.

Veli Mualimi Nadži[44]: Čovjek neka ne računa svoj život po godinama i po mjesecima, već nek računa šta i šta je učinio za opću korist. Ko se je trudio osamdeset minuta za svoj narod, bolji je nego onaj koji je osamdeset godina uzalud preživio.

Veli neki istočnjak: Čovječanstvo potiče od dobra i čestita srca, čovječanstvo je niz plemenitih ćudi, čovječanstvo je cvijet koji se razvija iz valjane i blažene prirode, čovječanstvo je izvor blagih i dobrih dijela, odakle izvire svako dobro i svaka blaženost.

Ko ne misli za opću korist, već samo za se, zar je to čovječanstvo ili čovjek?

O ČOVJEKU

من سعادة المرء أن يقدر رزقه في بلده

Min seadeti-l-mer-i en jukaddere rizkuhu fi beledihi.

Blago ti je onome koji se može u svome mjestu hraniti i od zla braniti.

La telteki-l-đibalu ve kad telteki-rriđalu.

Brdo se s brdom sastati neće, a čovjek sa čovjekom hoće.

Čovjeka uglavnom četiri stvari čovjekom čine: nauka, pravda, trpež i štednja.

Čovjek bez slobode – riba bez vode.

Čovjek biti, a ne zaboraviti, ne može biti.

Čovjek, čije se meso ne jede, koža mu se ne dere, vlasi mu se ne prodaju; ta osim jezika, šta drugo imade?!

Čovjek čime je poznat, to je, a čime se bavi, ono je.

Čovjek čime se bavi, to mu je ogledalo koje kaže kakav je i koliko vrijedi.

Čovjek čovjeka jednoć može prevariti.

Čovjek čovjeka poznaje.

Čovjek čovjeku treba.

Čovjek gdje pane, otolen i ustane.

إنسانك كوتوسي أولمز مكركه زو كورد أوله

Insanun čotusi olmaz megjerkji ? Zugjurt ola.

Čovjek rđav biti ne može, već da bude propalica.

(Kod Osmanlija, a osobito u Carigradu vele da je najviša sramota na svijetu biti "zigirt", to jest nemati novaca, biti skrajnja propalica. Svaki čovjek za nešta vrijedi, a propalica ne vrijedi ni šuplja boba. Tako oni sude. Naša narodna poslovica ovome protivno glasi: "U čovjeku očinjka nema.")

Čovjek je čovjeku šejtan.

(Šejtan, arapska riječ, znači vrag ili sotona. Čovjek čovjeka može na zlo i na dobro navratiti; pa kako neke zle duše navrate drugoga na zlo, zato su rekli: "Čovjek je čovjeku vrag". Jer što može zla duša jada i zla učiniti, to se i sami vrag čuditi mora.)

Čovjek jednoć kad učini kakvo dobro, ne treba više da prestane; pogledajmo na pčelu, svake godine med donosi, a loza grožđe.

Čovjek jednoć na svijet dođe.

Čovjek je kao samonik cvijet koji po svojoj naravi u šumi naraste; ako ga ne sprži sunce, ako ga ne satare krupa, ako ga ne pokosi kosac, ako ga ne potre mrava, ako ga ne ustrgne čoban, ako ga i sve to mine, opet se nije spasio, jer će doći zima, koja će ga s crnom zemljom sastaviti.

Arifi Hićmet[45].

Čovjek je kao dragi kamen; što je čistiji, to je dragocjeniji.

Čovjek je kao dragi kamen; što na njemu manje lečete, to je sve skuplji i dragocjeniji.

(Leče, turska riječ, znači ljaga. U prenesenom smislu, kad koga hvale, kažu mu: "On je svijetla obraza, nema nikakve ljage, ne treba mu se stidjeti.")

انسانك آينه سي افعاليدر

Insanin ajinesi efalidir.

Čovjeku je ogledalo njegovo djelo. ili:

Ljudsko djelo pravo ogledalo.

Čovjek je ono, koji što reče, ne poreče.

Čovjek je stvoren da od bešike do motike muku tegli i suze prolijeva

أول ابن آدم نطفة وآخره جيفة

Evvelu ibni ademe nutfetun ve ahiruh difetun.

Čovjeku je početak od vode i krvi, jedna naravna mješavina, a svršetak mu je i kraj upravo lešina.

(Dakle, čime se ima čovjek ponositi!?)

المرء مخبوء تحت لسانه

El-mer-u mahfijjun tahte lisanihi.

Čovjek je sakriven pod jezikom; kad progovori, onda se zna šta vrijedi.

Čovjek kad nema šta da troši, i sam je ljutit na se.

Čovjek kad ostane gladan, možeš mu povjeriti dukata, a hljeba nikako.

Čovjek kad što pogriješi, pa se pokaje i dozove se pameti, bolje mu je nego da nije pogriješio, jer će se unaprijed bolje čuvati.

Čovjek kad se opije ili kad dobije kakvo zvanje, tek onda se pozna uistinu kakav je.

Čovjek kad umre, mislimo, bio i prošo, ali nije tako. Kad uzmemo kakvu knjigu, s kime se razgovaramo nego sa onima za koje mislimo da su bili i prošli ? Za to učeni ljudi ne umiru, već prelaze sa ovog svijeta na oni.

Čovjek kad uživa pod starosti, zaboravi, što se je trudio u mladosti.

Čovjek kakvo dobro učini i načini, to je njegovo; a što steče i namakne, to će sve ostati drugomu.

Čovjek kako ne vidi svoje lice, tako ne vidi ni svoje pogrješke, ali komšije to veoma bistro vide.

Čovjek ko jednoč, omrzne, mučno mu ikad odraža.

Čovjek koju stvar želi imati, samo joj vidi ono što joj je lijepo, a kad imadne, istom onda vidi što joj ne valja.

Čovjek koliko će god znati prema onome što ne zna, opet je to ništa.

Čovjek koliko ima u glavi, toliko i vrijedi.

Čovjek koliko sebe vara, toliko ga niko ne vara.

Čovjek među prijateljima treba da govori, kako im neće dosaditi, a među stranicama, kako neće svoju čast omalovažiti.

Čovjek mora biti podložan onome povrh kojega se nema drugome ni tužiti ni moliti.

Čovjek najbrže svoju pogrješku zaboravi.

Čovjek najprvo misli za se, pa za druge, a dobra žena misli najprvo za svoga muža, za djecu, za roditelje, braću, sestre, zaove, pa istom onda za se.

Čovjek najradije hvali onoga ko je kao i on.

Čovjek neće ni sna svakoga kazati, ja kamoli da kaže sve što zna i što čuje.

كيفية المرء ليس المرء يدركها فكيف كيفية الجبار في القدر

Kejfijetul meri lejsel mer-u judrikuha fekejfe kejfijetel džebbari fil kidemi

Čovjek ne može da upoznade sam svoj “hadikat”, kamo li će znati božiji.

(Hadikat, arapska riječ, znači “istinitost” ili bitnost, što u francuskom jeziku znači La verite.

U ovome pogledu lijepo veli Njeguš[46], crnogorski vladika:

O! ti bičem beskonačni

Bez početka i bez kraja;

Početak si svem osnovo

I kraj svega u tebi je.)

انسان طوغديغي يرده يشامز طويديغييرده يشار

Insan dogdugi jerde jašamaz dojdugi jerde jašar.

Čovjek ne žive gdje se rodi, nego gdje se hrani.

Čovjek nije gdje se rodi, već gdje mu dobro ide

قيمة كل امرئ ما يحسنه

Kimetu kjulli-mri-in ma juhsinuhu.

Čovjek onoliko vrijedi, koliko od njega koristi potiče.

Čovjek onoliko vrijedi, koliko sobom zaradi.

Čovjek se pozna po govoru, a konji po hodu.

Čovjek – razgovarajući se mnogo sa onijem koji ne imadu stida ni osjećaja – i on postane bestidan.

Čovjek samo svojim jednomišljenicima rado kaže da su pametni i mudri.

Čovjek samo s novcima ne može biti čovjek.

Čovjek sam sobom čast uzdrži.

Čovjek s jedne strane žali prošlost, a s druge izgleda budućnost; daklen nikad nema mira.

Čovjek se mnogo puta sa drvećem i kamenjem razgovara; što ne može naći u knjizi, nađe slušajući kad voda huči i teče; u kamenju vidi slogu i tvrdu zavjeru, koja se nikad ne mijenja, već se vazda uzdrži.

Čovjek se najviše onoj stvari čudi, koju najmanje poznaje.

Čovjek se po drugu poznaje.

المرء أعلم بشأنه

El-mer-u alemu bi šanihi.

Čovjek se po dostojanstvu poznaje.

Čovjek se srdi na onoga koji mu dosađuje, a ne misli kako li je njemu.

Čovjek su dvije stvari biva čovjek: sa dobrim srcem i sa slatkim jezikom.

Čovjek svašta brzo obikne, a na što god nije naviko, sve mu je nesnosno.

Čovjek što će reći: “med-med”, neće mu zato biti slatka usta.

(To jest, čovjek što će reći: “Ja ću to i to učiniti” i “Tako ću uraditi”, a ništa ne učini, niti djelom pokaže što je obećao, od toga nikakve koristi nema, baš kao da reče više puta “med-med” , opet mu usta zato neće biti slatka.

Čovjek što god čuje, ne treba sve da vjeruje, a što god zna, ne mora sve kazati.

Čovjek što god manje zna, sve više misli da više zna.

كشي نه ايدرسه كندي كندينه ايدر

Kiši ne iderse kendi kendina ider.

Čovjek što god učini, sebi je učinio.

Čovjek što god više uviđa da ga svijet voli – i sam sebi sve to draži biva.

Čovjek što god viši biva, sve višu dužnost ima.

Čovjek što miluje dok je živ, miluje i poslije smrti, jer ljubav je od duše, a duša ne mre; daklen, ne mre ni ljubav.

Čovjek što ne zna, nije nikakve sramote za to upitati.

هموم المرء بقدر همه

Humumu-l-mer-i bikaderi himemihi.

Čovjek što je viši, višu i misao ima.

Čovjek što ne razumije, ono mu se čini da i nije ništa.

كشي هر بيلمديكنى آياغنك آلتنه آلسه كوكه ايرر

Kiši her bilmedigini ajaginun altina alse, baši gjoka irir.

Čovjek što ne zna, sve da metne pod noge, doprla bi mu glava do neba.

Čovjek što ne zna, treba da nauči.

Čovjeku što od ruke ide, neka ono i radi, a što ne može, nije ni kriv.

Čovjek što više stari, to više štedi.

Čovjek što više živi, to više novijih stvari čuje, vidi i primi.

Čovjek što znade da nije istina, teško mu je to držati za istinu, bilo za hator drugome ili radi običaja.

Čovjek treba da izvrši svoju dužnost, a sudbina što hoće, to će učiniti.

Čovjek u crnoj zemlji truhne, a u svom djelu živi.

Čovjek u čemu jednoć pogriješi, to nikad ne zaboravlja; jer kazali su stari ljudi: “Pametna čovjeka iz jedne jame nikad dva puta guja ujesti neće”.

Čovjek što učini zlo sebi, niko mu drugi učiniti ne može.

Čovjek u kakvu se poslu nalazi, to obikne, a što obikne, to mu je slatko, što mu je slatko, time se bavi, čime se bavi, to mu je običaj, a običaj malo po malo pređe u narav; zato je rečeno:

“S kim si do podne, onaki si od podne”.

Čovjek umre, ali mu ne umre ime.

Čovjek što leži u srcu, to mu se spoljašnosti opaža.

Čovjeku stoji u naravi drugoga kuditi; ako koga hvalimo, ja l’ ga se bojimo, ja l’ se u njega uzdamo.

Čovjek varajući se mudar postaje.

Čovjek vazda misli da su najpametniji njegovi jednomišljenici.

Da zna čovjek gdje će stradati, ne bi onamo nikad išao.

Dobar čovjek ako jednoć i pogriješi, neće svakom omrznuti, a zao nek i nekoliko lijepih i dobrih stvari učini, opet ga niko ne voli.

Dobar čovjek i komšiji dobro čini, a hrđav i sebi je neprijatelj.

Dobar čovjek kad vidi jednoga da je s njegovim nastojanjem napredovao, to ga veoma obraduje i obveseli, a zlikovac na to žali i zavidi.

Dobar i miran čovjek šljem zgode i slave može sve drugo lahko imati.

Dobar čovjek sa svojim lijepim djelom može cijeli narod zadovoljiti, ali hrđavim ljudima nikad ne može začepiti usta.

Dobra će čovjeka najviše razveseliti kad vidi da ga cijeli narod štuje i voli.

Dok je god čovjek živ, ne može mu se reći da je sretan, jer može pogriješiti prvo nego u zemlju legne.

Dobri i pošteni ljudi, vladajući se po svome srcu, za svakoga misle da je dobar, a tako misle i zlikovci, da je svak zao i zločest.

Gdje je čovjek čovjek, i žena je žena.

Gdjekad i mala stvar može čovjeka i snuždlti i razveseliti.

Hrđav čovjek kad izusti kakvu lijepu riječ, od nje čovjek predne kao od guje, jer to mora biti neko spletkarenje.

Hrđava čovjeka ni u putu nije lijepo sresti.

Hrđav čovjek razbije pazar, a dobar natjera.

I najboljeg i najgoreg prstom pokazuju.

I pametan čovjek gdjekad poludi.

I prevariti se i pokajati se – dato je čovjeku.

I veliki se ljudi prevare, ali pošto se čovjek prevari, a ne opameti, to je velika budalaština.

Između čovjeka i vola prva je razlika govor – čustvo – osjećaj itd., pa što je god viša razlika, to je viši dokaz da je čovjek viši čovjek.

Izučen čovjek kad ostari bude razboritiji, a neuk što više stari – to je sve benastiji.

Izučen čovjek znade da je živ.

Jadni čovjek čime se ima hvaliti ? Stvoren je od zemlje i vraća se u crnu zemlju, da ga crvi toče.

(Ovome je slično, što reku Nijemci: “Heute roth, morgen todt.”)

Jedan čovjek kako može jedan narod u blagostanje dovesti, tako ga može i upropastiti.

Jedan čovjek protiv drugoga može pogrešno misliti i zboriti, ali ako vas svijet protiva nekog ružno misli i govori, bježi od njega ko od guje.

Kad čovjek padne, treba ga podignuti.

إن جئت أرضًا أهلها كلهم عُورٌ فاغمض عينك الواحدة

In džite erdan ehluha kjulluhum uverun fegammid ajnekje – lva – hidete. Kad dođeš među čorave i ti stisni jedno oko.

Kako se čovjek brzo slatkiša nasiti, tako mu isto laskanje i hvalisanje brzo dosadi.

Koji čovjek umije i znade kako treba postupati i raditi, a on sam tako ne čini, nalači na slijepca koji nosi u noći baklju u ruci, pa drugome svijetli, a od njegove baklje njemu se ništa ne vidi.

Kao što čovjek, kad ozebe, ne čuje nikakva mirisa, tako i tvrda glava ne opaža nikakve slasti od nauke.

المبالغة في التدبير مبالغة في المقادير

El-mubalegatu fi-ttedbiri mubalegatun fi-l- mekadiri.

Ko dugo razmišlja, o tragu ostaje.

Ko razgađa, u nas ne pogađa.

Njeguš[47].

Koga voliš, nikakve mu mahane ne vidiš; a kad ti omrzne, drugo mu ništa i ne gledaš.

Koji čovjek nema volje ni hrabrosti, nalači na lađu u koje manjkaju jedra, te ne može nikako napredovati.

Koji čovjek želi svakome zlo, on ne može nikad biti zadovoljan; jer bi trebalo da se vas svijet upropasti, pa da se on razveseli.

Koliko će god biti jedan čovjek pametan, mudar, savršen,razuman i naučan, ako iza sebe ne ostavi kakvo lijepo djelo, ta njegova sva lijepa svojstva odu bez ploda s njime u crnu zemlju.

(Takvim ljudima se može reći:

Gdje si bio? Nigdje.

Šta si radio? Ništa.)

Koliko će god biti valjan čovjek, ako je bez arke, on je kao lovac bez oružja. (Arka, turska riječ, znači leđa ili naslon, a u prenesenom smislu znači protekciju.)

Ko nema pameti, značaja i osjećaja – i njemu se reče da je čovjek, - ali samo zato što je ljudskog oblika. Isto tako reče se u kantara jaje, samo radi toga što je okruglo, a inače je to od tuča skovata jedna stvar.

انسانيتى دوشونميانك انسان ديمكه حقى وارميدر؟

Isanijeti dušunmejanin insan dimege haki varmidir.

Ko ne misli za čovječanstvo, kakvo imade pravo da mu se reče čovjek ?

Ko nije čovjek, ne umije ni čovjeka cijeniti.

Ko nije čovjek sobom, nije ni po roditeljima.

Ko svakoga ljuti, a svakoga moli da mu oprosti, od njega nema goreg čovjeka.

Ko te mrzi, ne prikučuj mu se; a ko te voli, ne dosađuj mu.

جوق ايشلره كريشان هيج بريني كركي كبي اجرا ايده مز

Ćok išlere đirišan hić birini đeređi đibi iđra idmez.

Ko u mnogo poslova ulazi, ni jednoga kao što treba ne svršuje.

Ko zna sebe, neće uvrijediti tebe.

Ko je surov, čovjek biti ne može, a od ljuta slatko biti može.

المرء يؤخذ بإقراره

El-mer-u juahazu bi-ikrarihi.

Ljudi se za riječi hvaćaju.

(Ovome slično reče naš narod:

Čovjek veže se za jezik, a vo za rog.)

آدم آدم سايه سنده آدم اولور

Adem, adem sajesunde adem olur.

Ljudi s ljudima ljudi postaju.

ili

Čovjek s čovjekom čovjek bude.

الناس أعداء ما جهلوا

Ennasu adau ma džehilu.

Ljudi su neprijatelji onome što ne znadu.

انسانك رسم معنويسي مسلكيدر

Insanun resi manevisi meslekjidur.

Ljudska je slika njegov postupak.

(Ovome slično reče naš narod:

"Kakav je ko, onako i radi"

Malo ko da neće krivo, a svak veli da će pravo.

Mlada je čovjeka na svaki put lahko navesti, a starog je mučno odvojiti od onoga kojim je poš'o.

Može biti da je perzijski car, takozvani Noširevan[48], više ljudi pogubio, nego arapski veliki učenjak Hadždžadži Zalum[49], ali je u prvoga bila lijepa namjera, a u drugoga veoma zla; pa zato Noširevanovo ime i sad s velikim počitanjem spominje, a Hadždžadžovo s prokletstvom i s velikom mržnjom.

Mučno se je otresti čovjeka kojega volimo, a još mučnije onoga, koji nam dosađuje.

Mudar čovjek kad po snijegu ide, trag mu se ne poznaje.

Mudar čovjek vazda se lijepo sa svijetom vlada, a nije nikad sa svijetom.

Mudar čovjek za svoje mahane dobro znade, ali ih drugome ne kazuje, već ih krije kao zmija noge.

الهم يورث الهرم

El-hemmu jurisu-l-hereme

Muka najviše postara čovjeka.

اره اينانمه صويه طيانمه

Ere inanma suja dajanma.

Mužu se ne vjeruj, na vodu se ne oslanjaj.

(Ovome slično reku neke čupjahalice među našim narodom: Ni u tikvi suda, ni u mužu druga.)

Najjači je čovjek koji može sebe uzaptiti.

خير الناس من ينفع الناس وشر الناس من يضر الناس

Hajru-n-nasi men jenfeun-nase ve šerun-nasi men jedurun nase. Najbolji su ljudi koji drugome najviše dobra čine, a najgori su, od kojih najviše zlo potječe.

Najmudriji čovjek može pogriješiti, ali opće je mnijenje živa istina; gjekad svijet proreče šta će se dogoditi u budućnosti; zato je rečeno: "Glas naroda, glas božiji".

Najpametniji je čovjek koji se ne da prevariti.

Najpametniji je koji može sebe razumjeti, a najjači je ko može sebe uzaptiti.

Najprvo treba čovjek da znade – šta i šta ne zna.

اك بيوك آدملر اك بيوك اثرلر بر اقانلردر اك بيوك اثرلر نوع بشره اك بيوك فائده بى موجب اولانلردر

En bijuk ademler en bijuk eserler brakanlardr en bijuk eserler nevi bešere en bijuk faidei mudžib olanlardr.

Najviši su ljudi, koji su najviši spomen ostavili; a najviši je spomen, koji je najkorisniji.

Na nezahvalna čovjeka mrze ne samo ljudi, nego i sama narav; jer se to svojstvo i kod životinja malo nalazi: pogledajmo na psa, dadu mu jednu koru hljeba, pa neće nikad da zaboravi.

Na svijetu ako ima iko suvišan, to je čovjek koji jede - pije, a ništa ne radi.

Na svijetu je sve stvorenu radi čovjeka, a čovjek je stvoren jedan radi drugoga.

Ne boji se čovjek, što pogriješi, već se boji zlih pošljedica.

Ne gleda se čovjek po odijelu, već po djelu.

Nema čovjeka koji ne može falit (pogriješiti.)

Nema poteškoće koju čovjek ne može savladiti.

Nema velikog čovjeka kojeg ne bi neko volio, a neko ne volio.

Nije savršen čovjek koji pogrješke nema, već koji pogrješku priznaje i poboljšava.

Nije savršen čovjek koji samo lijepo i mudro govori, već onaj koji ono i izvršuje; a što se ne da izvršiti, to neće nikad ni govoriti.

(Slično pjeva Mažuranić[50]:

"Dobar pastier er što kaže inom,

I sam svoiem potvrđuje činom.")

Nijedan čovjek nije bolji od zvjeradi.

Od čovjeka nema sebičnije stvari, žali dušu predati onome koji mu ju je dao.

Od kojeg čovjeka nikakve fajde nema, ne može mu se reći da je čovjek; ali koji vazda škodu i zarar čini, šta da se reče onome?

Odlučan čovjek uzalud vrijeme ne propušća, slobodan se ništa ne boji, dobročinitelj kese ne žali, a ko pravo govori, na hatur ne gleda.

Ono je garib, kome nije niko habib.

(Garib – habib, arapske riječi; prva znači tuđinac, a druga ljubimac ili prijatelj, - ko nema prijatelja, to je pravi tuđinac.)

Ono je pravi čovjek, u kojega postupak odgovara riječima, a riječi mislima.

Ono je značajan čovjek, u kojega ni jedna riječ, ni jedno djelo u poštenje ne kreće, jer što je god u svome životu učinio, sve je pošteno.

Ozbiljna čovjek s pravog puta niko ne može smetnuti; za vjeru i otadžbinu ako i pogine, nije se izgubio, već je posst'o žrtvom i dobio vječni spomen.

Pametan čovjek od svakoga hoće nešto da nauči.

اولى آدم غائله سز اوله مز

Evli adem gailesuz olmaz.

Oženjen čovjek ne može biti bez zabune.

Pametan čovjek da pobudali, može prouzročiti neke stvari, ali da bude benast i glup, to ne može ništa.

Pametnu čovjeku ne treba mnogo razglabati, mudru čovjeku dosta je samo i namignuti.

Plemenit čovjek tuđe sramote nikad neće otkriti.

قيمة المرء ما يحسنه

Kimetu-l-meri-i ma juhsinuhu.

Po djelu se svaki čovjek cijeni.

Pošten čovjek kad i propane, opet se pravog puta drži.

Pošten čovjek ljubi domovinu, kao i svoje roditelje.

Pošten čovjek, ako slučajno izjede ljocku, neće o tome da govori, a nepošten što ih više izjede, to više larma i viče.

Pošto čovjek svrši poso, pa sjede da otpočine, od toga na svijetu ništa slađe nema.

Praktična čovjeka malo šta razveseli.

Prav i dobar mnogom je i kriv i mrzak.

Prikladno lice, lijepa ćud i zvučan glas kome ne godi, da li mu se može reći da je čovjek ?

Radi čega se čovjek pokaje, treba da na to nikad ne zaboravlja.

Razborit čovjek malo kad zabasa.

Sa pristranim čovjekom teško je raspravu voditi.

Savršen čovjek ni najmanje se neće promjeniti, što će ga neko hvaliti, a neko kuditi.

Silan čovjek sam sebe obori.

Savršen čovjek u sebe nađe sve što mu treba, a neuk i najmanju stvar od drugoga traži.

Savršenu čovjeku sramota je reći: ja nijesam znao da će to i to biti, jer treba za svaki događaj da je pripravan.

رفيق المرء مثله

Refiku-l-mer-i misluhu. S kom si, onaki si.

Sretan ti je oni čovjek koji u večer rekne: hvala Bogu, nijesam uzalud propustio današnji dan, već sam izvršivao svoju dužnost i za ovi i za oni svijet.

Sretan ti je onaj čovjek koji znade da će ga poslije njegove smrti lijepim djelom spominjati.

Strastven čovjek nije svoj gospodar.

Sumnjičav čovjek nikad mira nema, već je vazda na oprezu, kao zec.

Svaki čovjek na svijetu, pa i sami vladari, što slavniji i bogatiji bivaju, to većma pohlepniji postaju.

Svaki čovjek onoliko vrijedi, koliko može učiniti.

Svaki čovjek traži i hoće da uzme ženu bez ikakve mahane ne daj Bože, još kad biše žene takog čovjeka htjele i tražile, onda nit' bi se ko ud'o niti oženio.

Svaki se čovjek slobodan rodi, pa poslije svoju slobodu drugome sobom u ruke dade.

Svakog čovjeka označuju njegovo djelo, - svi smo sinovi našega rada i postupka; daklen, najbolje se sin po ocu poznaje.

قيمة كلّ امرئ ما يحسنه

Kjimetu kjulli – mriin ma juhsinuhu.

Svakog je čovjeka prava cijena njegovo dobročinstvo.

الناس إخوان وشتّى في الشيم

Ennasu ihvanun ve šetta fi-ššijemi.

Svi su ljudi braća, a što se tiče ćudi, ni dva zajedno.

ili:

Svi su ljudi nejednake ćudi,

A od jednog oca i matere.

Šta je od sedam, to je od sedamdeset.

(Ovome slično veli naš narod: "Što bešika zaljula, to motika zakopa". Ja mislim, s uljudnim uzgojem da se dade stvar dosta predrugojačiti.)

Što čovjek iz više pane, više se ubije.

Što god čovjek ima, a time se ne služi, to i nije njegovo, već drugoga.

Što je god čovjek manji, treba da i manje govori.

بكا بندن اولور هرنه اولورسه

Bana benden olur, herne olurse.
Što mi god bude, od mene mi bude;

ili:

Što mi biva, sve mi s mene biva,

S drugog nije, istina je živa.

(Ovo je veoma ukratko rečeno, ali mnogo rečeno i nije od drugoga, već baš od sama sebe. Zato se reče: “Svak je svoje sreće kovač”; dalje neki kažu:

“Kako posiješ, onako ćeš i požeti” – ili: “Ti se pomozi i Bog će te pomoći”.)

Što nećeš jednoga čovjeka kušati, nemoj ga ni hvaliti, ni kuditi.

كفى للمرء فتنة أن يشار إليه بالبنان

Kjefa li-l-mer-i fitneten en jušare ilejhi bi-l-benan. Teško ti je onom, koga prstom kazuju.

Treba čovjek da imade za se taki pravac, koji ga može u svako doba od tuđeg napadanja odbraniti.

Treba čovjek da pazi kako će velike ljude zadovoljiti i ujedno svoju čast sačuvati, jer bez časti nigdje mjesta nema.

U čovjeka vazda imade više grijeha i druga, nego što on sam misli.

U društvu junak, a na bojnome polju blag, pravi čovjek ne biva.

U koga je pošo magarac uza stranu – ne staj mu na put, jer će te zgaziti. (To jest, koga sreća služi, pa mu svaki poso ide naprijed, ne treba se s njime nositi i stajati mu na put, jer ga je teško savladati.)

من لانت كلمته وجبت محبته

Men lanet kjelimetuhu veđebet mehabetuhu.

U koga su blage riječi, svak ga ljubit mora.

U kojeg čovjeka nema nikakva osjećaja, razlikuje se samo po imenu od ostale životinje.

Umjeren čovjek ako se i rasrdi, brzo se i odsrdi.

U pametna čovjeka vazda je srce brižno, a lice veselo.

U velikog čovjeka ako se i nađe mala koja pogrješka – ništa za to; ljage na žarkom suncu njegovu svjetlost ne zaprječuju.

ما هلك امرؤ عرف قدره

Ma helekji-mru-un arefe kadreh.

Valjana čovjeka pošto nestane, onda ga cijene.

Valjan čovjek i iz kamena hljeb izbije.

Valjan čovjek svoj posao sobom gleda.

Veli jedan Osmanlija: "Treba znati istinu, treba znati šta je pravo, šta li je krivo, šta li je zlo, šta li je dobro i treba biti dobre i lijepe ćudi, pa onda biti čovjek."

Veli jedan Španjolac: " Čovjek od dvadeset godina naliči na pauna – od trideset na lava – od četrdeset na vuka – od pedeset na devu – od šezdeset na lisicu – od sedamdeset na majmuna – a od osamdeset na pauka.

حديث شريفده وارد اولمشدركه انسانلرك اك ايوسي انسانلره اييلك ايدندر

Hadisi šerife varid olmištur kji: insanlerun en ejjisi insanlere ejilik idendir. Veli naš svetac alejhi selam: Najbolji su ljudi, koji najbolje ljude potpomažu.

Vrijedan i savršen čovjek što zaključi, to ne popušća, sa svakim se lijepo pazi i vlada, a šljem pravde nikakvoj stranci ne pripada.

Za čiji se život ne zna, nije ga žaliti ni kad umre.

Za čovjeka je jedino skrovište ljubav, a spasa staza pravda, pa ko se toga ne drži, zaista mu se je čuditi.

خلقك توجهني قزانانك فضلنده شبهه اولنماز

Halkun tevedžuhuni kazananun fad-l-unde šubhe olunmaz. Za koga cijeli svijet dobro govori, za toga ne treba sumnjati ni dvojiti.

Zidove mokrina, a čovjeka misli obaraju.

Zvan čovjek u kalu ne ostaje.

Živu ne vjeruj, a mrtva se ne boj.(Ja mislim da ova rečenica u prenesenom smislu glasi: "Nemoj nikome živu svoje tajne otkrivati, jer se to može lahko doznati, a pošlje smrti ne treba se nikoga bojati.)

O ČUDU

Veliko je čudo kako je mogao devet mjeseci i deset dana u materinu trbuhu stajati.

(Osmanlije primjete ovo onome, koji hiti za svaku stvar.)

O ČUVANJU

Čuvaj dobro, pa drugoga ne krivi.

Ko čuva jezik, nek se glavi ne boji.

Koji čoban spava, gine mu marva.

(U ovome smislu dođe mi na pamet jedna mala priča iz života Ali paše Stočevića[51].

Ali paša kada je bio u Mostaru valija, dođe mu jedan seljak i potuži mu se da su mu lopovi ukrali dva vola. Ali paša počne ružiti seljaka, govoreći mu:

More! Što nijesi obilazio svoju marvu, što si spavao svu dragu noć kao zaklan. Na to seljak odgovori: "Čestiti gospodaru! Ja sam mislio da ti ne spavaš, pa zato sam ja spavao".

Taj odgovor Ali pašu dirne, te odmah izda nalog da se iznađu ukradeni volovi i da se uruče istome seljaku. Daklen i ova priča potvrđuje da je istina, što je rečeno:

"Koji čoban spava, gine mu marva".)

Veli šejhi Sadii[52]: Od osmerice bježi u kraj; I. Ko ne zna ni za čije dobro, II. Ko se za malu stvar ljuti, III. Od ohola i ponosita, IV. Ko vazda misli kako će zlo učiniti, V. Ko istinu ne govori i tajne ne čuva, VI. Ko nije vrijedan sebe uzaptiti, VII. Ko nikakva stida nema i VIII. Ko misli da je od svakoga pametniji.

O ČUVENJU

Mnogo čuj, malo vjeruj.

O DANIMA

Brojeni dani brzo prođu.

(Kada čovjek imade kakvo ročište ili na ustanovljeno vrijeme dug platiti, onda vrijeme brzo prolazi.)

Jedan je dan za nas, a drugi je na nas.

Ovoga su svijeta slatki i radosni dani veoma kratki i malehni.

O DAREŽLJIVOSTI

Darežljiv čovjek ne probire kome će dati.

Ko je darežljiv, ne treba mu drugo junaštvo.

Najkorisniji je novac koji se na božijem putu potroši.

Ništa nije dragocjenije od darežljiva čovjeka.

Ono je tvoje, neka znaš, što siromahu sobom daš.

Podaj siromahu, a ne pitaj ga šta je uzrok njegova siromaštva, jer kad razumiš, bojat se je da mu nećeš onda dati.

Podaj što imaš u ruci, pa se u glavu tuci.

Muallimi Nadži[53].

Svakomu su čovjeku naravno dragi novci, ali je još draže kad mu reknu da je dobar i darežljiv; pa ne treba žaliti prvo za imati drugo.

Što daš fukari, ne boj se, nećeš izgubiti, to ćeš primiti sa lijepom fajdom, kad ti najviše ustreba, a što potrošiš za ćeif, to znadi, da si izgubio.

Što potrošiš u ime Boga, to znaj da je tvoje.

غاية الجود بذل الموجود

Gajetu-l-đudi bezlu-l-mevđudi.

Vrhunac je darežljivosti dati ono što čovjek ima.

آلتون الي بجاق كسمز

Altun eli bičak česmes.

Zlatnu ruku nož ne siječe.

(To jest, ko je blagodatan, ko ne žali ništa od drugoga, već svakome daje i pruža ruku, nevoljniku u pomoć priteče, takvoga čovjeka nož ne siječe.)

O DARU (poklonu)

Bir uniđe dar u kuću, eto ljubavi za njim u podne.

Mnogi dar prouzroči kvar.

Najplemenitiji je oni dar, kojega darovatelj najprvo zaboravi.

Siromah daruje da više dobije.

(Po istočnom običaju ima neka vrsta sirotinje derviša, u kojih je običaj donijeti po nekoliko jabuke, kruške ili po koji limun, pa dati tobož kao peškeš kakvu bogatašu, te zato dobiju mnogo više nego što stvar vrijedi. Pa zato je rečeno:"Siromah daje, da više dobije".)

O DAVANJU I DIJELJENJU

Ko mnogo dijeli, brzo prosi.

Narodna.

Ko od malo daje, daje od duše, a ko od mnogo daje, daje od bogatstva.

Nezaslužnu davati i u vodu bacati – jednako je.

Prvo podaj svome, pa onda drugome.

Što desnom udjeliš, neka ti lijeva ne zna.

Što udjeliš sobom, to će otići s tobom.

O DEVAMA (kamilama)

Gdje je četrdeset deva, jedan je magarac dosta.

I šugava deva opet može ponijeti kolik tri magarca.

U koje je deve zvono na vratu, treba dobro da pazi da ne zađe s puta.

O DJELU

Ko nije na djelu, nema mu djela.

O DJECI

Bolje je djetetu zaprijetiti, nego ga poslije kriviti.

(Ovome slično reče naš narod: "Ciganin je prvo izbio dijete, pa ga onda s tikvom poslao na vodu".)

Dijete i lud čovjek, kad imadu deset groša, misle da se to ne može nikad potrošiti.

Dijete kad uniđe u sedmu godini, treba ga u školu slati, a od rođenog dana treba ga vazda podučavati.

Dijete kako se očevim jezikom govori, tako i njegove bude ćudi.

(Ovome slično reče naš narod:

"Šta rade djeca? "Što vide od oca.")

Dijete, pijan i lud, što misle – to govore.

Dijete što više uzimlje obraz, sve bezobraznije biva.

Dječinja sreća stoji u očinoj kesi.

(To jest, ako je otac zgodan, pa ne želi za svoga sina potrošiti i na naukama ga izdržavati, naravno da će biti srećan, a kad toga nije, nema sreće.)

Dok se dijete ne rodi, pupak mu se ne reže.

Gladno dijete voli komad hljeba, nego komad zlata.

I carskom i fukarskom se djetetu jednako pupak reže.

I među djeceom razlika ima, i kamoli među ljudima.

Jedan činovnik ili dostojanstenik treba više da se brine za svoju djecu, koja su se naučila samo trošiti, nego kakav prostak; jer je pitanje: "šta će pošlje njega činiti?"

Ko svaku dječinju želju ispunja, još za života im grob kopa.

Ko s djecom na put ide, iz po puta se nazad vraća.

Ko želi znati koga dijete najvoli, neka mu dade kakvu džidžu u ruku, pa kome je najprije pokaže, onoga najvoli; a kod žena je obratno: one kome najprvo ukaže taku stvar, taj im je najmrži.

Malo dijete rajski cvjetić.

Mnoga djeca zavale oca.

Ne dao Bog s jednim rađat, a s drugim hraniti.

Narodna.

(To jest, s jednim mužem djecu poroditi, pa kad umre, udati se za drugog i tamo i hraniti.)

Nema veće mučice, nego mnogo dječice.

Očin trošak, materin hizmet – dječinji bajram.

(To jest, kada otac ne žali, već za djecu troši, a majka ih njeguje i lijepo uzgaja, naravno da su djeca sretna, te im je vazda bajram; vazda im je svetkovina i veselje.)

Sa djetetom ne govori mnogo, da ne izgubi stid, a ne daj mu malo, da te ne krade.

Šejhi Sadi[54].

Sa ženske djece ko diže oči, ljuto se kaje i po danu i po noći.

Valjano dijete očina dika, a nevaljano vražija muka.

Zla djeca smore oca.

Žensko dijete naliči na tetku, a muško na daidžu.

O DJELU

انسانی حیات ابدی ایله معمر ایدن اثرلریدر

Insani hajati ebedi-ile muam-mer iden eserleridir.

Čovjeka lijepo djelo neumrlim čini.

انسانی قولیله دکل فعلیله امتحان ایتملیدر

Insani kavilile degil filile imtihan itmelidir.

Čovjeka ne sudi po zboru, već po djelu.

همة المرء قیمته

Himmetu-l-mer-i kimetuhu.

Djelo čovjeka označuje.

Dobrim djelom čovjek čovjekom postaje.

Jedno lijepo djelo korisnije je od hiljadu lijepih riječi.

Ko se ženi i kuću gradi, Bog mu pomaže.

Ko sudi po djelu, malo se kad vara.

بیت

باعث شهرت اولان حسن ادادر یوخسه خط تعلیق ایله دیوان مذهب دکل آ

Baisi šuhret olan husni edadur jahse, hatti ta-alik-ile divani muzeheb degil a.

Lijep izraz i dobar slog je ono što upada čovjeku u oči, a nijesu zlatna slova i vješto napisani retci.

Lijepo djelo ne treba ružnim riječima kaljati.

بیت ضیا باشا

آینه سی ایشیدر کشینك لافه باقلمز شخصك کورینور رتبهء عقلی اثرنده

Ajinesi išdur čišinum lafa baklmaz.

Šahson džorinur rutbei akli eserunde.

Ljudsko je djelo njegovo pravo ogledalo, zato ne treba gledati na riječi – već na djelo, pa ćeš znati šta vrijedi.

(Ovaj Zijan-pašin stih po smislu sadržaja preveo je jedan naš mladi pjesnik ovako:

Kazali su pravo stari ljudi:

Svaki čovjek po djelu se sudi.)

Nema ništa što nije rečeno, ali ima mnogo što nije učinjeno.

قيمة المرء ما يحسنه

Kimetul mer-i ma juhsinuhu.

Po djelu se poznavaju ljudi.

Svako djelo cijeni prema – svojoj koristi, a od šta nema koristi, nema ni cijene.

Svi glasoviti književnici, kad su pisali svoja znamenita djela, može biti da je bilo u tome vremenu i još velikih učenjaka, ali kako nijesu ništa napisali, tako im se ni za ime ne zna.

Veli Hasani Basri[55], znameniti arapski književnik: Kad već dođe vrijeme da čovjek putuje na oni svijet – želja – težnja – pohlepa – rad – trud – slava – sve to iza njega u tragu ostane, a s njime putuje samo njegovo lijepo i dobro djelo, i to ako ga imade; zato se treba na vrijeme brinuti da imamo pravog druga.

O DJEVOJKAMA

اون بشنده كي قيز يا ارده كرك يا يرده

On bešundeči kiz ja erde gerek ja jerde.

Čim djevojka stupi u petnaestu godinu, ja mužu za vrat, ja ličinu na vrat

(Po ovoj rečenici razumije se – kako istočni narodi rano svoju djecu udaju; čim djevojci bude petnaest godina, kažu, ja neka ide mužu, ja u crnu zemlju.)

Da puste djevojci na volju, malo koja da ne bi otišla za svirača ili pjevača.

Djevojka od petnaest godina pita za mladića: kakav je ? Od dvadeset ? Ko je ? A od trideset: gdje je ?

Luda djevojka ne ostaje u kući.

(Ja mislim da ovo znači: koja djevojka nije veoma mudra i pametna, ona ne izbire mušterije, već ko je prvi zaište, za onog i pođe i zato ne ostaju u kući.)

O DOBITKU

Ko se boji da mnogo ne izgubi, nek se su malijem dobitkom zadovolji.

Ko se dobitkom ne ponosi, gubitka se ne stidi.

غنيمة المؤمن وجدان حكمة

Ganimetu-lmumini viđdanu hikjmetin.

Muslomanu broji se kao veliki dobitak, ako ugrabi kakvu mudru i poučnu riječ.

O DOBROČINSTVU

Bogatašu se ne ubraja sreća po njegovom bogatstvu, nego po njegovim dobrim djelima.

مرآة المرء فعله

Miratulmeri filuhu.

Čovjeku je djelo ogledalo.

Ittki šerre men ahsenete ilejh.

Čuvaj se onoga kome si najviše dobra učinio.

Dobročinstvo je jedna blagajna kojoj ne mogu naškoditi nikakve opasnosti.

Dobročinstvo nikada ne gubi svoju vrijednost; ako ne znadu ljudi – znade Bog.

Dobro učini, baci u more; ako ne zna riba, zna Bog.

Kad kakvo dobro kome učiniš, nemoj mu nikad prigovoriti, a ko tebi dobro učini, nemoj mu nikad zaboraviti.

Kad kome kakvo dobro učiniš, nikome ne kaži, a ko tebi učini dobro, svakome kaži.

الدن كلان خيرى دريغ ايتمه

Elden gjelen hajri dirig itma.

Kakvo ti dobro od ruke ide, učini ga.

Koje ti god dobro ide od ruke, učini ga odmah, jer neće gorka smrt da čeka.

Najplemenitije je dobročinstvo: pružiti pomoć slabijemu.

عبادتلرك اك مقبولى خلقه اييلك ايتمكدر

Ibadetlerun en makbuli halka ejiluk itmekjdur.

Najpribranija je molitva: potpomagati svoga bližnjega.

Nije dosta siromahu samo štogod udjeliti, već mu treba kakvo sredstvo naći, da može življeti.

كن بالخير موصوفًا ولا تكن للخير وصّافًا فإن الكافر قد ينطق بالحكمة

Kjun bi-l-hajri mevsufen ve la tekjun lil-hajri vessafen, fe inne-l-kjafire kad jentiku bi-hikjmeti.

Treba dobro raditi, a ne samo dobro i lijepo kazivati, jer i najveći neznabožac gdjekad dobro i lijepo govori.

(Ovome slično lijepo je rekao ban Mažuranić[56]:

"Dobar pastir što god kaže inom I sam svojim potvrđuje činom."

Veli Hazreti Sulejman[57]. "Ako ti je neprijatelj gladan, podaj mu hljeba; a ako je žedan, napoji ga, pa češ ga s time predobiti, te će i tebi Bog dobro dati.

الزكاة قنطرة الإسلام

Ezzekjatu kanteretu-l-islam.

Zečat je muslomanski most.

(Zečat, arapska riječ, znači “od četrdeset groša jedan groš svake godine fukari dati;” tj. Koliko god čovjek imade gotovih novaca, mora svake godine od toga četrdeseti dio siromasima podjeliti, tome se reče zečat. Pa zato je rečeno:

Zečat je muslomanski most, preko kojeg ćemo preći i s božijom pomoći naći selamet.

O DOBROTI

Bolja je dobrota, nego ljepota.

Bolja je domaća tarhana, nego svjetska baklava.

(Baklava i tarhana, turske riječi, prva znači slatka pita, a druga ime jedne vrsti čorbe. Dakako baklava je najznačajnitija pita, koja se kuha kad je velika svadba, a tarhana obična čorba. Ovome slično veli naš narod: “Bolje je domaća proha, nego misirski pirinač”.)

ياتان ارسلاندن كزن تلكى ايدر

Jatan arslanden đezen tilki ejdur.

Bolja je lisica koja hoda, nego lav koji leži.

Budi dobar, ali rada dobra nemoj na muku udarati.

كندينه ايولك ايتديكندن صاقين

Ejjuluk zaji olmas.

Dobro nikad ne gine.

كندينه ايولك ايتديكندن صاقين

Kendina ejuluk ettigindan sakin.

Kome dobro učiniš, onoga se čuvaj.

Kada ko učini kome kako dobro, pa odmah očekuje da mu vrati, to je – kao danas da neko usadi voćku, a sjutra da je iz zemlje čupa.

من حسن ظنه طاب عيشه

Men hasune zannuhu tabe ajšuhu.

Ko dobro misli, veselo žive.

Ko se prema siromahu nasmije, pomilovaće i njega Bog.

جفائي جكميان آدم صفانك قدريني بيلمز

Džefai čekmejan adem safan-n-kadrni bilmez.

Ko nije teglio muku, ne zna što je dobrota.

Ko nikome škode ne čini, može mu se reći da je dobar. (Slično ovoj rečenici glasi jedna druga: "Ko ne čini ništa, čini zlo".)

Ko traži dobrotu krivim putem, Bog će mu dati muku s pravim.

Lahko je biti dobar, kad čovjek ne može nikome ništa učiniti.

(Ovome slično – priča se kako je bio u Nikšiću neki Adže Ramo, koji je bio u mlada doba veliki kesedžija, pa kad je već ostario, djeca bi za njim pristajala i vikala mu:

"Adže Ramo, dobar ti si!" a on bi im odgovorio:

Hvala Bogu, kad ne mogu.")

Lijepa su svojstva ljudska dobrota.

Ljudska dobrota sve mahane pokriva.

Ne kaže se čovjeku "dobar" radi njegove zgode, već radi njegove dobrote.

Od koga si mnogo puta vidio dobro, od njega možeš nekad nešto i nepovoljno primiti.

Onome se rekne da je dobar, koji kabuli sve što je pravo, pa to bilo od koga mu drago.

Prividna dobrota veoma je ružno svojstvo, jer hotio bi ulizica da se svakome umili, a u istinu na njega svak mrzi.

Savršenu čovjeku, kad se ljubezno ponaša, nema para na svijetu.

الشهرة آفة

Eššuhretu afetun.

Što je bolje, prije gine.

(Ova kratka i jezgrovita rečenica po sadržaju mogla bi se i ovako protumačiti, npr. kao što je rekao Gundulić:

A u visocieh gora vrhe, Najprie ognjeni tries udari.

Ili ovome obratno:

"U dolinu nikad neće munja i grom udariti".)

Što više dobro činiš, to imaš više neprijatelja.

Veli Bužurdži – Mihir[58], perzijski filozof, da ne treba nikada sumnjati o dobroti ovijeh ljudi: prvo, ko želi pokriti i zatajiti pogrešku svog prijatelja; drugo, ko nastoji da razgovori i razveseli svoga prijatelja, kad vidi da je neveseo; treće, ko dobro, što mu je učinio prijatelj, vraća još većim dobrom; četvrto, ko uvrjedu, što je je počinio prijatelj prijatelju, nastoji svojom dobrotom poravnati; peto, ko rado prima ispričavanje svog prijatelja zbog učinjene kakve pogrješke, te ovu pogrješku i zaboravi.

Veli jedan Perzijanac: Što god dobra ima, sva iz ova tri potiču: dobro misliti, dobro govoriti i dobro raditi.

Veli Muallimi – Nadži[59], sadašnji osmanlijski književnik: Ko se Boga boji, nek se drugoga ne boji; ko se čuva i Bog ga čuva; ko pita, s puta ne zalazi; ko shodno postupa, daleko dopire; ko naglo koraca, brzo se umori; ko oklijeva, vazda se kaje; ko trpi, u pošljetku se veseli; ko nada se pljuje, na obraz mu pada; ko na pošljetku gleda, dobro prolazi; ko uz vodu pliva, brzo sustane; ko prema vjetru piša, po nogama ga štrca; ko puno govori,

mnogo se vara; ko luk ne jede iz usta mu ne udara; ko šuti, taj se ne kaje; ko rano rani, dvije sreće grabi; ko kasno ustaje, obojka mu nestaje. (Gledajući na sadržaj ovo nekoliko rečenica rekao bih da su većinom našeg porijekla. Na primjer, od pamtivjeka među našim narodom se govori: “Ko rano rani, dvije sreće grabi;” ili: “Ko kasno ustaje, obojka mu nestaje”. A šta obojak znači, to može znati samo onaj, ko među narodom žive.)

O DOGAĐAJU

Da se nije dogodilo, ne bi se ni govorilo.

Narodna.

O DOMAĆINU

Kad domćin uz bubanj udara – nije nikakve sramote što će djeca igrati. (To jest u prenesenom smislu: kad veliki i mudri ljudi kakav ružan poso rade, nemaju pravo kriviti djecu i mlađega, što i oni to isto čine.)

O DOMOVINI

Bolje je u otadžbini umrijeti, nego u tuđini življeti.

Čast, poštenje i domovina, to su tri svetinje, najvažnije ovoga svijeta, pa ko bi svojoj otadžbini nevjeru učinio, to bi sve troje izgubio.

حب الجاه والأوطان ضدان لا يجتمعان

Hubbu-l-džahi ve-l-evtani diddani la jedžtemiani. Čast tražiti a za domom lebditi – to su dvije protivštine, koje se ne mogu složiti.

(Tj. treba jedno žrtvovati, pa da se drugo postigne. Kazali su stari ljudi: “Mučno je u svome rođenom mjestu svetac biti”.

Ko želi steći zvanje, čast i slavu, treba da se iz svoga mjesta na dalje pokrene, pa da želju postigne.

Veli neki arapski pjesnik: “Zrnce bisera što god se više odalji od svoje matere (školjke), to sve dragocjenije postaje”.

Po smislu i po zahtjevu našega jezika može se ova rečenica ovako reći:

Čast tražiti za domom lebditi.

To se lahko ne može složiti.)

Čovjek u kojoj se zemlji rodi, to mu je prava domovina, koju mu treba čuvati i od svakoga zla braniti.

Da nije svakome draga svoja otadžbina, cijeli bi se svijet na jedno mjesto zbio.

Domovina i majčina sisa jednake su cijene.

Domovina što je god milija, to je važnija.

I pas svoj zavičaj miluje; ja šta je oni, koji ga ne miluje.

Ko ljubi svoju domovinu, ne ostavlja je bez velike muke.

ناموس مليتني كوزتميانلر هيج بروقتده دنائتدن قورتيله مزلر

Namusi milijetuni džozetmejanlar bir vakat denaetden kurtulamazlar. Ko ne čuva, ko ne brani, ko ne štiti čast i pravo svoje domovine, to je pravi izrod i sinja kukavica.

Ko svoju domovinu ne potpomaže, nije ni rodoljub.

وطن اوغرنده فداي جان ايدن نامي باقي قالير

Vatan ugurunde fidaji džan iden nami baki kalir. Ko za domovinu pogine, ime mu nikad ne gine.

Ko žali za svoju zemlju proliti kap krvi, kako ga nije stid u zemlju legnuti?

حب وطن ايماندندر بناء عليه وطنني سوميان ايمانني ده اللهنى ده سومز

Hubbi vatan imanderdir bina-an ilejhi vatanuni sevmejan imanunida Allahunida sevmez.

Ljubiti otadžbinu s vjerom je skopčano; daklen, ko je ne ljubi, ne ljubi ni vjeru ni Boga.

حب الوطن من الإيمان

Hubbul vatani minel iman.

Milovati domoviu – od imana je.

(Iman, arapska riječ, znači zakon, vjera ili vjerovanje.

Iz ove lijepe i jezgrovite rečenice, koju je rekao naš svetac Muhamed, Aleihi-l-selam! razumije se da je kod nas Muhamedovaca milovati domovinu sa vjerom skopčano.

Ova rečenica po smislu mogla bi se u našem jeziku ovako reći:

Domovinu svoju milovati, To je isto ko zakon štovati.

Glede domovine imade na stotine i stotine arapskih poslovica, koje sve podučavaju sinove otadžbine kako će milovati i braniti svoj mili zavičaj. Lijepo veli i pokojni Preradović[60]:

Domovina kakva bila,

Rođenom je sinku mila.

Te i ja ovome dodajem ovako:

Kome nije domovina draga, Ne bilo mu od plemena traga; Nek se spasi narod toga vraga.)

الجلاء أعظم البلاء

El-džila azamu-l-bela.

Nema višeg jada na svijetu, nego ostaviti domovinu svetu.

Na svijetu su samo dvije stvari, koje se vazda bez ikakva ružna uzroka miluje; jedno je mater, a drugo domovina.

(Zato i veli Preradović:

Domovina kakva bila.

Rođenom je sinku mila.)

فراق الأوطان من أشق ما يجري على الإنسان

Firaku el-evtani min eššeki ma tedžri alel insani.

Od sviju muka, koje čovjeku na glavu dolaze, najteža je i najgroznija rastanak sa svojom milom domovinom. (Ova je rečenica najprvo potekla od arapskog velikog učenjaka, takozvanog "Muhidini Arebi" ili Šejh-el-Ekber[61].

Ova je rečenica ukratko, ali veoma jezgrovito rečena, te po smislu njezina sadržaja treba da se protumači ovako:

Što god imade muka na svijetu, pa dolaze čovjeku na glavu, najteža i najužasnija je muka morat ostaviti svoju milu otadžbinu, kuću, braću i svoj zavičaj, pa se potucati po tuđini, gdje te niko niti zna niti poznaje.

Istina sa ovim se potpuno slažemo, jer ako ćeš pravo:

I psi laju više na tuđinca, Nego na svog najvišega krivca.)

سيد الناس خادمهم

Sejjidun nasi hadimu hum.

Plemeniti ljudi domovinu služe.

Prema svojoj domovini ko okrene pušku i na svoga brata ko digne ruku, sam je sebi grob iskopao.

بيت

نوع انسان حشره دك تعظيم ايدرلر آدينه

كيم فداى نفس ايدرسه جنسنك امدادينه

Nevi insan hašre deč tazim iderler a dina.

Čim fidaji nefs iderse džins-nun imdadin.

Zija Paša[62].

Radi roda i svog zavičaja Ko junački pane na mejdanu, Dok je ljudi, dok se svijet kreće, Ime mu se zaboravit neće.

(Ovu Zija-Pašinu kiticu po smislu sadržaja preveo je jedan naš mladi pjesnik ovako: "Ko za domovinu pogine, ime mu nikad ne gine")

Svaka tica svoje gnijezdo najvoli.

Svak je dužan svojoj domovini vjerno i besplatno služiti, pa tako iskreno i istinito služeći, ako imat bude i kakvu veliku korist, nije tu nikakve sramote, samo radi spostvene koristi, ne dao Bog, svojoj otadžbini i najmanju štetu pridonijeti, jer od toga nema višeg zločina na svijetu.

Veli Izzet Mulla[63]: Kod svake vjere, kod svakoga naroda, na svakome dijelu svijeta ljubiti i milovati domovinu, od prvih i od najljepših se svojstava broji.

Veli Zija paša[64]: Uistinu je domovina zajednička kuća jednog naroda.

Za sreću svoje domovine ko želi proliti kap krvi, taj nema pravo u zemlju svoje otadžbine kosti ostaviti.

O DOSADI

Dosadnije je besposlen sjediti, nego se poslom baviti.

Kome se čini da nikome ne dosađuje, taj baš svakome dosađuje.

Ko se boji da ne dosadi, taj ne može dosaditi.

Niko ti neće tako dosaditi, kao onaj za kog se već unaprijed zna šta će kazati, kad progovori.

Veli Memun[65] halife: "Više puta svršimo posao onijeh koji nam dosađuju, nego onijeh koji pravo imadu".

O DOSTOJANSTVU

Dostojanstvo je jedan pokrovac, s kojim se mnoge pogrješke i mahane pokrivaju.

O DRAGOM KAMENJU

Dragi kamen, da je i u smetlju, ne gubi svoju cijenu, a prašina se do neba digne, ali ništa ne vrijedi.

Dragi kamen žestacu se nalazi.

Dragi se kamen i u smetlju svijetli.

(Ovome slično veli neka druga turska poslovica: “Dragi se kamen i u mraku vidi”.)

I dragom kamenu ima cijena, a lijepu savjetu nema.

O DRUGU

Ako želiš druga upoznati treba s njime putovati.

Bolje je i sam, nego sa hrđavim drugom.

Čovjek ne može da se druži samo sa pametnim ljudima; trgovci ne primaju samo zlatni novac.

Drug bez druga – život bez vode.

Drug druga razgovorom krijepi.

Drug je drugu pravo ogledalo.

Drug po drugu bolje se može znati, nego vatra po dimu.

Kad je dobar drug, nije daleko Bagdad.

Ko se svakim druži, sam sebe ruži.

Ko se druži sa neprijateljima svojih prijatelja, taj prijatelje vrijeđa.

Ko uzdrži čast svome drugu, mirno putuje.

Nepoznati lijek upotrebljavati i s neznani čovjekom drugovati – jedanko je.

Od dobra druga ništa bolje nema.

Ostani iza puta, a ne ostani iza druga.

Sa benastim se družiti, hoće se velika i mudrost i ustrpljenje.

Veli jedan perzijski mudrac: Svaka je voda na izvoru naravno čista i bistra, ali tekući kroz kojekakve baruštine i močvare i miješajući se s otrovnim rudama, neke postanu otrovne i opasne; tako je i čovjek, kad se rodi svaki je po naravi dobar i nevin, ali poslije miješajući se sa hrđavim društvom pokvari se, pa bude opak i zao.

Veli neki perzijski mudrac: Ko s jednim narodom posla imade – i ko želi s njime življeti, treba s njime da mnogo opći, jer liječnik dok ne pozna bolest, teško je izliječi.

(Ovome slično jedna druga arapska poslovica glasi;

“Lejsel haberu ćel ajan”, to jest: “Nije čuvena, kao viđena”.)

Zao je drug kao kovač.

(Kad kovač kuje gvožđe, kako varnice sijevaju i gdje god panu, prže, tako i od zla druga u svakom pogledu zlo potječe, a ništa dobra.)

O DRVEĆU

Golemo drvo ne da se odjednom posjeći.

(Ista ova rečenica nalazi se i kod našeg naroda.)

Ko zeleno drvo sječe, sam sebe sječe.

(Pod ovim se razumije da Osmanlije smatraju za veliku grjehotu zeleno drvo, to jest, koje se nije još posušilo, posjeći, te za to vele: “Ko zeleno drvo siječe, sam sebe siječe”)

Mučno je drvo naći, do kojega nije doprla sjekira.

(U prenesenom smislu znači da je teško naći čovjeka, na kojega nije pala kleveta.)

O DRŽAVI

الملك والدين توأمان

Elmulku ve dinu tevumani.

Država i vjera – to su kao blizanci.

(U prenesenom se smislu razumi: kad je u cijeloj državi vas narod sve jedne vjeroispovijesti, da je onda to tvrdo i jako; zato vele Arapi: “Vjera i država jesu blizanci”)

I mala država kada je složna, ona je snažna.

ميري مالي بالق قيلجيفيدر يوتلماز

Miri mali balik kildžigidir jutulamaz.

Državni je imetak kao ribije kosti; koga jede, u grlo će ga ubosti.

(Ovome slično dolazi u Avdiji:

Ko izjede miriju,

Skupo plati kiriju,

Udare mu čiviju,

Zna mu duša Avdija.)

الملك يبقى مع الكفر ولا يبقى مع الظلم

Elmulku jebka mealkufri, ve la jebka meaz-zulumi.

Jedna država može obstojati sa čufurom (krivovjerjem), a ne može sa zulumom (nasiljem).

(Iz ove se arapske rečenice razumije da neće jednu državu srušiti i uništiti krivovjerje, nego će je srušiti zulum, nasilje i nepravda, pa ma bila u njoj najpobožnija uprava. Zato se reče: “Gdje vlada zulum, tu obstanka nema”

Po smislu i duhu našega jezika ova bi se rečenica mogla reći ovako:

Zulum ruši zemlju i gradove,

A čufur ih oboriti neće.

ili

Krivojerje narod satrt neće,

A zulum ga slomi po temelju.)

Moć jedne države mjeri se prema slozi stanovništva, što su državljani složniji, to je država snažnija.

بكلك جشمه سندن صو ايجمه

Begluk češmesundan su ićma.

Ne pij vode iz erarske česme.

(Česma, turska riječ, znači izvor, točak, odaklen se voda uzimlje. Kod istočnih naroda slično ovome imade mnogo rečenica, kojima hoće da kažu je li što mirinsko, to jest erarsko, nemoj tome ni blizu stupati, bježi od toga, jer ćeš se najposlije kajati, udariće te to po glavi, kadli tadli.)

Veli jedan perzijski mudrac: Jednu državu ne uzdrži snaga i sila, nego vjernost njezinih državljana, koja im na srcu leži prema njihovu omiljenom vladaru; a to se svojstvo ne može steći ni topom ni puškom, već samo pravdom i milošću vladareva srca.

O DRŽAVNOM IMETKU

Mirinska propasti ne može.

(Miri, turska riječ, znači državni imetak ili erar.)

O DUĆANU

Ako ti uščuvaš dućan, čuvat će i dućan tebe.

O DUGOČASJU

Što se god puno čeka, izgubi slast.

O DUGU

Agi, fratru i caru nikad se čovjek odužiti ne može.

(Aga, turska riječ, znači vlastelin ili veleposjednik. Dakako ko aginu zemlju ore, sije i drži, mora davati agi svake godine prihod, to jest trećinu ploda, a velečasnim fratrima, kako nemaju drugoga dohotka, već od naroda živu, treba i njima vazda da se daje ponešto, da mogu konja jahati i čohu derati.) Što se tiče davanja caru, već to naša poslovina jasno veli: “Bogu božije, a caru carevo”. Zaista, kada se zrelo čovjek promisli, vrlo je istinito ovo rečeno. Ovu sam rečenicu najprvo čuo 1891. godine, kada sam bio u lovu u Hercegovini u selu Ružićima od seljaka Ivana Tomina, zvanog Bezera. Ja mislim da je ova rečenica nastala u pošljednje vrijeme.)

Bez duga rahatniji je čobanin, nego sa dugom veliki vlastelin.

Bolje je gladan leći, nego da te dužnik budi.

Čuvajte se duga, jer je dug noćna briga a dnevni stid.

Da te Bog sačuva – dužan biti nečovjeku.

Dug je najteži tovar.

Dug je noćna briga, a svakdanji bojaz.

Dug je užasan bič (kamdžija).

Dug na dug tovariti, mora se čovjek crveniti.

بورج اوزرينه بورج ايدن يالان سويلمكه مجبور اولور

Bordž uzarina bordž iden, jalan sujlemedže medžbur olur.

Dug na dug tovariti, mora se lagati.

Dug plaćajući, put idući, dokonča se.

Dužnome je najbolji prijatelj onaj, kojemu duguje.

Ko drži dug za svetu dužnost, brzo se oduži.

Ko ide u more skočiti i ko ide zadužiti se, mala je među njima razlika.

Ko plati dug poslije jednog sahata, nego što je dao riječ, time izgubi povjerenje, pa s tom malom stvari učini sebi veliku štetu.

Ko pod dugom umre, svezanih ruku ide na onaj svijet.

Ko se duga boji,

Očima ne loji.

(Ovo znači: stidi se, kaje se, jer se reče: “Loji očima kao vuk, kad se uhvati gvožđa”, to jest onda se kaje, boji, kad će glavu izgubiti.)

Ko se duži, često mu se stuži.

Ili

Ko se zadužuje, često mu se stužuje.

Ko se malo duži, u slobodi živi.

Ko zagazi u dug, ukloni male poteškoće, a upane u velike.

Najteža je muka dug, a najžešća je bol zub.

(Ovome slično priča se u našem narodu kako je jedan išao putem i plakao, te ga sretne drugi i upita: Šti ti je? Što plačeš ? Ovaj mu reče: “Ujede me guja”. Onaj odvrati: “To je ništa, ja mišljah da te zub boli”.)

Na svijetu je najgroznija stvar dug, pa onda laž, te zato su prvenstvo dali prvome, jer porađa to drugo.

Ne budi dužan

Nećeš biti tužan.

Ne duguj seljaku, jer će zaiskati o svadbi, jali na bajram.

Nemoj se zaduživati, pa ti se neće stuživati.

Od duga nema goreg druga.

Okretan dužnik pomalo se sve odužuje, a očajnik sve u gore zalazi.

Okretan i marljiv svoj dug oblakšava, a očajan i lijenčina još ga više tovari.

Put idući, a dug plaćajući prođe vrijeme.

U kog nije duga, ne mori ga tuga.

O DUKATIMA

Nema stvari blijeda i žuta lica, što bi čovjeka bolje razveselila, nego dukat.

Dukati su blijeda lica, ali su vruće krvi.

O DUŠI

Ako hoćeš da ti je duša rahat, neka ti je vazda čista savjest.

Bolje da izađe duša, nego ružno ime.

Ko god dahne, izdahne.

Ne kreći ni u čiju dušu, sve je Bog stvorio.

Zla duša ne ide s ovoga svijeta, dok ne učini zlo onome ko joj je dobro učinio.

O DUŠMANSKOJ KRVI

دوشمان قانندن طاتلي شيئ يوقدر جهانده

Dušman kaninden tatli šej joktur gihande.

Od dušmanske krvi nema slađe stvari na svijetu.

O DUŽNIKU

Od dužnika nema boljeg kalendara.

(To jest, dužnik nikad ne zaboravlja svog duga, vazda broji dane kad mu treba platiti.)

O DUŽNOSTI

Dužni smo se truditi da dobro postignemo, a nijesmo dužni sve postignuti.

Dužnost koliko će god biti malehna, opet je teška.

Veli neki perzijski mudrac: "Četiri su glavne dužnosti u čovjeka, i to: "Namjestiti kuću, roditi dijete, usaditi voćku i napisati knjigu. Ko to učini, on se odužio."

(Ako je tako, hvala Bogu, ja sam se to sve četvero davno odužio. Pisac)

O DVOLIČNOSTI

Dvoličan čovjek i račvast kolac nikad naprijed ne idu.

Dvoličan je čovjek kao ovca među dva stada, koja ne pripada nijednome.

Dvoličan teško bude odlučan.

Devekuša (noj), kad joj reknu: "Poleti", kaže: "Ja sam deva", a kad joj

kažu: “Nosi tovar”, reče: “Ja sam tica”.

(Ova rečenica upotrebljuje se za onoga koji hoće da izbjegne posao, za koji se priredi. On odista stoji na dvije grane kao devekuša (noj). U jednu kaže, da je tica, a u drugu da je deva. Devekuš doslovce znači “devoptica”, deva, turska riječ znači deva (Kameel), a kuš – turska riječ: tica.)

Koji čovjek na dvije grane stoji, u njega se ne može imati povjerenje.

Od dvolična hair ne dolazi.

Zecu: “bježi” a hrtu: “drži!”

(Pričaju neki kako je ova rečenica kod Osmanlija kao lozinka. Oni kažu zecu: “bježi”, a hrtu: “drži”, pa kako koga pane.)

O DŽAMIJI

Ako se je oborila i džamija, mihrab je na svom mjestu.

Džamija ma koliko je golema, opet imam uči ono što znade.

O DŽENETU (raju)

Dženet je kuća darežljivih ljudi.

O GIZDI

Čovjek ne treba da se gizda kako će biti lijep, već kako neće biti ružan.

Mnogi ostane radi gizde gladan, a radi masne čorbe bos.

Veli jedan Osmanlija: Zar nijesu ludi koji radi gizde gladni ostaju ?

O GLADI

Da nije gladi ne bi se nikakva tica u zamke uhvatila.

Ćazim paša[66]

Gladan i za golu sablju rukama prihvati.

(Ovome slično veli naš narod: “Glad obraza nema”, ili: “Gladan hljeba ne dopeče”.)

Gladan misli da se neće nikad najesti, a sit, da neće ogladnjeti.

Gladan najvoli o hljebu govoriti.

Glad i vuka iz jame išćera.

Gladnik može se najesti, al ne može nikad oči napuniti.

Gladnu i jadnu ne može san na oči.

Kad pas ogladni, prinuždеn je izjesti ovcu koju mu je inače prva dužnost očuvati od vuka, da je ne izjede.

Ko gladne, najeda, gladan ne ostaje.

Najela se gladnica, nazvala se banica.

Narodna.

(Slična ovoj ima druga narodna poslovica, koja glasi: “Vidjela se svinja, u čem nije bila”.)

Sa gladnijem se ne druži.

U koga su gladne oči, nikada se najesti ne može.

(Ovome slično veli naš narod: “Gladna se uš nikad ne najeda.”)

Voli gladan komad hljeba, nego komad zlata.

O GLASU

Ko dobije dobar glas, dobio je duši spas.

Ružan glas nadaleko se čuje.

Ružan glas nikad ne kazuj, neka ga drugi kaže.

O GLADI

Dok glava o glavu ne udari, kamen se s mjesta ne pomiče.

(To jest: kad se svi složno prignu i prihvate za kamen, mora se kamen s mjesta pomaknuti. Nihajuć samo glavom, posao se ne viđa.)

Kad glava ode, noge ne drže.

Koja glava nema misli, mjesto joj je u zemlji.

Kud glava, tuda i noge.

Nema glave bez brige.

Noge glavu nose, ali teško nogama bez glave.

Odsječena glava ne može se povratiti.

Što je više glava, više je glavobolja.

Teško onoj glavi, na kojoj se berberi uče.

O GLUHU

Radi gluha dva put se ne zvoni.

Teško se je s gluhim razgovarati.

(U prenesenom smislu ovo znači, da su to ljudi koji neće da čuju.)

O GLUPOSTI

Cvrljiv sir slijepcima se prodaje.

(U prenesenom smislu: glupu i neuku čovjeku možeš kazati što god hoćeš, sve će ti vjerovati.)

Duga brada, malešna glava – znak su gluposti.

Gizda na glupu, cvijeće na buništu.

Glup, neuk i mrtav ublizu su.

Glupost i nesreća zajedno živu.

Glupost i neznanje dovode i najveći narod u ropstvo.

Šinasi.[67]

Ljutiti se bez potrebe, i šutjeti, gdje ne treba, to je običaj glupih.

Smijati se bez potrebe, a plakati bez muke, to je običaj glupih.

بيت ضيا باشا

ارباب كمالي جكه مز ناقص اولانلر رنجينده اولور ديده خفاش ضيادن

Erbabi čemalii čekmez nakis olanlar

Rendžide olur didei huffaš zijaden.

Izobražene ljude nikada neuk ne trpi, kao što ne trpi slijepi miš žarkoga sunca svjetlosti.

(Naš mladi pjesnik i ovaj je turski stih po smislu preveo ovako:

“Glup ne trpi nikad učenjaka,

Ko miš sljepi sunčanoga traka”.)

غازي بوشناق كي سوز آكلامز اولدي

Gazi Bošnjak gjibi suz anlamaz oldi.

Kao gazi-Bošnjak neće da razumije riječi.

(Gazi, arapska riječ, znači junak, junačina, slavodobitnik itd. Bošnjacima kako su se vazda u junaštvu odlikovali, Osmanlije im uopće reku “gazi”, ali iz ove rečenice u prenesenom se smislu razumije da hoće da reknu Osmanlije, da smo ponositi, oholi, gordljivi, pa zato nećemo riječ da razumijemo. Istina, junak mora biti ponosit: samo ime naše domovine to dokazuje, kad se reče: “Bosna ponosna”.)

Ko hoće da mu je sve novo, veži mu na vrat odmah zvono.

(Ovu sam rečenicu najprvo čuo od poznatoga Aziz – bega Paloša. Ja mislim u prenesenom smislu da znači: ko hoće da mu je kao što on hoće, taj je bez dvojbe lud, već mu treba metnuti zvono kao na marvu: jer na svijetu nema toga, kojemu biva sve šta on hoće.)

Ko ne umije voziti, nek ne uzimlje vesla u ruku.

Ko ne zna razlikovati raka i akrepa, akrepi ga često ujedaju.

Ko od dvadeset godina ne zna, a od trideset nema, mučno će kada i znati i imati.

Ko opširno ne zna jedne stvari, može mu se reći da je i ne zna.

Ko svjetuje onoga koji se u svoju pamet zazrio, treba i njega nasjetovati.

من جهل شيئًا عاداه

Men džehilče šej'en adahu.

Ko što ne zna, onome je neprijatelj.

Krasopisci većinom su glupi.

Mahnit uživa kad se hvali.

Mnogo puta i slijepac put nađe, a glup ode bez traga.

استراح من لا عقل له

Istereha men la akle leh.

Miran može biti onaj koji pameti nema.

Neuk čovjek ja šta je drugo nego kip, koji samo gleda i diše.

جاهل أولان تام مسلمان أولمز

Džahil olan tam musloman olmaz.

Neuk čovjek ne može biti pravi Musloman.

الجاهل كالخنفساء إذا حركته فسا

El-džahilu kje-l-hunfesa iza harrekjtehu fesa.

Neuk je čovjek kao baja (buba), zvana smrduša; kad je se dotakneš, još više smrdi.

Ne zna svak' za svoju sramotu.

بيت:

اكر اهل بصيرت سن هنر عرض ايتمه نادانه

آنادن طوغمه اعمالر دكلدر واقف الوانه

Egjer ehli basiret sun huner arz itma nadane,

Anaden dogma amaler degjildur vakif elvane.

Nemoj glupu pokazivat

Umjetnosti nikad svoje,

Jer koji se slijep rodi,

Od kud znade, što su boje.

Ne znati pravo nije velika grehota, ali znati, a ne raditi, jer velika i grehota i sramota.

Ni ćorav u jednu jamu dva puta upasti neće.

جواب الأحمق السكوت

Dževabu-l-ahmaki essukjutu.

Odgovor je glupu šutnja.

Ili

Ne treba glupanu odgovarati.

لا مصيبة أعظم من الجهل

La musibete aazamu mine-ldžehli.

Od neznanja višeg jada nema.

Kad pametan čovjek slučajno dođe među neuke i glupe, bude kao zastiđen, a neuk i glup kada dođe među naučenjake, prođe bez ikakva stida i bojazni, pa u vrh sjede.

الأحمق من رغب مودة من لا ينفعه

El-ahmaku men regibe meveddeten la jenfeuhu.

Ono je pravi glupan, koji se bavi sa onim poslom koji mu nikakve koristi ne donosi.

Ono je pravi slijepac, koji u jamu pane u koju je i prije padao.

Prema neznanu ušutiti – najljepši je odgovor.

جمهوره مخالفت قوهء خطادندر

Džumhure muhalifet kuveji hatadendir.

Protiviti se svemu svijetu – to je najviša ludorija.

صحبة الأحمق عذاب الروح

Sohbetul-l-ahmaki azabu-rruh.

Sa glupim se razgovarati – to je dušu patiti.

Sa slijepcem ne treba se o bojama razgovarati.

Slučajno može čovjek i u zlatna kola sjesti, a ako ih ne umjedne tjerati, neće ni s mjesta poći, pa da i pođu, brzo se prevale.

U koga u glavi jedna daska fali, srce mu stoji pod jezikom.

(Ovome slično veli jedna druga istočna poslovica: "Što lud misli, to i govori, a što pametan govori, to i misli.")

Visoka boja, duge brade – kratke pameti.

Znak je gluposti: odgovoriti prije, nego l' što se čuje ono što se kazuje.

Što će otići deva na Ćabu, neće biti hadžija.

Šejh Basri.[68]

(Ovome slično reče naš narod: "Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba".)

Što skrivi luda glava, to noge plaćaju.

(Ovome slično veli naš narod: "Teško nogama pod mahnitom glavom".)

O GORDELJIVOSTI

غرور بك جوق دول وامـك خرابني موجب اولمشدر

Gurur pek čok duvel ve – umemun harabuni mudžib olmišdir.

Gordljivost mnoge je države i narode upropastila.

O GOSPODSTVU

من عزَّ بزّ

Men azze, bezze.

Čim gospodin, odmah kriv.

(Tj. čim koji bude bilo od vladine strane, bilo na koji drugi način odlikovan i nagrađen,. I ko se god popne na kakav golem stepen, odmah ga narod počme kriviti i na nj vikati, a dok to nije bilo, niko mu ništa nije govorio.

Pruži li vlada kome ruku, ili dođe li kome slučajno kakvo bogatstvo u ruku, odmah na njega svijet viče i krivi ga. Dok je bio prost čovjek, dok nije postao gospodin, za njega nije niko ništa ni govorio.)

Ja gospodin, ti gospodin, jà ko će kuću pomesti ?

Ne gleda se na jučerašnje ropstvo, već na današnje gospodstvo.

O GOSTU

Gost gosta ne trpi.

Kada vam dođe gost, dođe sa svojom nafakom.

(Nafaka – arapska riječ, znači ono što je kome od Boga suđeno, da izjede i popije. Tu njegovu nafaku niko drugi osim njega izjesti i popiti ne može. Gdje god čovjek bude, jede svoju nafaku. Zato naš narod reče: “Niko ničije nafake izjesti ne može”. Kad umre kažu: “Nestalo mu nafake” itd.)

Kojem se gostu čovjek veseli, malo kad dođe, a koji mu dosađuje, često se navraća.

Ne treba se srditi kada pogriješi gost, bolesnik i onaj ko posti.

دعوتسز كلان رخصتسز كيدر

Davetzis kjelen ruhsatsiz kjider.

Ko nezvan dođe, bez dozvole otiđe.

Nespretan gost brzo dosadi.

Nije za gosta, što ima u kući, već što mu se da.

Svakog gosta tri dana dosta.

(Mi Jugoslaveni kao poznati gostoljubivi narod sa ovom se turskom poslovicom ni najmanje ne možemo složiti, već se držimo onoga, kao što veli naš narod: “Kako kojeg gosta, tako ga je i dosta”.)

أكرموا أضيافكم

Ekjrimu adjafekjum.

Svoje goste dobro dočekivajte.

(Ovo je rekao i zapovjedio naš svetac alejhi-l-selam, pa zato su Arapi mimo sve narode najviše gostoljubivi. Poslije Arapa, u tom pogledu ja mislim da smo mi Jugoslaveni na prvom redu.)

Veli jedan perzijski književnik: Gosta dobro drži, ali ga i dobro pazi.

O GOTOVINI

Bolje je jaje u ruci, nego kokoš na pazaru.

O GOVORNIKU

Gdje treba govoriti, sramota je šutjeti.

Kada jedan govornik govori, nije slast samo u njegovim riječima, već najprvo u njegovu glasu, očima i u ponašanju.

Ko govori pipajući, kući ide pjevajući.

Ko mnogo govori, brzo se umori.

Ko mnogo govori, malo se brine.

Ko mnogo govori, mnogo i griješi.

Ko mnogo govori, mnogo se vara, a ko se vara, taj se kaje.

Ko ne razumije šta drugi govori, ne zna ni on šta govori.

Ko pravo zbori, malo ga ko voli.

Ko svašta govori, brzo čuje što ne voli.

Ko svašta govori, sam sebe obori.

Ko zbori sve što mu je drago, ubrzo čuje što mu nije drago.

Mnogi se govornik za prst ujede.

Ne govori ono što je tebi po ćeifu, a prijatelju uzgor.

Ne govori sve što znaš.

(Ovome slično veli naš narod: "Ispeci, pa reci".)

Nemoj svašto zboriti, jer i zemlja uši ima.

Po besjedi se ljudi poznaju, a po djelu, ko su i šta su.

(U ovome smislu lijepo veli ban Mažuranić[69] u "Čengić agi":

Dobar pastir 'er što kaže inom,

I sam svojim potvrđuje činom.)

Tiho govori, al' se daleko čuje.

U dugu govoru malo je jezgre.

Veli Ahmedi Mejdani:[70] Kako se čaša i flaša po zveku poznaju, tako se pozna i čovjek – šta u njemu leži – kada počne govoriti.

Veli jedan mudrac: Lijepo i puno govoriti dato je jezikoslovcima, malo i lijepo – velikim učenjacima, a puno i ružno – glupim i neukim.

Veli jedan Perzijanac: Kad ništa ne rečeš, neće ti niko ništa ni reći, a kad rečeš, tražiće da obrazložiš, pa gledaj šta ćeš govoriti.

Veli neki veliki mudrac: "Dva su uha, a jedan je jezik; zato jednu reci, a dvije čuj."

Čanak i lonac nikad ne govore, a ljudi treba da se razgovaraju.

Čovjek ne treba vazda da govori ono što je njemu milo, jer su želje različite; pa što je njemu drago, može drugome biti dosadno.

Što iz jednih usta iziđe, po cijelom se svijetu raziđe.

Što mu iz usta izlazi, uši mu ne čuju.

O GRBAVU

Ne vidi grbo svoje gute na leđima, a u drugog vidi bradavicu.

O GROBU

Bolji je grob, nego rob.

Narodna.

Grob je prvi konak od onoga svijeta.

O GROMU

Nikakve štete nema, što će u garište udariti grom.

O GROŽĐU

Bez fustulje (ofustine) grožđe biti ne može.

(U Hercegovini reču ofustina onoj stabiljki, na kojoj jagode stoje, tj. onom što ostane, kad se grožđe zgnječi.)

Nema grožđa bez ozobine.

(U Hercegovini se reče ozobina ili ofustina onim ostacima na čemu jagode stoje. U prenesenom smislu to znači: “Nema čovjeka bez kakve mahane”.)

O GUBITKU

Vehdo krpi, vrijeme gubi; staro ljubi, život gubi.

Narodna.

O GUJI

Goji guju u njedrima, da te ujede.

(Ovome slično reče naš narod: “Hrani sirotu za svoju sramotu”.)

Golom rukom guja se ne hvata.

I guja dok se ne ispravi, ne može u rupu unići.

Kad guja leži, ne staj joj na rep.

O GVOŽĐU

Gvožđe se gvožđem komada.

Narodna.

Lakše je gvožđe gristi, nego prigovor trpjeti.

Lakše je gvožđe gristi, nego sa mrskim općiti.

Gvožđe, kojim se radi, ne hrđa.

Što se više gvožđem radi, svjetlije postaje.

O HITNJI

Hitnja, ljutnja i strast – ne da se čovjeku lijepo promisliti.

Kad čovjek hiti, vrag mu pomaže da prije vrat slomi.

Ko hiti, kaje se, a ko umjereno korača, smije se.

Ko hiti, posrće, a ko oklijeva, ne stiže.

Ko naglo ide, ne staj preda nj', jer će te prevaliti, a ako ga želiš stignuti, hajde za njim, brzo će sustati, jer gdje stane, ne može dalje.

Ko naglo korača, često posrne.

Ne hiti sa odgovorom, dok ne razumiješ šta te pitaju.

Promisliti i ne hitjeti – gdjekad bude od velike koristi, a gdjekad prouzroči nepromišljenu štetu; zato treba dobro znati gdje treba pohitjeti, gdje li ne treba.

Zamršen konac sa hitnjom se ne razmrsuje.

O HLEPNJI

Grob je otpočivalište velike hlepnje i lakomosti; tude će istom kraj naći.

O HLJEBU

Od hljeba može biti kašika, ali ne za svako mlijeko.

Sve je mama, hljeb je hrana.

Narodna.

O HODU

Ko naglo ide, brzo se umori.

O HODŽAMA

اقتدوا بعلم العلماء ولا تقتدوا بفعلهم

Iktedu bi-ilmi-l-ulemai ve la taktedu bifilihim.

Gledajte šta hodže kažu, a ne gledajte šta rade.

O HOROZU

Bolje je biti jedan dan horoz, nego četrdeset godina kokoš.

Gdje je mnogo horoza, kasno zora biva.

Horozu je najpošljednji dan, kad mu noge operu.

Svaki horoz na svome buništu čeprka.

Koji horoz pjeva u nevrijeme, brzo glavu izgubi.

(Mal ne kod sviju istočnih naroda gata se i govori se: kada horoz zapjeva u nevrijeme, da to sluti na nekakvu nesreću; s toga je ono rečeno, da brzo glavu izgubi, jer će ga s mjesta

zaklati.)

O HRANI

Dolazi mu hrana na noge kao jejini.

(Ovo se reče za onoga, koji ništa ne radi, ništa ne posluje, već onako se mufte hrani i žive. Zato se priča u istoku da je Bog odredio da svaki dan dođu

po dvije žive tice jejini (sovi), pa jednu izjede, a drugu pusti za svoje zdravlje.)

O HRSUZU

Vješt hrsuz kuću hara.

O RVANJU

Ako ćeš rvati, rvaj se s prilikom.

Ko se s jačim rve, trebaju mu čelikli mišice.

S jakim se ne rvaj, a sa bogatijim ne ortači.

O HURMI

Ista je razlika između hurme i špice, koja i među Arapom i Adžamom.

(Arapi vele, ko god nije Arap, da je svak Adžam, pa kakve narodnosti bio da bio; samo sebe smatraju datulom, a ostali vas svijet da je špica.)

Koliko je između hurme (datule) i špice razlike, toliko je među Arapom i Nearapom.

Uza svaku hurmu imade po jedna osa.

O HVALNJI

Dosta je hvale, kad mu se mogu mahane izbrojati.

Hvaliti jednog čovjeka sa onijem što se u njega ne nalazi, znači: sprdati se s njime.

Hvali ti mene u Žabljaku, a ja ću tebe u Gožulju.

Narodna.

(Ova je rečenica potekla iz Ljubuškog u Hercegovini. Žabljak i Gožulj jesu dvije mahale u istoj kasabi. Nedavno živila su dva prijatelja u istom mjestu, i to: Mujaga Osmić i Mahmudaga Mahić; Mujaga je stanovao u Žabljaku, a Mahumd aga u Gožulju. U razgovoru jedan bi drugome rekao: “Hvali ti mene u Žabljaku, a ja ću tebe u Gožulju, te tako ćemo obadvojica među narodom steći lijepo ime”.

Zaista lijep savez, koji je po obije strane koristonosan. Npr. kad bi u Zagrebu, i to u vrijeme izbora jedan drugome rekao: “Hvali ti mene na Zrinjskom trgu, a ja ću tebe na Markovu”, to ni za jednog ne bi loše bilo.)

Jedno jaje snijela, a svu mahalu uzbunila.

Kada koga hvale, teško da iko vjeruje, a kada koga kude, gotovo svak vjeruje. Po tom se vidi da je na svijetu više rđavih ljudi, nego dobrih.

Koga hvale; prehvale, koga kude, tamam bude.

Koliko god čovjeka mnogo hvale, opet nije mnogo više nego što i sam misli.

Ko se vazda hvali i svakome prkosi, da taj od gladi umre, niko ga ne bi požalio.

Ko te u lice hvali, dobro it ne misli, a ko ti pogriješke broji, nemoj misliti da ti je pravi prijatelj.

Ko te u oči hvali, ne vjeruj mu, a koga ti srce ne može, nisi ni ti njemu drag.

Ko želi da ga drugi hvali, neka nikoga ne kudi.

Najznamenitija je hvalnja, koja se iz neprijateljskijeh usta čuje.

Ne može se hvaliti ko god na munaru iziđe, već se može hvaliti samo oni koji iziđe i koji lijepo jasnim glasom ezan prouči.

(To jest: ne može se dičiti ko se samo časti dočepa, već ko se je dočepavši i svoju dužnost valjano izvršuje.)

Nije lijepo, kad koga mnogo hvale, a kamoli kad koga mnogo kude.

Prećerana hvalnja – preslana čorba.

Koji se prije borbe hvale da su najviši junaci, ti najprvo neprijatelju oružje polažu.

Sa umrlim ocem i sa izgubljenim novcem neka se niko ne hvali.

Svako bi svoju pamet najvolio hvaliti, ali se zna da je to sramota, pa zato svak hvali onoga koji je sličan njemu.

Čovjeku nije zato drago, kad ga u lice hvale, jer sve misli da li je to prividno, ili je istinito.

O IGLI

Ne može se iglom bunar iskopati.

O IGRANJU

Ne treba igrati prije, dok se ne zasvira.

O IMANJU

Bolje biti srabljiv, pa se češati, nego bez novaca, pa se misliti.

Bolje je sto puta da preteče, nego jednom da nedoteče.

Onaj čije se dobro nadaleko nalazi, više puta ostane prazne kase.

Narodna.

Iman – stiman.

Ko igzubi što ima, žalosnijji je od onoga koji nije nikad ni imao.

Najbolje je imanje, koje čuva poštenje.

Najsigurniji je imetak lijep zanat i dobra ćud.

Puna kesa – veselo srce.

O IMENU

Ko okalja svoje ime, okalja i svoje pleme.

Ko ne steče za života lijepa imena, poslije smrti nema ni spomena.

Imami Sadi.[71]

O ISKANJU

Jednu stvar drugome dati veoma je lako, a zaiskati – vrlo je teško; pa to tako bivši, opet ih je mnogo više koji ištu, nego koji daju.

Ko mnogo ište, malo mu se daje.

U iskača je jedan obraz crn, a u nedavača obadva.

O ISKRENOSTI

Ljudi su krivi ženama radi dvije stvari: prvo, što ne govore šta misle; a drugo, šta ne misle – što govore.

O ISKUSTVU

Iskustvom se pamet usavršava.

Iskustvo nauku raširuje.

Iskustvo pamet oštri.

Ko nije padao s tavana, ne zna šta je muka.

Ne gledaj kako sablju paše, već gledaj kako sabljom maše.

لا حكيم إلا ذو تجربة

La hakjime illa zu tedžribetin

Nema mudrosti bez iskustva.

(Ovome slično glasi jedna druga arapska rečenice: “Ako ima što nepogrješivo na svijetu, to ti je iskustvo, ili praksa.)

طول التجارب زيادة في العقل

Tulut-tedžaribi zijadetu filakli.

Sa dugotrajnom praksom postaje i pamet i vještina sve viša.

Veli jedan persijski mudrac: Četveru četvero treba. Prvo treba svaki plemić da je veoma ljubezan i ponizan, jer ako bi bio gordeljiv i ohol, bio bi svakome mrzak; drugo, treba za pamet mnogo pokušaja i iskustva, jer se bez toga često i najpametniji prevari; tereće, gdje je veselje i radost treba da je tude i sloboda, jer bez slobode veselje ništa ne vrijedi; četvrto, najvišem i najmanjem učenjaku treba da umije pisati, jer ko to ne umije, teško kakvo lijepo djelo iza sebe ostavi.

(Ova se četvrta po zapadnom običaju nikako ne slaže, jer amo ko je naučan, taj je i pismen; a u istočnim krajevima i danas ih se nalazi, koji se broje od prvih učenjaka, a ne umiju dovoljno pisati.)

Veli neki arapski velikan: Mislio sam prije o svakome dobro i pošteno, ali sam primoran, pa sada o mnogome sumnjam.

O ISTINI

Bolje je sa istinom umrijeti, nego sa laži živjeti.

Kad čovjek hoće da kaže pravu istinu, mnogo puta mora je malo sa neistinom ugladiti, i to da bude bolje primljena, pa je tek onda priopćiti.

Što čovjek znade da je prava istina, ne treba nikad da taji, jer i ako mu riječ ne prođe, doći će jedno vrijeme, kad će ga s fenjerom tražiti.

Gdje jednu pečurku nađeš, možeš naći i drugu, a gdje jednu istinu čuješ, teško ćeš čuti drugu.

Ešref paša.[72]

Istina imade mnogo neprijatelja, a ima i prijatelja.

(Ovome slično veli neka arapska poslovica: "Istina je gorka, ali je poslije slatka.")

Narodna.

Istina je u početku gorka, ali je napošljetku slatka.

I su manje hvale može se naš magarac prodati.

(Bila dva brata u Arabiji i imali jednog magarca na prodaju. Dođe jedan da ga kupi. Mlađi brat počne hvaliti magarca, tako da ne može bolje i najposlije reče: "Tako je brz, ni ptica mu uteči ne može; - kad je i spućen, može zeca stignuti".

Na to reče stariji brat: "Nemoj pretjerivati sa hvalom; može se naš magarac i sa manje hvale prodati".)

Iz sukoba misli istina se rađa.

Nemoj pričati sve što čuješ za istinu, jer ćeš dati neprijatelju povod da te može u laž utjerati.

Od istine i pravde nikad se ne odvajaj; ako neko ne begeniše, doći će vrijeme pa će svak begenisati.

Ostavio Mojsija, a pihvatio za tele.

(Ovo se reče kada ko ostavi istinu, a prihvati za laž.)

Protiv istine može svak larmati i vikati, ali ne može pravo imati.

Protiv istine može se larmati, ali se ne može pravo imati.

U istini je spas – kao što je u laži propast.

Veli jedan arapski učenjak: Ko želi za jednu stvar istinu doznati, neka prisluhne šta o tome drugi svijet govori, jer što cijeli svijet veli, to malo kad da nije istina.

(Ovome je slična ona stara latinska poslovica, koja glasi: “Vox populi – vox Dei”, što znači: “Glas naroda – glas božiji”.)

Veli neki mudrac: Da se naslika istina, izgledala bi kao lav, a laž kao lisica.

Veli neki današnji osmanlijski književnik: Na svijetu su četiri žive istine: “Ko tovar nosi, ne zna dok ga ne zbaci, šta je uživanje. – Zaljubljenik dok ne postigne cilj, nema nikad mira. – Gost, dok ne ostane sam u sobi, ne može se kazati da je otpočinuo – i dok je čovjek bolestan, ništa mu nije slatko”.

Kao što ima za svaku stvar ures i nakit, tako je za čovjeka najljepši ures držati se istine.

O HISTORIJI

Historija je najviši učitelj, koji nam kazuje za prošlost i podučava nas za budućnost.

Historija je pravo ogledalo koje nam jasno kazuje prošlost; pa zato treba i star i mlad da se na to ogledalo često natkuči.

Pametni ljudi postaju sretni učeći historiju svojih pradjedova.

O IZDAJICI

Izdajica ostaje izdajica, počinio on izdajstvo radi čega bilo.

Kad bi upitali: "Ko je najgori čovjek na svijetu ?" moglo bi se odgovoriti da je najgori onaj koji je izdajica svoga roda i plemena.

Veli jedan Osmanlija i glasoviti današnji pjesnik: "Oni jadni nesretnjaci, koji izdaju svoj narod i na njega mrze, zovu se istina ljudi i vele im čovjek, ali samo zato što su proistekli od ljudskog roda i što nema jednog izraza, koji bi dolikovao tim nemilim otpadnicima; a inače niko im nikad ne bi rekao: čovjek ili ljudi, jer to ime ne zaslužuju. To su prave kukavice i svoga roda izdajice. Prokleto im materino mlijeko. Ne dala im crna zemlja u se, već im kosti napolje metala".

O IZOBRAŽENJU

Što je čovjek izobraženiji, to je i ugledniji.

O IZUMU

Veli jedan Osmanlija: Današnji ljudski izum ni nebeskoj se munji ne pokorava, već joj se jako opire.

O JAČEM

Ko je jači, jači mu je i razlog.

S jačim se ne bij, sa zgodnim ne prijateljuj.

O JADU

Nema jada gdje pravda vlada.

O JAJIMA

Kad se dva jaja tuknu, jedno mora prsnuti, a gdjekad oboje.

O JELU

Dobro večerati i dobro spavati – ne slaže se.

Kada ko učini kakvo dobro, prvo svega dužan je to zaboraviti, a onaj, kome je učinjeno, dužan je da to nikad ne zaboravi.

Ko mnogo jede, brzo gladan ostane.

(Ovome slično veli naš narod:

Do Božića: Kraljevuću Marko,

Od Božića: jao moja majko!)

Ko ne jede mesa, nema ni bijesa.

Ko sama sira ruča, vode večera.

من قلَّ طعامه صحَّ بدنه

Men kalle taamuhu sahha bedenuhu.

Ko umanji jelo, poveća zdravlje.

Ko za četrdeset dana ne okusi mesa, promijeni ćud.

كُلْ قليلاً تعش طويلاً

Kjul kalilen teiš tavilen.

Malo jedi, dugo živi.

(Ovome slično i među našijem narodom čuje se kako pojedinim reknu: "Kratka večera, dug život.")

خير الطعام ما حضر

Hajru-tta-ami ma hadare.

Najbolje je jelo koje je gotovo.

(Ovome slično reče naš narod: "Što je popovo, nek je gotovo.")

Nekome se dosadi jesti masno, a nekome suhoparno.

Situ je i slatko gorko, a gladnu je i gorko slatko.

Što se spremi za jednoga, mogu i dvojica jesti, al se neće nijedan najesti.

O JEZIKU

دلسزك دلي يالانجينك دلندن ايودر

Dilsuzum dili jalanginun dilun dan ejdur.

Bolji je jezik u nijemca, nego u lašca.

Čovjek kad pomene smrt, straši se grijeha, a kad ustegne jezik, sačuva se belaja.

Čovjek najviše strada rad onoga što mu nehotice iz usta izleti.

(Ovome slično veli naš narod: “Sva muka dolazi s jezika.”)

Čovjek s jezika muku tegli.

(Ovome slično reče naš narod: “Kreštalica s jezika glavu izgubi.”)

Čuvaj jezik, pa se ne boj bijede.

Čuvaj se jezika kao najžešće guje; jer ih mnogo u crnoj zemlji leži koje je jezik povalio.

Da nije jezika, šta bi bio čovjek drugo nego slika jedne životinje.

Gdje se pruži jezik, ne pruža se ruka.

(Koga danas ružiš i protivu njega govoriš, ne treba sjutra pružati ruku i iskati od njega da ti što dade.)

Gore je kad se umakne jezik, nego noga.

I slavuj s jezika muku tegli.

Jezična rana teža je nego ona od sablje.

Jezik čovjeka kaže.

Jezik je kao gorska zvijer, zato ga treba vazda pod zaptom držati.

Jezik je ključ tvrđave, u kojoj pametni ljudi drže tajne, pa zato treba dobro čuvati ključ, da se ne dozna, šta je u tvrđavi.

Jezik je kratak i malehan, ali mu je glas veoma dug i širok.

اللسان قيمة الإنسان

Ellisanu kimetu-l –insani.

Jezik je ljudska cijena.

Jezik je mala stvar, a ima najveće znamenovanje.

Jezik je najsitniji dragoman, koji vazda pravo kaže koliko čovjek vrijedi.

إنسان مثال لساندر

Insanun misali lisanidir

Jezik je mjera čovjeku.

لسانك يقتضيك ما عوَّدته

Lisanukje jaktedikje ma avvettehu.

Jezik leti onako kao što je navik'o.

Jezik nije vazda pravi tumač svoga srca.

Jezik pjesnički – ključ veselja.

Jezik se sa zubima više puta prerijeći, ali opet muči.

Jezik skrivi, a tabani pate.

(Ova je rečenica nastala u prijašnje doba, kada su bili ljude po tabanima radi kakve ružne i nepovoljne riječi.)

Kad pogriješi noga, čovjek posrne, a kad pogriješi jezik, strmoglav pane.

Kome ne može jezik ništa učiniti, ne može ni čomaga* (Čomaga je batina, na dnu koje ima čvor)

Ko ne može da sačuva jezik, teško sačuva glavu.

Kratak jezik – dug život.

جمال الإنسان فصاحة لسانه

Džemalu-rregjali fesahatu lisanihi.

Ljudska ljepota stoji u jeziku.

(Po smislu i duhu našeg jezika ova bi se rečenica mogla ovako reći:

Ko što hoće, nek onako sudi,

Po jeziku cijene se ljudi.)

Miran jezik – mirno tijelo.

Oštar je jezik kao sablja, koja najposlije svoje korice prosiječe.

بيت:

جراحاتُ السِّنانِ لها التِئامُ   ولا يلتامُ ما جرحَ اللسانُ

Džerahatus – sinani lehe-l-tiamu ve la jeltamu ma džereha-l-lisanu.

Rane od oružja mogu zarasti, a od jezika ne mogu.

S jezika čovjek najviše gubi i dobiva.

Sladak jezik i guju ispod kamena izmami.

Sladak jezik – malo prijatelja.

من عَذُبَ لسانه كثر إخوانه

Men azube lisanuhu kjesure ihvanuhu.

Što je jezik slađi, to je više prijatelja.

Što jezik skrivi, to tabani plate.

(Po istočnom starom običaju kad bi kogod rekao kakvu riječ, koja nije pristojna i koja je uvredljiva, metnuli bi mu noge u falake, pa onda udri štapima po tabanima.)

Nemoj govoriti svega što ti god na jezik dolazi, pa se nećeš mnogo varati.

Uhapsi jezik, dok nije on tebe uhapsio.

(Uskrati jezik, ne daj mu maha da svašto drobi i govori; pazi šta ćeš reći; što nije pristojno i istinito, ne treba govoriti, niti besposlice brbljati.

Ovome slično veli jedna druga arapska poslovica: “Sva muka dolazi s jezika”. A naš narod reče: “Ispeci pa reci”.)

U jezika kosti nema; kud ga okreneš, tud ide.

U kog je oštar jezik, tvrdo mu je srce.

Uzaptiti jezik – prvi je znak pameti.

Čovjeka bolje uputi jezik, nego ruka.

Veli jedan istočnjak: Od svakog znanja najvažnije je biti gospodar svome jeziku. Ko želi sa svakim u ljubavi biti, neka dobro gleda šta će govoriti. Ko svoj jezik čuva, sačuvao je i sebe i svoju dušu, a ko ga pusti da govori šta hoće, brzo se utopi u sinje more.

Više ih posiječe jezik, nego sablja.

O JUNAŠTVU

Ako išta ima što se ne može poznati po licu, to je jedino junaštvo i sloboda; jer koliko ih vidimo kao što je bi Đerzelez Alija[73], a u borbi su sinje kukavice.

I najvišem junaku treba oružje.

Junaka stid upropasti.

Junak i luđak ublizu su.

Junak junaku neće u lice pljunuti, a hoće mu sabljom glavu odsjeći.

Junak umre, ali mu ostane ime.

Junaštvo se nalazi na jednom od dva mjesta: jal u desnici jali u jeziku, a u koga je na oba mjesta, vječna mu slava!

Ko može najveću muku pretrpljeti, najveći je junak.

Ko nadvlada ženu i svoju strast, najslavniji je junak na svijetu.

Ko se nevolji opre, pa ne zagazi u ono što je nepristojno, najviši je junak.

(Ovome slično dolazi u našoj narodnoj pjesmi:

Nevolja je natjerala Marka:

Krasti konje, ići u hajduke.)

Najveće junaštvo jest pred zulumćarom pravu riječ reći.

Ne boj se junaka, već strašivice.

(Pričaju kako je glasoviti junak Janković[74] potjerao jedno čobanče u duvanjskom polju, pa ono, bježeći, okrene pušku preko sebe, obori vatru i ubije Jankovića.)

بيت:

إن الفتى من يقول ها أنا ذا　　　ليس الفتى من يقول كان أبي

Inne-l-feta men jekulu ha ene za;

Lejse-l-feta men jekulu kjane ebi.

Nije junak, koji kaže:

Ja sam toga i tog sin,

Već je junak, koji veli:

Ja sam glavom taj i taj.

(Tj. nije dosta biti plemić i pašinski sin, već treba biti naučen i izobražen pa onda da se može svojim imenom, a ne po ocu kazivati.)

Ono je pravi junačina, koji kad se rasrdi, sam sebe uzapti.

Počupat se s nejakim nije nikakvo junaštvo, a ko se počupa s jačim, pa da bude i dônji, opet se nije osramotio.

Potego sablju, a razvio bajrak.

Ko smije nek pred njega stane.

(Tako reče neki turski povjesničar, opisujući sultan-Muratovu[75] moć i silu.)

Pravi junak može mnogo nešta pretrpiti, samo mu ne kreći u dvije stvari, a to ti je: "čast i poštenje".

Priča Ebuzzija[76] za jednog grčkog znamenitog vojskovođu ovo: Kad bi god taj stupio u bitku, umjesto dugog i opširnog govora rekao bi svojoj vojsci samo ovo nekoliko riječi: "Ako pođem naprijed, hajdete i vi za mnom; ako se vratim i pobjegnem, ubite me, - ako poginem, osvetite me".

U pravoga junaka nije nikad rana otraga.

Veli jedan Osmanlija: Ono je veliki junak, koji se u zgodni ne ponese, a u nezgodi ne zanese.

Veli neki persijski vladar: Nema slađe stvari od dušmanske krvi, a ljepšeg glasa od pucnjave topova.

Za volju drugoga teško je junak biti.

O KADIJAMA

Bolji je jedan kadija (sudac), nego sto svjedoka.

(To jest: najbolje je za onu stranku, kojoj tegli kadija, makar druga izvela stotinu svjedoka. Ovome slično veli glasoviti turski pjesnik Zija paša:[77]"Na koga kadija navire, neka mu Bog pomogne.")

القاضي في الجنة والقاضيان في النار

Elkadi fi-l-dženneti ve-l-kadijani fi-nnar.

Dvojica kadija u vatru, a jedan u raj.

Ili:

Jedan kadija u dženet, a dvojica u vatru.

Gdje nema haćima ni hećima, tu nije đaid stati.

(Haćim, turska riječ, znači sudac; hećim znači liječnik. Dakle gdje nema suda, ni liječnika, tu je opasno stanovati.)

Kadija ne smije gledati na dar bogatoga, na suze siromašnoga, na pobožnost dušobrižnika, na laskanje ulizice, već samo na pravdu i istinu.

Veli jedan arapski učenjak: Kad bi neko došao kadiji i potužio se da mu

je neko izbio jedno oko, ne bi ga smio kadija odmah osuditi, jer bi moglo biti da je tužilac njemu izbio oba.

Veli neki arapski spisatelj: Današnjim kadijama i pobožnim ženama – teško je vjerovati.

O KAJANJU

Bolje se kajati: što ne rekoh, nego reći: oh, šta rekoh!

انسان حركاتنك جزاسني كورمديكجه نادم اولمز

Insan harekjatinun djezasuni djormedikče nadim olmaz.

Čovjek dok ne nasjedne, rijetko će se prije pokajati.

Dvojica se vazda kaju, i to: koji uzdajući se u prijateljstvo svome prijatelju tajnu kazuje, - a drugi, koji bez pismenog ugovora i sa svojim bratom u ortakluk ulazi.

Iza kajanja dolazi oprost, kao iza proljeća ljeto.

بيت

سندن بر خطا صدور ايدنجه ندامته التجا ايت

زيرا خطاي واقعه نادم اولمقده بشقه بر خطادر

Sendan bir hata sudur idindži nedameta iltidža it;

Zira hatai vakia nadim olmamak ta baška bit hatadir.

Kad što pogriješiš, pokaj se, jer ako se ne pokaješ, nanovo si pogriješio.

Kajanje pere grijehe.

Kajanje je prvi cvijet uljudnog ponašanja.

بيت

عاقبت هر نشئه سندن بر خمار ايلر ظهور

سويليك ساقي يه جالسون باشنه پيمانه يي

Akibet her nešesunden bit humarejler zuhur,

Sujlein sakije čalsunbašuna pejmaneji.

Kada ti iza veselja dolazi kajanje, reci krčmarici nek razbije čašu o svoju glavu.

Svaka radost iliti veselje,

Iza sebe donese kajanje:

Ili

Na svijetu ne ima veselja.

Koje neće don'jeti kajanje.

الاستغفار صابون الذنب

El-istigfaru sabunu-zzenbi.

Kajanje je safun grijeha.

من جرَّب المجرَّب حلّت به الندامة

Men džerrebe-lmudžerrebe hallet bihi-nnedamet.

Ko kuša stvar o kojoj se zna da škodi, vazda će se kajati.

(Npr. ko kuša poznati jedan otrov, može li otrovati, naravno da se kaje, jer će se zaista otrovati.)

ندامت تأملسز قراردن طوغار

Nedamet teemlsuz kararden dogar.

Nepromišljen zaključak rađa kajanje.

لا شفيع أنجح من التوبة

La šefia endžeha mine-ttevbeti.

Od kajanja nema bolje molitve.

Pokajati se grijeha – najbolja je utjeha.

Pošljednje kajanje ništa ne vrijedi.

Sretniji je onaj koji se kaje što je oprostio, nego onaj koji se kaje što se je osvetio.

Ko u četrdeset godina samo jednom posluša ženu, opet se kaje.

Više puta se čovjek ne kaje radi one pogriješke koju je učinio, već što se boji njezinih zlih pošljedica.

O KAJMAKU

Kome je drag kajmak, nek su mu drage i bike.

O KAMENU

Dok je kamen na svom mjestu, vrijedi, Čim se krene, i d'jete ga valja.

Koji god se kamen kreće, u mašinu zarast' neće.

O KAPI

Lako je novu kapu kupiti, ali kapa traži i ostalo novo odijelo.

O KARAKTERU

Sa zlikovcima pokvari se i najbolji značaj.

Velike ljude raduje krijepost i značaj, prostake huka i buka, a zlikovce krađa i svađa.

O KASAPIMA

Kasap i bakal što su umazaniji, to su veseliji.

(Kasap, turska riječ, znači mesar, a bakalom zove se onaj koji prodaje maslo, sir, zejtin i raznu drugu hranu. Što ovi više prodaju, to se više uprljaju, te se zato vesele, kad im ide dobro prodaja.)

O KASNENJU

Ko kasno ustaje, nek ni za što kapare ne daje.

O KATANCU

Katanac je za prijatelja, a nije za dušmanina.

(Dušmanin naime ne gleda na katanac, on će obiti i najtvrđu bravu.)

O KAZIVANJU

Kazali su stari ljudi: Ni kućnoj čeljadi ne kazuj nikad koliko imadeš gotovih novaca, jer ako je malo, izgubićeš ugled, a ako je mnogo, tražiće prema tome da troše.

Kako čovjek kaže, takvu i fetvu dobije.

(Fetva, arapska riječ, znači kao neka odluka, koju muftije na zahtjev stranaka daju; to jest, ako stranka kaže pravo i istinu, kako stoji stvar, naravno, dobiće odluku, kao što mora biti. Ali ako kaže drugačije nego što jest po srijedi, dobije istina povoljnu fetvu (odluku), ali pošto se izvidi stvar kod rasprave, ne vrijedi mu ništa.)

O KAZNI

Kazna je da opet ne biva zločina, a nije mu nikakva osveta.

السياست أساس الرياست

Essijasetu esasu-rrijaseti.

Kazna je temelj gospodovanja.

Ili

Disciplina je temelj uprave.

العتاب قبل العقاب

El-itabu kable-l-ikab.

Prvo ukor, pa zatvor.

O KESI

Ako ti kesa podnosi, budi stari svat.

(Jer stari svat treba da troši više nego svi drugi svatovi.)

Ko u kesi nema groša, ne vrijedi ni groša.

Ko zatvori usta, otvori kesu.

S praznom kesom ne ide se na sakatu magarcu u Bagdad.

خلوُّ القلب من ملاء الكيس

Huluvvu-l-kalbi min mela-i-l-kjisi.

U koga je puna kesa, puno mu je i srce.

اتقِ دعوة المظلوم ولو كافر

Itteki davete-l-mazlum velev kafira.

Čuvajte se siromaške kletve, pa da je i nevjernik.

O KLEVETANJU I OGOVRANJU

Gore je za drugim klevetati, nego najveći grijeh raditi.

(Ko se ove rečenice drži, taj za drugim ne govori: ali žalibože na ovo malo ko da pazi, već je unišlo u običaj, a osobito kod ženskog spola na sijelu. Najviša mu je zabava za drugim klevetati i govoriti.)

Klevetanje – u grijehu uživanje.

Ko kleveta, sam sebi smeta.

O KNJIZI

Knjiga, koja se često ne čita, kako joj se listovi slijepe jedan za drugi, tako i čovjek, ako ne ponavlja ono što je naučio, lako sve zaboravi.

كتاب المرء عنوان عقله

Kjitabu-l-mer-i unvanu aklihi.

Knjiga piščeva pamet mu označuje.

(Po smislu moglo bi se ovo protumačiti ovako:

Od starina kazali su ljudi:

Pamet pisca po djelu se sudi.)

Knjige su džidže (igračke), kojima se mudri ljudi zabavljaju.

كتاب اوقمايان آدم كتابده اوقديغي هر بر شيئه اينانان آدمدن ايدر

Čitab okumanajan adem čitabte okudugi herbir šeje inanan ademden ejidir.

Ko ne umije knjige čitati, pametniji je nego oni koji misli da je sve istina, što se god u knjigi čita.

Ili

Ko ne zna čitati, bolji je od onog koji vjeruje da je sve istina što se čita.

Nagomilati knjiga nije ništa, već treba znati šta je u njima.

Što se naizust primi, to se brzo zaboravi, a što se u knjigu upiše, to se u blagajnu ostavi.

Veli Ahmedi Midhat:[78] Bolja je jednog mudraca i mala knjižica, nego jednog bogataša najviša riznica.

Veli neki arapski filozof: "Knjiga je voćnjak, koji se u ruci nosi, a cvijetnik, koji u sobi stoji".

O KNJIŽEVNICIMA

Književnici što napišu, božija je blagodat, jer na mnogoga gledajući ne bi reko da je to njegovo djelo.

(U prilog ove rečenice pričaju za jednog arapskog vladara, koji se zvao Numan ibni Munzir.[79] Taj vladar čuje negdje nadaleko za jednog velikog govornika i znamenitog književnika, kojemu je bilo ime Muajdija.[80] Pošalje naročito po njega, te ga dovede samo da ga vidi. Ali taj Mujadija, kako je bio sasma neugledan, ružan, nizak, vazda namrgođen, čim ga ugleda vladar, reče: "Tesmeu bil Muajdiji hajrun min en terahu", što znači: "Bolje je za Muajdiju čuti, nego ga vidjeti". Muajdija na to reče: "Nemojte tako, čestiti vladaru!

Ljudi se po srcu i jeziku cijene i poznavaju, a Vi od to dvoje još mi ni jedno ne znate.") Od toga vremena među Arapima ptekla je poslovica: "Bolje ga je čuti nego vidjeti.")

Ko miluje jednog književnika, miluje i njegovu knjigu; ko miluje stvoritelja – miluje i njegov stvor.

O KOKOŠIMA

Gdje kokoši pjevaju, a orozi šute, tu dobra nema.

Gladna kokoš vazda se sniva u hambaru.

(Hambar, turska riječ, dolazi od embar, znači ono mjesto gdje se žito sasiplje. Ovome slično veli naš narod: "Ko o čem, a baba o uštipcima.")

Koja se kokoš u tvojoj kući hrani, a u drugoj jaja nosi, treba joj čas prije glavu odrezati.

Komšinska kokoš krupnija od guske.

Od sjutrašnje kokoši bolje je današnje jaje.

(Ovome slično veli naš narod: "Bolji je golub u ruci, nego guska u zraku.")

Što jedna kokoš raskopa, devet oroza poravnati ne može.

O KOLIMA

Pod ružna kola i dobar konj kad se upregne, teško mu je voziti.

Kolo naokolo, a kosa na brus.

Narodna

O KONAKU

Prije mraka konak traži, kad se smrkne, ne pomaži.

O KONJU

Darovanu konju zubi se ne gledaju.

(U više jezika nalazi se isto ova poslovica. Ovome slično kažu Osmanlije: "Badava sirće slađe je od meda.")

Dobar konj sam sebi zob primiče.

Dobru konju kandžija ne treba.

Dobru konju vazda nešta fali.

(Ovome slično reče se: "Mučno je dobro bez mahane naći.")

Dva ajgira za jedan se kolac ne vežu.

Džem konja zapti.

(Džem, turska riječ, reče se onome gvožđu, što se meće konju u čeljusti kad se jaše. Neki zovu to uzda, ali je uzda sve ono što se konju meće na glavu, a naški nijesam mogao doznati kako se kaže. Neki ga zovu i žvalje.)

I najbolji konj može posrnuti, i najviši lažac može istinu kazati.

I najbolji konj posrne, i najpametniji se čovjek prevari.

Kojega konja ne može uzda da zapti, brzo vrat slomi.

Konj bolji, put kraći.

Konj i magarac ne mogu se nikad usporediti.

Konj je onoga ko ga jaše, sablja, ko je paše, a posao, ko ga svrši.

Konj poznaje onoga ko ga jaše.

Miran konj kad se baci, jako ubije.

Na tuđeg konja ko uzjaše, brzo sjaše.

Ne jaše se konj bez uzde.

Ne kazuj mi lijepa konja, već dobra.

Za jedan kolac nikad dva konja ne veži.

Za tvrdoglava konja jaka uzda treba.

O KORISTI

Gdje je korist, tu je milost, a gdje je škoda, tu je mržnja.

Kao jablan, niti ima ploda niti hlada.

Ko hoće s neprijateljskom rukom guji glavu da stuče, od dvije koristi jedna biti mora ja l' će neprijatelja guja ujesti, ja l' će neprijatelj ubiti guju.

Korist i l jubav mnogome oči zaslijepe.

Prema općoj koristi na pojedine se ne gleda.

Sve što zuči, meda ne nosi.

U svakome poslu imade nekakve koristi, a u dugu govoru osim dosade nema ništa drugo.

Vazda pravo govoriti, vjeran i zahvalan biti, sve su to lijepa svojstva i prave mreže kojim se neki ljudi samo radi sopstvene koristi služe.

Veli jedan persijski mudrac: Od pet stvari nikakva se korist ne zameće. Prvo: govoriti a ne tvoriti; drugo: teći a ni u kakvu dobru svrhu ne trošiti; treće: Bogu se moliti a Boga se ne bojati; četvrto: zadužbine graditi a od svijeta otimati, i peto: sa ženama se razgovarati a sa ljudima karati.

Kad se koza kurtariše vuka, baš onda pogine.

(Obično seljaci zakolju onu životinju, koju je vuk gonio, pa nije mogao uhvatiti, misleći, da ne može dalje od straha živjeti.)

O KRAĐI I KRADLJIVCIMA

Kad se dva kradljivca posvade, krađa na srijedu izađe.

Ko ukrade munaru, prigotovi joj kaluf.

(Munara, poznata turska riječ; kaluf znači korice. Sa ovim se kaže: ko ukrade ma kakvu stvar, prvo nađe način kako će bolje sakriti, da se ne zna da je ukrao.)

O KRAVI

Ukradene krave golemo vime.

(Kad jedne stvari nestane, onda je hvale i u zvijezde okivaju. Ovome slično reče naš narod: “Imadoh te, ne znadoh te; izgubih te, upoznah te.”)

Zaludu je u krave, kad nije uprave.

O KRETANJU

Ko iz kuće glave ne izvlači, malo je ko da ga ne tlači

Ko se ne kreće, nema ni sreće.

Kretanje je život, a lijenost propast.

Kretanjem tijelo se jača, a razmišljanjem bistri i snaži se um.

O KRIVDI

Stalo mu u grlo ko oskoruša.

(Ovome se reče kada kakav krivac pri ispitivanju ne umije da odgovara.)

Što mufte dođe, mufte i otiđe.

(Muft, turska riječ znači besplatno, badava. Ovome slično veli naš narod: “Jeftina mesa čorba za plot.”)

O KRIVNJI

Da je krivnja samo na jednoj strani, ne bi mnogo zavade bilo.

Nije kriv ko je pustio vjetar, već ko je čuo...

(To jest, svoju pogrešku pritovariti drugome, koji ništa kriv nije itd.)

Teže je krivdu trpjeti, nego muku tegliti.

ظلُّ الأعوج أعوج

Zillu-l-avedži avedž.

U krive stvari kriv je i hlad.

Ili

Što je krivo, kriv mu je i sjen.

O KRIVOM PUTU

Kako se ne stidi oni koji je na krivome puti iskati od Boga da mu pomogne; zar svemogući da potpomaže njegovu krivicu ?!

شر طريقيله خيره وارلماز

Šer tarkile haire varlmas.

S krivim putem pravu se ne dolazi.

O KRMKU

Krmku odrezali surlu, rep i uši, ali krmak opet krmak.

O KRVI

Koja krv mora iz damara (žile) poteći, ne može je niko zaustaviti.

Ljudska je krv plod one zemlje u kojoj se rodio i odgojio; zato njegovo svako pravo i djelo pripada samo njegovoj domovini.

O KUCANJU

Ko kuca na vratima, primiće odgovor.

Nemoj kucati na tuđim vratima, jer neće drugo proći, zakucaće i na tvojima.

O KUĆI

Čovjek u svojoj kući najviše bijelih dlaka steče.

Kuća bez hljeba, selo bez psa biti ne može.

دارِهِمْ ما كنتَ في دارهم

Darihim ma kjunte fi darihim.

Pazi mu hatur, dok si mu u kući.

(Ovome slično glasi i jedna druga istočna poslovica: “Na čijim se kolima voziš, onoga i pjesmu pjevaj.”)

Svak je u svojoj kući gospodar.

Teško je onoj kući u kojoj iz kuhinje dim ne izlazi.

Tijesna kuća, velika muka.

(Ovome slično reče naš narod: "Ako nijesu čeljad bijesna, nije kuća tijesna". Ali po arapskim pustarama njihove čerge i kolibe ne mogu se u našim kućama prispodobiti.)

U kojoj kući nema poštenja, nema ni sreće.

U kojoj kući nema veselja, kao da je i porušena.

Veli neki mudrac: "Ili reko žena ili kuća, to je jedno te isto".

(Istina, kad je žena valjana i kućenica, odmah je i kuća kućom, a kad je nemarna i lijena ni za kuću se ne zna. Ovome slično reče naš narod: "Ne stoji kuća na zemlji već na ženi.")

O KUĆNOJ ČELJADI

Ko nema kućne čeljadi, sretne ti je svoje glave.

O KUĐENJU

Ako je iko dostojan da ga svijet kudi, baš su oni nesretnici koji vazda drugoga kude.

O KUKAVICI

Kukavica, kad izađe na kakav veliki stepen, zaboravi svakoga osim samog sebe.

Nema više kukavice na svijetu, nego ko vjeru za novce prodaje.

O KUPOPRODAJI

Dostluk (prijateljstvo) s kantarom, a uzimanje i davanje sa miskalom.

(Kantar, turska riječ, znači mjera ili vaga, na koju se u veliko mjeri. Miskal, turska riječ, ima jedne posebne mjere, kojima se obično biser mjeri.

Ovome slično glasi jedna druga turska poslovica: “Sa svojim prijateljem jedi i pij, a od njega niti što kupuj, niti mu prodaji”. U ovome smislu reče naš narod: “Ako smo i braća, nijesu nam kese sestre”. Iz ovoga svega razumije se da pri kupoprodaji ne treba gledati na prijateljstvo, jer baška je “ališ-veriš”, to jest kupoprodaja, a baška je prijateljstvo. Neki u Hercegovini reknu: “Svako iz svoje, pa ćemo jaraniti”. To znači, svak iz svoje kese neka puni lulu sa svojim duhanom, a nek ne ište od druga da mu napuni lulu, pak će prijateljstvo dugo trajati.)

O LAKOUMNOSTI

Onoga se bojati što mora biti, dolazi od lake pameti.

Prvi je znak lakoumnosti, utjecati se drugome u riječ prvo nego je svrši.

O LAKOMOSTI

Da upitaju lakomost ko ti je otac, rekla bi: sumnja o božjoj sudbini; da je upitaju, šta ti je zanat, rekla bi: teći sramotu, a da reknu, šta su ti pošljedice, rekla bi: nepostignuće želja.

Digni lakomost sa srca, pa nećeš na duši bolovati.

Kako bolest čovjeka u postelju povali, tako ga i lakomost s nogu obori.

Ko nije lakom, drag je svakom.

Lakom je pjaniji, nego onaj koji se vinom opije.

Lakomost čast obara, a mržnju stvara.

الطمع قرين الندامة

Ettameu karinu-nnedameti.

Lakomost je drug kajanju.

Ne budi lakom, pa da si drag svakom.

O LASKANJU

Jednim ljudima treba da im vazda neko laska, jer ako toga ne imadu, oni samo sebi laskaju.

شكر ديشلري بوزديغي كبي مداهنه ده قلبي افساد ايدر

Šećer dišleri bosdugidžibi mudahanede kalbi ifsad ider.

Kako šećer kvari zube tako laskanje kvari karakter.

(Ovu rečenicu preveo je naš jedan mladi pjesnik ovako:

Slatke stvari zube ruše,

A laskanje srce kvari.

Probajući to su našli

I kazali ljudi stari.)

Kod jednih ljudi više se uvažuje laskanje, nego pravda i istina.

Kome se god laska, niko ne odbija, a svak kaže da laskanje ne voli.

Kupca i prodavača ako ima ikakva stvar da razveseli – to je jedino laskanje, jer ni u jedne stranke nikakva glavnog kapitala nema.

Laskanje i pravda teško se slažu.

Laskanje je lažno ogledalo, koje sasma drugačije lice čovjeku ukazuje.

Laskanje mal nikome nije mrsko, jer toga makar pomalo u svakoga imade, pa ipak niko nikome ne odobrava da laskanje imade.

Laskanje nikad ne prestaje, već samo oblik mijenja.

Laskave riječi – napola laž.

Malo je ljudi koji vole pravu ocjenu nego laskanje.

Na svijetu ako se može ikakvo laskanje odobriti, to ti je jedino kad čovjek strada, pa kad ga drugi razgovara.

U svačem potvrda gotovo sumnja.

Zija paša.[81]

(U svakom pogledu i za svaku stvar kad ko koga potvrđuje i vazda mu kaže: “baš je tako, pravo imaš, pravo veliš” – već je to poznato da nije sve

istina, jer nije niko nepogrješiv na svijetu. Zato treba dobro paziti kad ko rekne: je li ovako ? – šta mu treba odgovoriti, a ne onako odmah od trbuha nerazmišljeno "jest i baš je tako".)

Za svaku stvar može se neko naći da je ne miluje, a toga nema komu laskanje makar malo nije drago.

O LAVU

Iz pandža lavu mučnu je lov oteti.

Ko arslana goji, neka se glavi boji.

Lav što okoti, lav bude.

Lav što više leži, to mu pandže tuplje bivaju.

Na spućena lava i zecovi navaljuju.

Ne boj se sita lava, a boj se gladne mačke.

Spućenu lavu lako je bradu češljati.

(Ovome slično reče naš narod: "Krepanu vuku lako je zube brojati".)

Teško lavu kojega lisice hrane.

O LAŽI

دروغ مصلحت آميز به از راست فتنه انكيز

Durug maslahat amiz bih ezrast fitne engjiz.

Bolja je laž, koja dobar posao prouzroči, nego istina, iz koje se zlo porađa.

(Zaista ova je persijska rečenica veoma zanimljiva. Čim je čovjek pročita, odmah mu dođe na pamet: no, kako to ? Odakle da je bolja laž, negoli istina ?! Ali kad se bolje promisli, vidi se da je to baš istinska istina. Na primjer, kad su dvojica u zavadi, recimo Alija i Ilija, da se bolje razumije, pa da dođe neko sa strane Aliji, i da mu reče: "Pozdravio te Ilija, pita za tvoje zdravlje, želi ti

svaku sreću" itd., naravno da bi Alija odmah omekšao i da bi on isto tako Iliju pozdravio. Eto odmah mir gotov među njima postaje.

Istina, nije istinu kazao s onijem što nije, ali iz toga porodi se mir, koji veliku korist uopće prouzrokuje. Ili na primjer, potjera jedan zulumćar nekakva siromaha, da ga na pravdi ubije, pa ga neko sretne i vidi gdje se je sakrio. Isti zulumćar dođe tude i pita: "Jesi li vidio, kuda ode taj i taj. Ovaj kad reče: "Ja ga nijesam vidio, ne znam šta je od njega", također je istinu zatajao i očito slagao, ali bolje je da je to učinio, nego da je odao gdje se je onaj sakrio. Zato pri ovakvim slučajevima dozvoljeno je istinu zatajati i laž upotrijebiti. S toga je rekao glasoviti pjesnik i veliki persijski mudrac, takozvani Šejhi Sadi:[82] "Bolja je laž, od koje je korist, nego istina, iz koje zlo potiče".)

Bolje je krepana psa na vratu nositi, nego i od šale lagati.

Da je svakome laž mrska, malo bi ih bilo koji bi lagali.

Dvije stvari malo su kad bez laži: krupno obećanje i mnogo ispričanje.

كفى للمرء كذبًا أن يحدث بكلِّ ما سمع

Kjefa lil-mer'i kjizben en juhaddise bikjulli, ma semia.

Dosta je čovjeku laži, samo neka kaže sve ono što je čuo od drugoga.

Gdje se laž posije, tu se i požanje.

يلان واركه كرچكدن يكدر

Jalan varći gjerčekden jekdir.

Ima laži koje su od istine bolje.

المعاذير مكاذيب

El-meaziru mekjazib.

Ispričavanje je skopčano s laži.

Jedan čovjek neka iznese jednu laž na srijedu, stotinu će ih se naći, koji bi se zakleli da je to prava istina.

Ko istinu krije, brzo se umori, a ko laž pokriva, nikad se ne odmara.

Ko je lažac, niko mu se ne vjeruje, a ko je najpraviji, može nekad krivo reći.

Ko kazuje sve što čuje, dosta mu je laži.

Ko laže ?

Štogod čuje, ko kaže.

Ko slaže uoči Bajrama, na Bajram mu u lice pljuju.

(Ovome slično reče naš narod: "U laži su kratke noge".)

Lagati i krivo zboriti nikom se ne pristoji, ali duhovnik i činovnik kad istinu ne govore, to je najužasnije.

Lakše se uhvati laž, nego šepav čovjek.

Laskanje sestra, a ulizivanje je brat nesretne laži.

Lašcu kuća izgorjela, pa mu nije niko vjerovao.

(Pričaju kako je jedan od šale više puta pozivao komšije u pomoć, tobož da mu kuća gori. Komšije polete tamo i vide gdje nije istina, već da je slagao samo od šale. Slučajno zapali mu se jednoć kuća, a on poleti po komšije, kaže im, ali zabadava; niko mu ne vjeruje, već kuća do temelja izgori. Zato se kod Osmanlija reče: "Lašcu kuća gori, a niko mu se ne vjeruje".)

Lažac čovjek biti ne može.

Laž i petljanija na jednoj grani stoje.

Laž i pogriješke da se uklone i dignu, malo bi šta ostalo na ovome svijetu.

Laž istinu nikad savladati ne može; svejedno što na pritoč leti, što okolo obilazi i što stranputice leti, opet mora na pravi put izaći.

يلان ايله ايمان بر يرده طورماز

Jalan ili iman bir jerde durmaz.

Laž i vjera ne mogu zajedno.

(U turskom jeziku jednako se piše laž i guja, to jest: “jalan” i “jilan”, prvo je laž, a drugo je guja.)

Laž je glava sviju grijeha.

Laž je kao rana; kad i zaraste, poznaje se.

Laž se sto puta hitrije rasprostrani, nego živa istina.

Lažuć i petljajuć protiv pravde ići, naliči sa faličnim novcima trgovinu voditi.

Najteže je slušati laž, kad se ko hvali sa onijem čega u njega nikako nema.

لا مروءة لكذوب

La murevvetu likjezub.

Nema vjere u lašcu.

Nije laž ko nešto kaže, što će među dvojicom prouzročiti mir.

لا تأمن لمن يكذب لك أن يكذب عليك

La temen limen jekjzibu lekje en jekjzibe alejkje.

Nije vjerovati onome koji će slagati za te, da neće slagati i na te.

Svaka je laž šepava, zato se brzo stigne.

Sve se drugo može nekako pomiriti, a laž i istina nikada.

Tri stvari laž legu: neopreznost, rđav uzgoj i zla navada.

U lašcu ne traži poštenja.

U laži je crn obraz na obadva svijeta i ako se gdjekad prividno i lijepa pokaže, opet je u istini najviša pogrda.

Većinom se laž u istinitom ruhu prikazuje.

Veli jedan Osmanlija: Laž, laskanje i lukavština, to je sve troje kratak i uzak pokrovac, kojim hoće varalica da svoju želju i namjeru pokrije, a zato

kako će god pokriti, opet se s jednoga kraja pomalja i vidi.

Veli jedan Osmanlija: Što se u šali i u razgovoru slaže, da se sastavi sa onijem lažima koje se radi lukavštine i koristi slažu, malo bi što ostalo istine na svijetu.

كثرة الوفاق نفاق

Česretu-l-vifaki nifakun.

Velika potvrda, gotova laž.

O LICEMJERIMA

Ko se svijetu ukazuje da je veliki pobožnik, veliki je licemjer.

Licemjer, laskavac i ulizica troše svoje riječi kao šećer, a domalo budu gorke kao ćemer.

Licemjeri su neki majstori da se od pobožnih teško razlikuju.

Nije licemjer koji se utvara, već koji jednu misli a drugu govori.

Veli Abdurahmani Džani,[83] veliki arapski književnik: Muraija, to jest licemjer, naliči na psa koji se u krv i u griz obrljao jedući i drpajući lešinu, a kad se mokri, digne nogu, tobož da ga mokraća ne poštrca.

Velid Mensur[84] halife: Koga licemjer dvori, ne zna se koji je gori.

O LICU

Iz vesela lica sreća potječe.

Kako se lice na ogledalo vidi, tako se pamet po besjedama sudi.

Ko lijepo lice gleda, očinji mu se vid pojačava.

Lice veselo voli sve selo.

Najveća je čast za gosta veselo lice.

Namrgođeno lice jad i muku, a veselo radost i ljubav sluti.

Ne gledaj na lice, već na srce.

Od vesela lica nema boljeg nakita.

Od žute brade i modrih očiju malo ko fajde vidi.

Što leži u srcu, znade se po licu.

Teško onome u koga je grubo lice i srce.

U koga je vazda veselo lice, dobro mu je i srce.

Veli neki arapski pjesnik: Namrgođeno lice znači nemilostivo srce.

Veselo lice bez ručka ostaje.

Veselo lice blažena ćud.

Veselo lice, dobro srce.

Veselo lice i lijepa ćud pravu ljepotu sačinjavaju.

Veselo lice ljubav, a behar voće porađa.

(Behar, turska riječ, znači cvat (cvijet) raznih voćaka.)

Veselo lice prijatelje zadobiva.

Veselo lice svagdanji dar.

Veselo lice svakome drago.

Veselo lice, veselo srce.

O HEĆIMU

Hećim me liječi, a i on sam boluje.

(Ovu poslovicu običavaju arapi reći kada ko hoće da drugome pomogne, a on je sam potreban pomoći.)

O LIJEČNIKU

Najbolji je liječnik, ko umije najbolje zdravlje čuvati.

Najmilostiviji je liječnik, koji je na sebi rane liječio.

Pozdravljaj liječnika prije nego ti ustreba.

O LIJEKU

Dok iz Venecije dođe lijek, u Misiru naprijeko ode čovjek.

(Valjda su u staro vrijeme iz Venecije išli lijekovi i medicina u Misir, pa može biti stoga da je to rečeno. Ovome slično reče naš narod: “Ne lipsaj magarče, dok trava ne nikne”, ili “Teško loncu iz mahale začin čekajući.”)

Koji lijek nije gorak, ne meće se na šećer.

Kome treba gorak lijek, ne treba mu davati šećer i med.

Ko ne prima savjet i ko krije bolest, za takve lijeka nema.

Lakše je izliječiti tijelo, nego dušu.

Lijek je tijelu kao safun odijelu.

Odakle te čapa čapi, otale i lijeka traži.

Svemu lijek ima, samo smrti nema.

O LIJENOSTI

Kako majka i baba djecu njeguju, tako lijenčine i besposlenjaci odgajaju siromaštvo.

Ko misli steći ne trudeći se, jako se vara i gladan ostaje.

Lijenčina da ne tuče lješnike, voli ih ne jesti.

Lijenčina i kenjčina jednako se pišu.

Lijenčina koliko će god biti oštroum, opet ostaje među prostacima.

Lijenčinama da je slatko raditi, kao besposleno ležati, manje bi siromaha bilo.

Lijenčina raspikuću kori, a ne zna se koji je gori.

Lijenčini je slađe ležati, nego med jesti.

Lijen i besposlen dvije su kukavice na jednoj grani.

Lijenost je bolest, a kretanje je život.

Lijenost je grob, a raskoš otrov.

Lijenost je najslađa pogriješka.

Lijenost je nesreća, a hitnja nedaća.

Lijenost je smrt prvo vremena, jer ko leži ne treba da živi.

Lijenost je smrti polusestra, a raskošnost joj je tetka.

Među lijenčinom i kenjcom mala je razlika.

Nemar i lijenost i najmudrijem čovjeku zanesu pamet.

Ne zna se koji je nesretniji, lijenčina ili magarac.

Ne zna se koji je viši lijenčina, al je kod Turaka derviš, al kod kršćana češiš.

(Češiš, turska riječ, znači neka vrsta popova koji ništa ne rade, već u manastirima sjede. Derviš je jedna vrsta turskih dušobrižnika, koji mnogo po svijetu hodaju, a za rad i za posao i djelovanje neće da znadu.)

Teško onom ko se u ženu uzda.

(To jest, ko se samo pouzda u ženu, pa ništa ne radi, ne brine se ništa za kućni posao, već sve očekuje da jadna žena uradi i pribavi što god treba. Dakako već mu je time teško, jer šta može sama žena uraditi, kad muž ne bude marljiv i okretan. Istina reče se: “Ne stoji kuća na zemlji, već na ženi”, ali s tim dodatkom: “stoji sa muževom pomoći”, koji je dužan pribaviti što za kuću treba.)

U jednom društvu oni članovi koji ništa ne rade i ne posluju, naliče na ruku ili nogu koja po nesreći usahne, pa je čovjek onako vazda vucari.

U mladosti lijenčina, a pod starost kenjčina.

Veli Ćemal – beg:[85] Lijenost je kao guja koja se opaše oko čovjeka, a raskoš je kao šare kojim je ta guja okićena.

Veli Ćemal – beg:[86] Lijenost je kao jedna ostarjela i nijema žena, s kojom se čovjek nikad ne može razgovarati.

O LIJEPOJ ĆUDI

Čovjek se ljepote za četrdeset dana nasiti, a lijepe ćudi ne može za četrdeset godina.

Dobra ćud, najviše bogatstvo.

Lijepa ćud i sreća, to je brat i sestra, a ružna ćud i nesreća, to su blizanci.

الرفق مفتاح الرزق

Er-rifku miftahu-r-rizki.

Lijepa ćud – ključ bogatstva.

Lijepa ćud – najbolji drug.

Lijepa ćud niti se može kupiti, niti pokloniti.

Lijepa ćud – zdravi sud.

حسن الخلق رأس الحكمة

Husnu-l-hulki resu-l-hikjmeti.

Lijepa je ćud glava mudrosti.

Lijepa je ćud prava sreća, a ružna upravo nesreća.

Bolji su seljaci lijepe i dobre ćudi, nego uglađeni građani pokvarenoga karaktera.

جمال المرء في الحلم

Džemalu-l-meri fi-l-hilmi.

Ljudska je krasota u lijepoj ćudi.

Od lijepe ćudi nema boljeg blaga.

U koga je lijepa ćud – i tuđincu je rođak, a u koga je ružna, i rođaku je tuđinac.

من كان له خلقٌ حسن كلُّ مكانٍ له وطن

Men kjane lehu hulkun hasenun, kjullu mekjanin lehu vatanun. U koga je lijepa ćud, svako mu je mjesto domovina.

Više se postigne sa lijepom ćudi, nego sa prividnom pobožnosti.

O LIJEPU SAVJETU

نصيحت قبول ايتميان امداد طلب ايتململيدر

Nasihat kabul itmejan imdad talab itme-melidir.

Ko ne prima savjeta, nek ne traži pomoći.

الدالّ على الخير كفاعله

Eddallu ale-l-hajri kjefailihi.

Ko upućuje na dobro, sam dobro čini.

Od lijepa savjeta bolje a jeftinije stvari na svijetu nema.

Od lijepa savjeta nema vrijednije stvari, a da se može jeftinije dobiti.

السعيد من وعظ بغيره

Esseidu men vuize bi gajrihi.

Sretni od drugoga savjet prima.

O LIJEPOM SVOJSTVU

Kad u koga vidimo lijepo svojstvo, npr. milosrđe – darežljivost – uljudnost, toliko nas dirne da bismo od dragosti plakali, a svak to može da ima, samo da hoće.

O LISICI

Misli lisica da sva zvjerad kokoši jede ko i ona.

Rekla lisica: “Ne velim radi sebe, ali koji vinograd ne rađa, brzo ga iskorijeni”.

O LONCU

Kakav lonac, takav i poklopac.

(Ovako se većinom reče kada se ko oženi prema svomu stanju, kad nađe djevojku istu kao što je i on.)

O LOPOVIMA

Kad se lopovi svade, onda krađa na vidik izađe.

Ko lopova krije, pošten nije.

O LOVU

Bez kera ko u lov pođe, bez zeca se kući vraća.

Kod lovca i ribara bogatstva ne traži.

(Ovome slično veli jedna druga turska poslovica: “Da je lov koristan, bilo bi i Jahudija lovaca”.)

Koliko lovaca imade što u lov ne idu.

الصيد لمن أخذه لا لمن أثاره

Esajdu limen ehazehu la limen esarehu.

Lov je onoga ko ga ulovi, a nije onoga ko ga potjera.

Ono je pravi lovac, koji kod kući lovi.

Ettajru bittajri jusadu.

Ptica se pticom lovi.

O LUDI

Davno su kazali stari ljudi: prava je luda ko se ništa ne trudi.

Lud da hoće šutjeti, bio bi kao pametan.

Lud kad ne govori, mučno ga je razlikovati od pametnog.

Lud kad šuti, izgleda kao pametan, a pametan kad mnogo govori, naliči na luda.

Ludu i pjanu ne treba na put stajati.

Treba truda naučiti luda!

Ne čudi se ludome koji s pametnim opći, već se čudi mudrome koji sa ludima vrijeme provodi.

O LUKAVŠTINI

Lukav čovjek višu korist imade od dobrih ljudi, nego od onijeh koji su kao i on.

Veli jedan novi Osmanlija: Što su drugi napisali i izdali, koji to kradu, pa pod svojim imenom izdavaju, donekle mogu drugoga uvjeriti, ali kako da uvjere sami sebe ?

O LJAGI

Ljaga se sa tijela i vodom može oprati, a sa duše ne može ničim.

O LJEPOTI

Asli lijepi nalijepi.

(Asli, turska riječ, ovdje znači zavijek ili od vazda; tj. “Lijepo i krasno lice malo se kad trefi, pa da nađe sebi priliku, već mnogi i mnoga nalijepi!”)

Ljudska je ljepota u jeziku, a ne u licu.

Prava ljepota – ženska dobrota.

Svašto ima svoju ljepotu, a svakoj je je ljepoti pamet ljepota.

Što će sama ljepota, kad je ćud grozota.

U dilberu vjere, u moru mjere ne traži.

(Dilber, perzijska riječ, znači vanredna ljepota, koja se jednim pogledom i nehotice mal svakoga k sebi privuče, te ga voda za uho, kuda hoće. Ova riječ dilber i kod našega se naroda udomila. Na primjer dolazi u pjesmi:

“Moj dilbere, grozno ću t’ plakati”, ili “Moj dilbere, žao mi je na te” – dalje:

Vino pije Budalina Tale,

A toči mu dilber Anđelija.)

Veli jedan arapski delija: Na svijetu našao sam sedam stvari da su najslađe; i to: pšeničan hljeb, janjeće meso; hladna voda, od ružice miris, zimi toplo odijelo, meka ložnica i lijepa djevojka. Na što su mu drugi primijetili: Da si brojio uz to i lijepu ćud, baš bi sve potrefio.

Za sve je ljepota, a ljepoti je ljepota pamet.

O LJEPOTICAMA

إياك والجمل فإنه مطمع للرجال

Ijjakje ve-l-džmale feinnehu matme'un lirridžali.

Čuvajte se ljepotica, jer sa jednim pogledom čovjeka ulove.

النظر إلى المرأة الحسناء يزيد في البصر

Ennazaru ile-l-mnereti-l-hasnae jezidu fi-l-besari.

Ko pred sobom ljepoticu gleda, očnji mu se vid pojačava.

Ljepotica što god obuče, sve joj lijepo stoji.

U svake ljepotice imade po jedna huja.

Veli neki Persijanac: Nije pametno vezati srce sa jednom ljepoticom, koja svaki dan ljubeznike mijenja.

O LJETU

Lako je u ljetu vrapce hraniti.

O LJOSKI

Najgora je ljoska, koja se sa smijehom udari.

(U prenesenom smislu ovo znači, kad ko nekome kao glavni prijatelj, s njime općeći i vazda mu se u lice smijući, čiviju udari i veliku mu štetu prourzoči.)

O LJUBAVI

Bez žeđe piti i u svako doba ljubiti, to nas dvoje od životinje razlikuje.

آج اسنر عاشق كَرِينُورْ

Agj esener ašik džerinur.

Gladnu se zijeva, a zaljubljeni se proteže.

(Ovome slično pričaju kako je rekao komšija komšiji: “Poslao bi kćerku sjutra na Pazar, a ne znam s kime ću, ja imadem kod kuće posla”. Na to reče komšija: “Pa otići ću ja s njome”.

Kad je bilo sjutra, urani komšo u samu zoru pred vrata, počne se protezati i upita: “Hoće li ići kćerka sa mnom na Pazar”. Na to reče komšije. “Hoće ići, ama neće s tobom”.

Na to gledajući reklo bi se da nije pristojno prtezati se, jer to kao da izrazuje neku želju.)

Kad se oci ljube, djeca se grle.

Kaže jedan Stambolija: Ljubav je kao bolest: gdjekad traje nekoliko sahata, gdjekad nekoliko dana, a vrlo malo nekoliko mjeseci.

مصراح

باقلمز خاطر احبابه هيچ دلبر خصوصنده

Bakilmaz hatri ahbabe hić dilber hasusunde.

Kod ljubavi ne pazi se na prijateljstvo.

(Ovome slično reče naš narod: “Ljubav i gospodstvo nikakvo društvo ne trpi.)

Koga tare bolest, neka traži lijeka, a koga tare ljubav, nek se sa svojom tugom razgovara.

Ko je drag, nikakve pogriješke nema, a ko je mrzak, ništa mu drugo i ne vidiš.

Ljubav domovinu podiže.

محبت شركت قبول ايتمز

Mehabet širket kabul itmez.

Ljubav društva ne trpi.

(Ovome slično dolazi jedna druga turska rečenica, koja glasi: “Ljubav i gospodstvo ne trpe društva.)

Ljubav gore opije nego najžešće piće.

Ljubav i siromaštvo nikad se ne mogu krasiti.

محبت واتفاق محال شيلري ممكن نفرت ونفاق ممكن سيلري محال ايدر

Mehabbet ve itifak muhal šejleri mumčin, nefret ve šikak, mumčin šejleri muhal ider.

Ljubav i sloga nemoguće omoguće, a razdor i mržnja moguće onemoguće.

Ljubav je slatki zalogaj; sretan je ko ga proguta.

Ljubav je pravi temelj domovine.

Ljubav je u početku slatka kao med, a na svršetku gorka kao jed.

Ljubav je vazda skopčana s velikim poteškoćama, sa strahom i sa kajanjem, pa teško onome ko s takim društvom putuje.

Ljubav je vrlo slatka, ali su joj pošljedice veoma gorke.

Ljubav je po ljudski život kao so; zato je život bez ljubavi neslan i nesladak.

Ljubav mirna i pametna čovjeka poludi, a šarena i jogunasta u red dovede.

Ljubav pametna čovjeka s puta zanese, a benasta na put izvede.

Ljubav pogriješke pokriva, a mržnja je otkriva.

Ljubav uzdrži domovinu i da nije toga, koliko bi mjesta razrušenijih bilo!

Ljubav zaslijepi oči; zato zaljubljeni većinom stradaju.

Ljubav živi sa strahom i nadom; kad to dvoje nestane i ljubav odmah prestane.

Najbistriju pamet ljubav pomuti.

Nije dosta samo da voli muž ženu, već je treba uvjeriti da ne ljubi nikog drugog, nego samo nju.

Od ljubavi više dobrote, a od svađe više grozote na ovom svijetu nema.

Pošlje ljubavi dolazi brak, a pošlje plamena dim.

Svaka se stvar donekle može sakriti, a ljubav niti se može sakriti kad je ima, niti se može prikazati kad je nema.

U draga se ne vidi biona na oku.

U ljubavi čovjek zaslijepi, pa misli da ga niko ne vidi.

U ljubavi i slozi slađe je suv kruh jesti, nego u zavadi i u nemiru šećer i med.

U ljubavi nije Bagdad daleko.

U ljubavi od dvije stvari jedna: ili prtljat ili trpjet.

Veli jedan istočnjak: Na što oko baciš i šta srcem zamiluješ, to od šta se sastoji, nemoj nikad zaboravljati: - Ako je staklo, može se lako razbiti, a ako je živo, može brzo umrijeti, pa kad bi se tako što dogodilo, nećeš biti iznenađen.

(To jest: nemoj se zaljubljivati nikada u ono što danas jest, a sutra nije, već ljubi i miluj Boga, koji niti je postao, niti će nestati.)

Veli Muallimi Nadži[87] ovako: "Ljubav sveta li je stvar! Ako ima na svijetu blagostanja s ljubavi je skopčano; ljudska savjest, jedna obitelj ili jedan cijeli narod toliko je sretan, koliko se među njima ljubav nalazi. Na primjer, među mužem i ženom kad ljubav ne postoji, može li se i jednom reći da su sretni, pa da su u samo zlato zasuti ?"

Veli Zija – paša:[88] Za sveto pravo svoga doma i plemena boreći se sa svojim neprijateljem na bojnom polju, ko junački grdnih rana dopane i crnoj zemlji pane, pa svojom rukom koji mu rodoljub rane zavije i studenom ga vodom napoji, o toga dara na svijetu niti može biti bolji ni plemenitiji.

Zgoda i bogatstvo privremeno je uživanje, a ljubav i pobožnost je vječito.

Znak ljubavi veselo lice.

O LJUBOMORNOSTI

Ko je ljubomoran, nek se od njega žena nikad ne odmiče kao od bolesnika.

Ljubomoran čovjek dosadi ženi, a ljubomorna žena sve to draža čovjeku biva.

Ljubomornost najvše ženu smori.

Mnogi bi muž vrlo dobro živio sa svojom ženom, da nije podbarkača i ljubomornosti.

Teža je ženska ljubomornost, nego muška.

O LJUDIMA

Dobri ljudi dobre su i čudi

Imade neka vrsta ljudi koji kada su sami, samo po svojoj pameti postupaju, a kada su sa svijetom, drže se općeg mnijenja. Ali veliki ljudi i kada su sami, ne zaboravljaju opće mnijenje, a kada su sa svijetom, ne odstupaju od svog mnijenja, već se vazda vladaju stalno i odlučno.

I najzločestiji se ljudi vazda prikazuju u obliku pravde.

Jedni ljudi naliče na vjetar, jer nikad na jednom mjestu ne stoje.

Jedni su ljudi nalik na nove pjesme: po neko vrijeme sve iz usta u usta idu, a malo kasnije niko ih i ne spominje.

(Tu mi dolazi na pamet francuski Boulanger.[89] Neko vrijeme o njemu cijeli svijet govorio, a poslije kao da u hiljadu jama upade.)

Kad vjetar puhne, svijeću utrne, a vatru još većma rasplamti; tako su i ljudi, koji su tanke pameti, čim što malo, odmah s puta skrenu, a veliki ne dadu se lako nikome s puta zavesti.

Kod pravih ljudi i prijateljstvo po našljedstvu ostaje.

Koji se ljudi dostojno ponašaju, znamenite ljude miluju.

Ko sa dobrim ljudima opći, zločestih se ne boji.

Ko želi mudre ljude omraziti svijetu, nek ih nagradi i odlikuje.

Kratkoumne ljude i najmanja stvar dodirne, a velike i mudre ne može ni najviša.

Ljudi po pameti, a volovi po težini se cijene.

Ljudi predbacuju ženama, da su lake pameti, a kad bude koja oštroumna, to im ne ide u račun.

Ljudi se po glavi razlikuju, a ne po nogama.

Ljudi su svi na jedan način stvoreni, samo se razlikuju po ćudi i nauci.

Mali ljudi što god reknu, što god urade, to se sve brzo zaboravi, a velikih ljudi riječi vazda se spominju. Zato treba da veliki ljudi ostave svako naslađivanje, pa vazda da misle šta će reći i kako će postupati, jer između lijepa i ružna velika je razlika.

Mali se ljudi jako ljude kad se što protiv njih govori, a veliki lijepo znadu da im od toga nema nikakve škole, pa za o ništa i ne mare.

Malo je ljudi koje ne bi ranila pravedna riječ.

Malo je ljudi koji se ne ustručavaju pred starijim istinu govoriti; takav čovjek kad umre, od velikog se gubitka broji.

Mnogi ljudi ne trpe ponos drugoga zato jer se njihovoj oholosti ne sviđa.

Mnogi ljudi rado se druže sa bogatašima, a od siromaha bježe u kraj, makar da bogatstvo i siromaštvo ne prelaze s jednog na drugog, kao priljepčive bolesti.

Mnogi ljudi što bi se imali tužiti na se i na svoje ponašanje, tuže se na svoju sreću i na sudbinu.

Mnogi ljudi usta čiste četkom, a jezikom przne.

Mnogim je ljudima draži oni koji ih hvali, nego oni, koji ih voli i ljubi.

Mnogi se pričinjavaju da su ostavili ovaj svijet i od grijeha pobjegli u jedan kraj, ali je pitanje, ili su oni ostavili svijet ili je svijet ostavio njih ?!

Mnogi su ljudi samo za to podložni pravdi, jer se boje da se njima krivo ne učini.

Mnogo je ljudi sa pogriješkom, pa ih opet svijet voli, a mnogo ih imade bez pogriješke, pa ih niko ne voli.

Mnogo ljudi imade koji priznaju male pogriješke, ali radi toga da pokriju velike.

Mnogo ljudi umiju red na papiru, ali ih je malo koji ga znadu izvesti na polju.

Mudri i veliki ljudi nikad se nikome ne osvećuju; dok im je neprijatelj jaki, naravno da šute, a kad neprijatelj pane, ne da im savjest da se jači nejačem osvećuje.

Mudri ljudi lijepe su ćudi.

Mudri ljudi prvo opaze kada će kakav udes i muka doći, pa se uklone, a ludi i neuki stoje na sred puta, pa čekaju kad će ih udariti po glavi.

Mudrim i razboritim ljudima čobanski i seljački razgovor veoma godi, iz toga neku veliku mudrost tumače, a protivni su nekim uglađenim građanima, koji nijesu ništa svršili, već govore kao papiga samo naizust ono što su naučili.

Mudri su ljudi starijem podložni zato da i oni nad nekim gospodare.

Najbolji su veliki ljudi koji miluju svećenike, a najgori su svećenici koji se ulizivaju velikašima.

Najmudriji su ljudi koji najbolje umiju svoju želju pokriti i zatajiti.

Najviši su ljudi, koji su iza sebe najviši spomen ostavili, a najviši je spomen koji je najkorisniji.

Na razne načine ljudi žive, a svi se jednako rađaju i umiru.

Nema ljudi kojim se ne zavidi.

Od velikih ljudi neće ni jednoga ni glava zaboljeti, što se neće neko okahriti, a neko obradovati.

Ono je znamenita osoba, kojoj se nakon smrti čast uzdrži.

Ono su plemeniti ljudi, koji u muci trpe, a u slobodi miruju.

Pametni ljudi radi naroda i radi narodnog interesa mogu biti protivnici, ali su u glavnom pitanju složni.

Pametnim ljudima godi mudar razgovor, a veseljacima pjesma i svirka, prostacima piće i prazan razgovor, a zlikovcima krađa i zločin.

Pošteni ljudi kad se i posvade – šute.

Preveć dobrih i preveć zlih ljudi malo se nalazi, a dobrih i zlih mnogo imade.

Radom i govorom ljudi se na četvero dijele: Jedni vazda govore, a ništa ne rade. To su pravi brbljavci. Drugi malo govore, a puno rade. To su pravi radenici. Treći i rade i govore: Tu su i radenici i veseljaci; a četvrti niti šta rade, niti govore. To su sinje kukavice, od kojih nikome fajde nema.

S ljudima ne moći se družiti ni slagati, djelo je najneznatnijih ljudi.

Sretni ljudi od svašta su zadovoljni, a nesretni nijesu ni od samih sebe.

Sve ljude jednog za drugog steže i obvezuje nadanje koristi i strah štete; da nije toga živili bi bez prijatelja i znanaca.

Tri vrste ljudi dobra ne postižu: drvar, kasap i onaj ko roblje preprodaje.

U pametnih ljudi veoma su skupe riječi, bez velike potrebe nikad ih ne troše.

Veli arapski učenjak Hasani Basri:[90] Ljudi su na tri ruke: prvi znadu, a opet pitaju; drugi ne znadu a kad treba, pametnijeg od sebe pitaju, a treći niti znadu niti koga pitaju.

Veli jedan Stambolija: Koji se ljudi poznaju samo po zgodi i po zvanju, naliče na banknotu: čim se vrijeme promijeni i oni se izgube; a koji su znameniti po svojoj vrijednosti, naliče na čisto zlato: gdje god budu, nikad cijene ne gube.

O MAČKI

Dvije mačke jednog lava zabezeknu.

Kada mačka odredi izjesti svoje mače, onda reče: nalik je na miša, pa zato ću ga pojesti!

(Zato se reče: "Zulum aršina nema". Nasilnik, kada hoće da učini kakvo zlo, nađe mu nekakav tobožnji razlog, itd.)

Ko mačka, odakle ga god baciš, opet se na noge dočeka.

Mačije oko na mišijoj je šubi.

O MAGARCU

اشك باش اولنجه انجام خير اولماز

Ešek baš olundže, endžam hajir olmaz.

Gdje je vođa magarac, tude sreće nema.

Ili

Gdje magarac stoji za prvaka,

Tude nema sreće ni napretka.

Ili

Gdje je naprijed magarac,

Sve je tude za klinac.

ili

Gdje magarca prvog meću,

Tu ne traži nikad sreću.

Gore je pasti s magarca, nego s konja.

(Ja mislim da se ova rečenica u prenesenom smislu razumije: da je gora sramota kad se prevari onaj koji ima posla s magarcem, nego sa kakvim pametnim čovjekom.)

I magarac po kajdi reve.

I magarcu je pod tovarom mučno revati.

Kad magarac strmo prođe,

Eto puste tad nesreće.

Koji magarac nosi na leđima tovar dukata, istina on se ništa ne mijenja, ali nema vrata na koja ući ne može.

اشك آلتون يولار طاقسه ينه مركب ينه مركب

Ešek altun jular dakse jine merćeb jine merćeb.

Magarac da ustakne zlatan ular, opet magarac ostaje magarac.

Magarac, na kojem peračice (pralje) haljine prenose, i kad ogladni i kad ožedni pije vodu.

Magarcu je svejednako: ili naprijed ili natrag.

Malog magarca svak rado jaše.

Najprvo magarca sveži, pa ga onda sudbini predaj.

Na magarca zlatno sedlo da udariš, opet je magarac – magarac.

Ne plače majka za onim ko pane sa deve, već s magarca.

اشك قوجه ايله طاولا اوله مز

Ešek kodžamaile tavlobaši olamaz.

Što će magarac ostariti, neće postati tavlobaša.

(Tavlobaša, turska riječ, znači poglavica ili kao šef cijele štale, gdje se više atova i konja nalazi. U staro vrijeme u svakog je paše i velikaša bilo u štali mnogo atova, paripa, konja, pa od ovih, koji bi bio najbolji i najstariji, onome bi nadjeli ime "tavlobaša", što znači prednjak štale. U narodnoj pjesmi na više mjesta dolazi:

"Izvedoše tavlobašu đogu,

Pa uzjaha lički Mastaj – beže".

Ova je rečenica u tome smislu rečena, kao što se reče:

Nije pamet u godinama,

Već u mozgu i u glavi;

Što će kenjac ostariti,

Nikad neće doći k slavi!)

Treba i magarca pomilovati i plesnut ga po sapima, prvo nego ga natovariš.

Zajedničkog magarca brzo vuk ujede.

Zovnuli magarca na svadbu a on reče: Znam što me zovu; jȁ im treba vode jȁ drva!

O MAHANI

بيت

يارسز قالور جهانده عيبسز يار استيان

Jarisuz kalur džihande ajbisuz jar istejan.

Bez mahane ko traži druga, ostaće uvijek bez druga.

(Ova rečenica po smislu mogla bi se prevesti ovako:

Neka znadeš otiš'o je vragu,

Koji traži bez mahane dragu.)

من طلب أخًا بلا عيبٍ بقي بلا أخٍ

Men talabe ehen bila ajbin bekije bila ehin.

Ko traži bez mahane brata, otaće bez brata.

Ne treba ničije mahane isticati, ali radi posla treba ih znati.

Svak želi svoje mahane ukloniti, al niko ih neće da vidi.

O MATERI

Majka je prijatelj bez ikakva mita.

Narodna.

Majka kad plače, istina je, a ostali kako tako.

Majka započne, a kćerka dopuni.

(Osmanlije reknu ovako, kada se kćerka utiče pred mater; majka počne što kazivati, a kćer se uplete sa svojim govorom, pa joj ne da jezik iza zuba pomoliti. Ovakvoj djevojci rekao bi naš narod: “Kakva je govorka, bili bi trgovka”, ili “Uplića se kao ždrijebe spred rudu.”)

Među majkom i kćerkom kad što nestane, poznato je da je od njih dvoje to jedna uzela.

O MALENKOSTI

I piljak glavu razbije.

Ni malenkost ne drži ni podašto, jer i mali kamen glavu razbije.

O MANJINI

Manjina većini pripada.

O MARLJIVOSTI

Ko ne umije ništa i ko umije svašta a ništa ne radi, jednaki su.

O MASLU

Dok žagne maslo, žagne i pilav.

Koje maslo ne misliš topiti, nemoj ga na vatru mećati.

O MEDU

Med i kajmak lijepo je jelo, al nije za svačiju kesu.

S jednom kapi meda više se može uhvatiti muha nego s jednim buretom sirćeta.

O MEĐEDU

Ni međed gladan ne može igrati.

Međed, međed bivši, nije mu drago kad se nadhrve.

(Iz ove rečenice se razumije kako je draga svakome pobjeda. Po istočnim krajevim vodaju takozvani "karavlasi" međede, te se s njima pred svijetom rvu i igraju, pa može svak vidjeti na međedu, kako mu je mrsko, kad ga karavlah nadrve. Zato je ova rečenica iz istočnih krajeva potekla.)

O MEJDANU

Ko prvi pogodi u biljeg, taj odnese mejdan.

Najviši mejdandžija radi male stvari gdjekad pobijeđen bude.

O MEKINJAMA

Nikad mekinje potok ne zastavljaju.

O MILOSTI I MILOSRĐU

Čim se dvojica prvi put vide – pa se zamiluju, ta milost dugo ne traje.

Ko bolesne obilazi, božja ga milost nalazi.

Milost i snaga gdje god dopru – pravda i sloboda tamo ide.

Radi milosrđa gdjekad se čovjek jako kaje.

Sve dobrote iz milosti potječu.

Veli neki istočnjak: Začudo je, kako može bogatašu zalogaj kroz grlo proći, kad mu na um padne jedan siromah, koji sa svojom dječicom nema šta večerati niti naložiti, već gine od gladi i od zime.

O MILOVANJU

Ko svakoga miluje, svako ga miluje.

Ko želi da ga miluju, treba i on da se umili.

Miluj me, pa da ja tebe milujem.

Milujte se kao braća, a vladajte se kao tuđinci.

(Ovome slično reče naš narod: "Sa svojim jedi i pij, a od njega niti šta kupuj niti mu šta prodaji"; dalje reče: "Ako smo mi braća, nijesu nam kese sestre.")

Voli mu, nego jedno oko u glavi.

Voli onog ko te voli, pa da nema zrna soli.

O MIRISU

Ima ljudi, pa ih zaboli glava od mirisa, a zaboli ženu, kad se nema čime uzmirisati.

كل إناء يرشح بما فيه

Kjullu inainn jeterešehu bima fihi.

Svaka se posuda čuje sa onim što je u njoj.

O MIRU

Ako želiš mirno živjeti, ne kaži – sve što znaš, a ne vjeruj – sve što čuješ.

Bolje je i sami hljeb u miru, nego pečeno janje na piru.

(Ovome slično reče naš narod: "Bolji je mir, nego carev pir.")

Bolje je oko plota obići, nego se sa psom nositi.

Bolje je u kraju suha hljeba jesti, nego za carskom sofrom, gdje se ne smiju usta slobodno otvoriti. Ipak ih je malo koji vole prvo, nego drugo.

Bolji je mir, nego babin pir.

Narodna.

إذا اصطلح الفار والسنور خرب دكان البقال

Iza isteleha elfar velsinevet huribe dućan el bakal.

Da se mačke i miši izmire,

Bakali bi redom izginuli.

Ko želi u miru živjeti, neka je čiste savjesti.

Najplemenitija je zadužbina zavađenu braću pomiriti.

أعظم الخطايا محاربة من يطلب الصلح

Aazamul hataja muharebetu men jatlubussulha.

Najviša je pogreška biti se sa onijem koji traži mira.

Prvo bi se dvije inoče pomirile, nego dva takmaca.

(Inoče, znači žene, dvije, tri do četiri, koje su vjenčane sve za jednoga muža, - sve se zovu inoče. Samo mi muhamedanci zakonito možemo imati od jedne do četiri vjenčane žene. Dakako na više mjesta među se lijepo ne žive, već vječita zavada i borba među njima postoji. Zato se reče:

"Prvo bi se dvije inoče pomirile, nego taj i taj.")

O MISLIMA

Čovjek kako misli, onako mu i bude.

(Ova je rečenica kratka, al je veoma jezgrovita. Iz nje se može mnogo šta tumačiti, jer je sve za tijem stalo. Čovjek kako misli, kako stvar shvaća, kako je drži, tako mu i jest. Može biti i lijepa stvar, al kad je drži za zlo, zlo i bude.

Dakle, sve je onako kako se misli i kako se želi. Jedna druga arapska rečenica glasi: “Innemel amalu binnijat”, to jest: “Sve se sastoji u tome, kako čovjek misli i želi.”)

Kako nije moguće da čovjek vazda jednako misli, tako nije moguće da svi ljudi jedno misle.

Ko misli, poslije se ne premišlja.

(To jest, ko misli kako će i što će učiniti prvo nego započne kakav poso, taj se poslije ne kaje i ne misli šta je učinio.)

Ko mnogo premišlja, rijetko se vara, ali malo posao radi.

Misao prođe, ali je druga zamijeni.

Misli porađaju razgovor, zato je razgovor bez misli prava šeprtlja.

Misli što god više na sukob udaraju, sve jače i bistrije postaju.

Mnogome čovjeku bude uzrok strah da ne udari na kojekakve zamišljene poteškoće, pa s toga ne uniđe u posao, što ne bi nikako smjelo biti.

Svak za sebe misli, a veliki ljudi za svakoga.

Što god misliš o drugom, misli i on o tebi, jer od srca do srca put ima.

Visoka brda nikad nijesu bez magle, a velike glave bez misli.

Veli Ahmed Midhat:[91] Riječi su samo jedno sredstvo, kojim se misao kazuje; dakle, više treba paziti na misao, nego na uglađene riječi.

Veli jedan arapski mudrac: U šest stvari ne treba polagati nikakve nade; prvo: nikad ne treba misliti da će nasilnikova sila dugo trajati; drugo: da će ohola čovjeka ikad iko pohvaliti; treće: ko je ružne ćudi i naravi da će ikad prijatelja imati; četvrto: ko nema stida da će ikad među ljudima ugled steći; peto: tvrdica kad umre, da će ga iko žaliti, i šesto: pohlepan i zavidan da će i ovog i onog svijeta pokoja naći.

Nije sramota misliti krivo o jednoj stvari, ali je sramota, kad se znadne da je krivo, a s onog se neće da povrati.

O MIŠU

Miš s velikom ustrpljivošću dasku proglođe.

U bakalskom dućanu ne brine se miš za hranu.

Zna miš iz koje je rupe izišo.

Zna miš za svoju rupu.

O MITU

Daruj ga dobro, pa se ne brini.

Mito gdje uniđe, pravda iziđe.

Ili

Gdje uniđe Zlatonosić Mito,

Tude pravda mjesta ne imade!

Mito i pametnu čovjeku zaslijepi oči, a kamoli neće prostaku.

Za mitom hrli nepravda, a za nepravdom propast.

O MJERI

I ko krivo mjeri, nije mu drago da mu se krivo izmjeri.

O MJESECU

Koga mjesec sjaje, za zvijezde ne haje.

(Na primjer, koga car voli i miluje, nije mu ni stalo za druge.)

O MJESTU

Čim se dvojica pomaknu, trećemu se mjesto ukaže.

Ko ne gleda mjesta gdje sjeda, taj ne zna ljudskoga reda.

Malo mjesto – mala slava.

Ne idi na ono mjesto gdje će sumnjati o tebi.

Ongdje sjedi, okle će te rukom proturati naprijed, a nemoj ondje odakle će te nogom goniti natrag; to jest: gledaj gdje ti je mjesto, pa onamo i sjedi.

Ostavi mjesto da mu možeš i poslije u lice pogledati.

(To jest, ne treba nikoga sve o sve protjerati, psovati i vrijeđati, jer može biti da se pomire i da opet budu prijatelji.)

Treba ugrijati mjesto, pa svršiti poso.

O MLADIĆIMA

Blago mladiću koji se druži sa starcima, a teško starcu, koji pristaje za mladićima.

Ko cijeni mladost, ne tuži se na starost.

Koji se mladić sa očevom smrti ne osvijesti, nikad mu se ne vele ni osvijestiti.

Mladost gore opija nego rakija.

Mladost i zdravlje to su dvije kao tajne blagodati; dok ne dođe starost i bolest, ne znadem ih cijeniti.

Mladost je jedan ogranak ludosti.

Mladost je ludost, a lijek joj je starost.

Sretni mladići stare ljude slušaju.

Što se mladić nauči, teško se starac oduči.

Veli Muallimi-Nadži:[92] Kakva mladež, takva budućnost.

O MNOŽINI

Gdje je mnogo maja, malo je jaja.

Narodna.

O MOĆI

Dijete se igra s pticom, a ptici duša izlazi.

Dokle se bogatašu htjedne, dotle siromahu duša iziđe.

(Ovome slično priča se kako je hazreti Sulejman (mudri Solomon) pitao jednoga mrava: “S koliko hrane moreš jednu godinu vremena provesti ?” Mrav odgovori: “Mogu su tri zrnca pšenice”.

Uzme Sulejman mrava i tri zrna pšenice, metne i zatvori ih u jednu bočicu te ostavi na jedno mjesto.

Kad je istekla jedna godina, otvori bočicu, vidi mrava, i još jedno zrno kod njega stoji, koje je istom načeto. Na to reče mravu: “Zašto ti meni reče da ti treba tri zrna za godinu dana, a evo nijesi izio, nego samo dva i treće istom malo načeo ?”

Na to odgovori mrav: “Visokosjajni gospodaru! Da sam ja znao, bir se svrši godina, da će moja malenkost Vašoj visosti na pamet doći, ja ne bih ni reko više od dva zrna, ali sam ja mislio, pri Vašem velikom i ogromnom poslu, Bog zna kad ću ja opet Vama na um pasti, pa zato sam jedno zrnce više primakao, jer davno su rekli: “Dok se velikom htjedne, malom duša izađe!”)

Dok ti je moć u ruci, dušmaninu glavu stuci.

Ko prisloni leđa uz golemo drvo, taj u hladu vazda uživa.

(Ovome slično reče naš narod: “Kome je brat kadija, teško je s njime parnicu voditi.”)

Ručaj ga prvo, nego je on tebe večerao!

(Ovome slično stoji u Narodnom blagu: Dok ti je moć u ruci, dušmaninu glavu stuci.)

Veli neki turski diplomata: “Iz koje ruke gromovi pucaju, treba je ljubiti.”

O MOGUĆNOSTI

Kad se hoće, šta se ne može ?

O MOLITVI

Da je uslišana pasja molitva, iz neba bi kosti padale.

Kad koga moliš, moli ga kad je veseo.

Koja molitva neće biti uslišana, ne treba joj govoriti “Amin”!

Sa samom molitvom u raj se ne ide; tu treba da je čisto srce i plemenita duša.

Veli jedan sadašnji Osmanlija: “Sačuvaj nas Bože, od srdnje velikih ljudi, - od smijeha starih neprijatelja, - od laži ženskih suza, - od savjeta starih baba, - od lijeka mlada hećima, - od parnice i kriva svjedoka, - od prijateljstva s pijanicama, - od sastanka s kartašima, - od razgovora s neznabošcima, - od ortakluka s propalicama, - od jezika zlijeh žena i od dužnika koji neće da čeka.

(Ovome slično čuje se u našem narodu ovako: Sačuvaj nas, Bože kuće kapavice, - žene lajavice, - tijesna sokaka, - bijesna junaka, - trula mosta, - podrugljiva gosta, - kiše hlapavice, - kratke kabanice, - psa garova, - Turčina Manova, - crna mraka, - debela kijaka, - zla druga i velika duga, - teške muke i dušmanske ruke, - šuplje tave i bez stida maje itd, itd.)

O MORU

يغوص البحر مَنْ طلب اللآلئ

Jegu su-l-bahre men talabe-lleali.

Ko traži biser, u more roni.

بيت

بدريا در منافع بی شمارست اکر خواهي سلامت در کنارست

Bederja der menafi bišumarest egher hahi selamet der čenarest.

Po moru je silna korist, dobro znaj,

Ali ako želiš mira, bjež’ u kraj!

ili

Morski vali grdno blago daju;

Ako želiš spasa, hajde kraju!

(Glasoviti persijski pjesnik Šejh Sadi[93] ovaj je stih napisao u svome znamenitom djelu zvanom Đulistan, = Cvjetnik. Ovaj Šejhi Sadi[94] bio je veliki pjesnik i veliki filozof, kojega sav svijet poznaje.)

Sinje more prebroditi, zavidnika zadovoljiti, ne zna se koje je teže.

O MRAVU

بيت

قنادي بسته بر موزك صانور خيره بشارتدر

آني فهم ايلمز اما زوالنه اشارتدر

Kanadi bitse bir mazun sanur hajre bešaretdir uni fehm ejlemez em-ma zevalina išaretdir.

Kad narastu mravu krila

Misli, jadnik, eto sreće;

Ali ne zna šta ga čeka,

Da mu nema živjet veće.

(Iz ove se turske rečenice u prenesenom smislu razumije da se čovjek baš onda, kada postigne svu svoju želju, mora strmoglaviti i poći nazad. To je prvi i glavni znak da je njegove slave kraj već na kućnjem pragu.)

Mnogo mravi i devu umori.

Ni na mrava nemoj krivim okom gledati, niti ga pogaziti, jer i on imade dušu, a duša je svakome draga.

Treba ljudi da se od mravi primjeru nauče: Nemajući nadzornika i skrbnika, opet svi skupa skladno i jedino ljeti rade, a zimi uživaju.

O MRŽNJI

Ko je mrzak i da najljepše pjeva, ne može se slušati.

Ko u mržnji žive, tijesan mu je svijet.

البغض يُتوارث

El-bugdu jetevares.

Mržnja našljedstvom prelazi.

Najgora je mržnja kad se među kućnom čeljadi nalazi.

Nesladak kao neslana čorba.

O MUCI

Ako ti dođe kakva muka na glavu, pomisli da imade i viših, pa češ se razgovoriti.

Čovjek kad treba prijatelja, a nema ga, velika je muka.

Čovjek, kada mu pane kakva muka na glavu, razgovori se, kad vidi nekoga koji je istu muku teglio.

Kada čovjeku dođe kakva muka na glavu, za četrdeset godina je ne zaboravi, a ipak zaboravi ono što je nekome jučer kazivao, te mu istu stvar opet danas kazuje.

Ko god promisli kakvu muku drugi tegle, odmah mu odlane.

Koja je muka općenita, nije veoma jadovita.

Kojoj je muci smrt lijek, od one muke ne imade gore.

Kome nije nikakva muka na glavu dolazila, lako ga je prevariti; ali ko je bivao na dnu i na vrhu – i što je za vjerovanja – teško vjeruje.

Ko muku krije, pametan nije.

جفائي چقميان آدم صفانك قدريني بيلمز

Džefai čekmejan adem, safaniin hadreni bilmez.

Ko nije teglio muke, ne zna što je uživanje.

Lakše je jednoć umrijeti, nego jad i muku vazda trpljeti.

Muka većinom dolazi s jezika.

Najviša muka biva od svoga; vidi kako gvožđe, gvožđe komada.

Nema teže muke od duga a žešće bolesti od zuba.

Nije muka sva jednaka, jer vrh mûka ima mûka.

Svak se češe gdje ga svrbi.

Sve bôno i sakato osim kilavog braje.

Narodna.

Što je muke – na seljaku je.

U svake muke ima olakšica.

U velikoj muci malo se zaboravi.

Većma čovjeka osvijesti jedna muka, nego hiljadu savjeta.

Veli jedan istočnjak da je pronašao četiri muke koje su slične jedna drugoj, i to: u putu lijen i neznan drug; jahati na magarcu, koji hramlje; pisati tintom, koja s pera ne spada i fitilj, od kojeg se ne vidi.

Veli nasrudin hodža: Za svaku muku imadu dva lijeka: prvo je trpnja, a drugo vrijeme.

O MUSLOMANIMA

Dva svojstva u muslomana biti ne mogu: “Oholost i zavist”.

Muslomani su kao najtvrđi zid, svi su jedan s drugim skopčani.

Musloman ne može izića iz vjere, nego na ona vrata na koja je unišao.

Svaki je pravi musloman ozbiljan i vjeran.

Svaki musloman treba da je oštroum, dosjetljiv i oprezan.

Tvrdoća i ružne ćudi i pravoga muslomana nikad se ne sastaju.

O MUŠTERIJAMA

Kad se cura uda, konj i kuća proda, - onda navale mušterije.

Mušterija kudi kad kupuje, a kad kupi, onda hvali.

Radi jednoga mušterije trgovac dućana ne otvara.

Za svaku se stvar po jedan kupac nađe.

O MUTEŽU

Muteža i roditelji se ustručavaju.

وجه المحرش أقبح

Vedžhu-l-muhriši akbehu.

U muteža je najcrnji obraz.

O NADI

Bog je dao nadu i uzdanje, budući da čovjek nikad nije svojim stanjem zadovoljan.

Čovjeku se ne može reći da nema nikakve sreće, dok nije izgubio nade.

Čovjek kad izgubi nadu, istom onda otpočine.

Čovjek kad izgubi svaku nadu, onda je najslobodniji.

Da nije nade, mnogi bi poludio.

Ko izgubi nadu, izgubi svaku snagu.

Ko izgubi nadu, postane slobodan, a ko se nada, taj je zavisan.

Ko izgubi nadu, u velikom je jadu.

Ko naprazno čeka, mašući rukama kući ide.

اميد ايله ياشايان آجلقدن اولور

Umid-le jašajan ačlukten uljur.

Ko s nadom žive – od gladi mre.

Ko želi da ga nada ne prevari, nek se veliku dobru ne nada.

Kratka nada, duga briga.

Nada mnogoga iznenadi, ali ipak da nije nade, malo bi se ko grohotom nasmijao.

Nada ne prestaje dok života traje.

Osim nade i poštenja što god čovjek izgubi, može se trpjeti, ali gdje manjka to dvoje, tu razgovora nema.

Teško onom ko se razgovara samom nadom.

Veli Ćemal – beg:[95] Čovjek bez nade – stroj bez pare;

Ili

Čovjek je bez nade kao stroj bez pare.

Veli Ćemal – beg: Nada je prvo sredstvo koje svijet unapređuje.

O NAFAKI

Niko ničije nafake izjest neće.

(Nafaka, turska riječ, znači ona stvar koja je od Boga za čovjeka određena.)

O NAGODBI

Da si jak kao slon, a žestok kao lav, opet je bolja nagodba, nego borba.

الصلح سيد الأحكام

Essulhu sejjidu-l-ahkjam.

Nagodba najbolja osuda.

O NAKANI

Ko se na dobar pos’o nakanjuje, sebi sreću omanjuje.

O NAKLONOSTI

الإنسان عبد الإحسان

El insanu abidul ihsan.

Čovjek mora biti naklon onome od koga korist viđa.

(Ovome slično veli naš narod: "Ko mi je brat ? Ko mi je dobru rad" ili: "Na čijim se kolima voziš, onoga i pjesmu pjevaj.")

O NAMJERI

Jedna ružna namjera slučajno može izići nekad i dobro, ali mudri ljudi opet to drže za zlo.

Lijepa namjera, lijepa pošljedica.

O NAPREDOVANJU

Čovjek, koji se mnogo premješta i drvo, koje se često presađuje, teško napreduju.

O NARAVI

Imade ih mnogo koji nikad ne traže kakvo službeno zvanje, ali da ga se dočepaju, ne bi ga nikad živi ispuštili.

Ja mu kažem da sam hadum, a on mene pita: koliko imaš djece ?

(Hadum, turska riječ, znači škopac, uškopljen čovjek, koji se nalaze carskome dvoru kao sluge među sultanijama. Ovako se reče kada ko za kakvu sasvijem nenaravnu stvar pita.)

Jedno drugom što je protivno, teško se slaže, a nesreća vazda kasa za srećom.

Ljudska narav vazda voli postignuti želju silom, nego molbom.

Narav sve ljude jednako odgaja; samo ih vaspitanje i nauka razlikuje.

Od male klice veliko drvo naraste.

Veli jedan Persijanac: U ljudskoj je naravi kuditi drugoga; zato kada koga hvalimo – ili je to od straha ili radi kakve koristi.

O NARODU

Nije dosta stotinu i stotinu učitelja, da se narod lijepo i dobro izuči, a dosta je jedan, da ga izopači i okrene na krivi put.

Nema što mučnijeg i pametnijeg, negoli je odvraćati narod od ružne ćudi i praznovjerja.

Nezrelu narodu dati slobodu, isto je kao ludu dati štap u ruke.

مصائب قوم عند قوم فوائد

Mesaibu-l-kavmi inde kavmin fevaidu.

Jednog naroda propast, drugom je korist.

(Ovome slično reče naš narod: "Dok se jednome ne smrkne, ne može se drugome svanuti", ili kako veli glasoviti pjesnik Gundulić:[96]

Ko je gore sad je dolje,

A ko dolje gor' ustaje.

Jednoga naroda sreća i blagostanje zavisi o valjani i umjerenim rodoljubima, a jednu obitelj može dovesti u blagostanje samo jedna dobra žena.

Jezik, vjera i običaj narode razlikuju, interes i pohlepa ih zavađaju; samo je trgovina koja ih međusobno upoznaje.

Koji se narod nije naučio raskošno živjeti, lako ga je od toga sačuvati, ali koji već raskošno živu, mučno se toga spasu.

Koji narod želi napredovati, neka se svaki dan ponavlja, jer ko ostaje pri svome; ostaje otragu.

Koliko je jedan narod izobražen, poznaćeš iz njegovih pjesama.

Ko s narodom posla ima, treba s njime da opći; jer hećim, dok ne razumije

šta čovjeka boli, teško ga izliječi.

سيد القوم خادمهم

Sejjidu-lkavmi hadimuhum.

Najblaženiji su oni ljudi koji svoj narod štuju i potpomažu.

Najviša je sreća za jedan narod steći slobodu, koju su nekad imali.

Narod je pravi temelj državne zgrade, pa što je temelj čvršći, to je zgrada sigurnija.

Osjećaj narodnosti jest najljepše duševno svojstvo, od kojega pravome čovjeku niti ima šta slađe niti draže.

Prije svega treba dobro paziti na moral i značaj jednog naroda, jer je to pravi temelj na kojem mu se cijela budućnost osniva.

عوام آكلامديغي شيئ تقديس ايدر

Avam anlamadigi sei-i tagdis ider.

Prosti narod što ne razumije, to svetim drži.

Što je narod složniji, to je vladar snažniji.

Veli jedan novi Osmanlija: Narod naliči na brod u kojega je kormilo zakon, opća misao jedra, a sloboda vjetar koji ga tjera naprijed; pa ove tri stvari kad nijesu po volji , i najtvrđi brod mora propasti.

Veli jedan novi Osmanlija: Ne postoji narod u množini osoba, već po mislima i po svojoj želji; zato koji narod nema svoje želje – ne može mu se reći ni da je narod.

O NASILNIKU

Arapi kad hoće da kažu za koga da je veliki kidiščija, reknu: “Kakav je krvopija, da cijelog svijeta krv popije, ne bi dônje gubice skvasio”; a kad hoće da kažu za koju žensku koliko je mrska i gruba, reknu: “Da je privežeš za hanska vrata, sve bi mušterije odbila”.

من ظَلمَ قَصُرَ عمرُهُ

Men zaleme kasure umruhu.

Nasilnik je kratka života.

Nasilnikova svijeća brzo izgori.

Sa zulumom što se načini, brzo se obori.

لكلِّ ظالمٍ ظالم

Likjulli zalimin zalim.

Svakome nasilniku nađe se nasilnik.

O NAŠLJEDNIKU

Čovjeku je pravi našljednik njegova domovina, jer i njegove kosti domovini pripadaju.

O NASTOJANJU

Nastojanje i ustrpljenje vide više posla, nego oštroumnost.

Nastojanje želju stiže.

Stalno nastojanje i mudro postupanje čine mogućim i ono što se nemogućim pričinja.

O NATPISIMA

Čovjek kad pročita natpise, koji su na spomenicima i na nadgrobnom kamenju, ne može znati ili više lažu mrtvi ili živi.

O NAUCI

Bašča kad se okiti sa raznim cvijećem, a čovjek sa naukom i sa lijepom ćudi, svak bi rado blizu njih biti.

Bogatstvo i nauka sve mahane pokrivaju, a oskudica i glupost svekolike otkrivaju.

أدب المرء خير من ذهبه

Edebu-l-mer-i hajrun min zahebihi.

Bolje je znanje nego imanje.

غلامٌ عاقل خيرٌ من شيخٍ جاهل

Gulamun akilun hajrun min šejhin džahilin.

Bolji je naučen mladić, nego neuk starac.

Budi učenjak ili učitelj ili učenik, a nemoj biti četvrto, jer si inače propao.

Čovjek, što u mladosti nauči, kao da po kamenu napiše i izreže.

Čovjeku je nauka i vještina kao najpouzdanije oružje, pa ako je još dobre i lijepe ćudi, može obraniti i sebe i druga, a ako mu to fali, brzo zaglavi.

صنع انساني طبيعته رقابت ايلر

Suni insani tabiate rekabet ejler.

Današnja ljudska umjetnost takmiči se sa samom prirodom.

(Ovome je slično, što su rekli Franklinu[97] u Americi: "Oduzeo si neprijatelju mač, a nebu grom".)

العلم علمان؛ علمُ الأبدان ثم علم الأديان

El-ilmu ilmani; ilmu-l-ebdani summe ilmu-l-edjani.

Dva su znanja na svijetu; prvo je znanje naučiti kako da se uzdrži zdravlje, a drugo je radi vjere i zakona.

(U ovoj rečenici zato je prvo spomenuto znanje radi zdravlja, pa onda znanje radi vjere, jer kad nije čovjek zdrav, kao što treba, ne može se ni Bogu moliti.)

Gori je naučen nego bijesan.

(Ko nauči piti, lolati se, gori je nego bijesan. Zato reče naš narod. "Nauka zla muka, a oduka još gora".)

Ima mnogo ljudi, koji vrlo lako svaku stvar mogu naučiti, pa baš zato ništa ne nauče.

I pas kad je naučan, odlikuju ga od rugih.

(Za ovu rečenicu veoma lijepo piše neki arapski književnik, te između ostalog veli: Naučan pas, kad ulovi zeca, patku ili jarebicu, te je noseći gospodaru umori i mrtvu donese opet zadovoljava muhamedanski zakon isti lov jesti, dočim bi se morala dotična životinja, kao i svaka druga, zaklati. Umjetnost i nauka eto i kod psa kako se cijeni i uvažava i sa vjerskog gledišta, a s druge strane naučna i vješta psa gospodar njeguje i drži da s gospodarom zajedno u odaji spava. Koji pas nije naučan, cijeli dan po ulicama trči, leta, dok nađe koju kost, da oglođe i jednu koru hljeba da izjede. Umjetnost dakle, nauka i vještina i kod psa kad se nađu, visoko se cijene, a gdje li kod čovjeka?!)

Izum i nauka svaki dan napreduju, a zlo i dobro uvijek jednako stoje.

Kad što lijepo čuješ, zapiši, pa makar i na duvaru.

Ko se je naučio bos hoditi, smetaju mu opanci.

Ko s plačem uči, smijući se uživa.

Nauka i izobraženje u tvojoj ruci stoje, a postići kakvu zvaničnu čast, u drugoga je ruci. Ostaviti što je u tvojoj ruci, a tražiti što od drugog zavisi, nije pametno.

Nauka i vaspitanje i male narode dižu na veliki stepen.

العلم بلا عمل كالشجرة بلا ثمر

El-ilmu bila amelin kješšedžeri bila semerin.

Nauka je bez djela kao voćka bez ploda.

Nauka je da čuva vjeru, a nije da se s njome uživa na ovome svijetu.

Nauka od oca, a sreća od Boga.

Ne učivši znati, ne hodajući poznati se ne može.

العلم مذبوح بين افخاذ النساء

El-ilmu mezbuhun bejne efhazi el-nisa.

Nauka je zaklana među ženskim bedrama.

(To jest, u prenesenom smislu razumije se iz ove arapske rečenice da prestaje svaka nauka čim se čovjek oženi i pane mu kućna briga na glavu; tu nema više škole niti nauke.)

Otac sinu od nauke boljeg sredstva nikad dati ne može.

Svaki je uspjeh prema radu, a od nauke nema boljeg dobitka; zato nek djeca marljivo uče i pišu.

كلِّم مَنْ أدَّبك لا مَنْ حسَّبك

Čellim min edebiče lamin hasebiče.

Reci mi u nauci, a ne o porodici.

(Ova je rečenica veoma kratka i jezgrovita, Pita se: što si naučio, koliko znadeš i kako si izobražen i vaspitan, a ne za plemstvo i čiji si sin, jer u koga nije znanja, nema mu ni koristi što je od velikog soja i plemena.

Zato prvo se pita, šta si i koliko si naučio, pa onda za soj i za koljeno.

Istina, oboje kad se sastanu, to je veliki dar božiji. U ovome smislu veli neka druga arapska poslovica: "Ko sebe ne oplemeni, nema mu fajde što mu je otac plemić.")

العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة

El-ilmu faridatun ala kjulli muslimin ve muslimetin.

Svaki musloman i muslomanka treba da nauče, jer je tako Bog zapovijedio.

Što se ne stigne naukom, neće ni ljepotom.

Što si u mladosti propustio, barem u starosti nauči.

اطلب العلم من المهد إلى اللحد

Utlubi-l-ilme mine-l-mehdi ille-llahdi.

Tražite nauku od bešike do motike,

Ili

Od motike do bešike

Traž'te nauk bez razlike.

اطلب العلم ولو بالصين

Utlubu-l-ilme ve lev bi-ssini.

Tražite nauku, pa to bilo i u Kineskoj.

Učen čovjek svagdje je pribran, makar i ne bio od velikog soja.

اوكرمك عار اولمز

Ugiren meč ar olmas

Učiti nikad nije sramota.

(U pogledu nauke imadu Arapi vrlo mnogo rečenica; tako kažu "Utlubul ilme minel mehdi illel lahdi", to jest: "Učite od bešike, pa do motike", a jedna druga glasi: "Tražite nauku, pa bilo do Kine.")

كلام إمام علي

لا تقصر ولدك إلى أدبك لأنه خلق لوقت غير وقتك

مأل حكمت اشتمال

اولادينك ادبنى كندى ادبنه بكزتمكه چاليشمه او بشقه وقت ايچون خلق اولنمشدر

Evladun edebuni čendi edebuna benzetmedže čališma o-baška vakat ičun halk olun mištur.

Vaspitavajte djecu kao što vrijeme iziskuje, a nemojte gledati na svoju nauku, jer su djeca radi drugog vremena rođena.

(Iz ove arapske polsovice jasno se razumije kako su Arapi s naukom

svoju djecu unapređivali i koliko su svoje potomstvo na prosvjetu napućivali. Nijesu htjeli da se ograniče samo sa svojom naukom, kao što naš narod veli: "Pleti kotac kao ti i otac."

Zaista kad bi se držali te naše narodne poslovice, vazda bi na jednom stepenu bili, a prosvjeta svaki dan napreduje... Pa šta onda ?)

Vele da je reko Aristotel:[98] Da mi je jedna noga u grobu, opet bih želio da naučim ono što ne znam.

Veli Ćemal-beg:[99] Čovjek živi s jelom, a odlikuje se od životinja s naukom.

Veli Ibnul Mukaffa:[100] "Naučite svako znanje, pa ako ste veliki ljudi, bićete još viši, ako ste srednji postaćete plemenitiji, a ako ste prostaci, dobro ćete živjeti."

Veli jedan Istočnjak: Dok se čovjek ne izuči, ne treba da se hvali: ja sam plemić i koljenović; jer srebro i zlato kad izađu iz majdana, dok ne prođu majstoru kroz ruke, ne mogu biti čisti i svijetli.

Velikim učenjacima kako je mučno doći do zgode, tako je bogatašima do nauke.

Veli Muallimi – Nadži:[101] Danas je najpouzdanije oružje nauka, pak nastojmo čas prije da se tijem oružjem naoružamo.

Veli neki Persijanac: Čovjek bez osjećaja, putnik bez novaca, tuđinac bez zanata, pobožnik bez nauka, ptica bez krila, kuća bez vrata, sve je to sublizu.

O NEČOVJEKU

Veli jedan istočnjak: Žalosnije i groznije je moliti se nečovjeku, nego najžešću guju u njedra metnuti, nego najljućeg lava zagrliti, nego s najopasnijim tigrom iz jednog suda jesti.

O NEČUVENOJ

Nečuvene stvari nema na svijetu.

O NEIMANJU

Čim se isprazni kesa, izgubi se stid.

Ko ništa nema, ne može ništa ni izgubiti.

Neimanje je veoma ružna stvar, ali radi neimanja zlo činiti – još gore.

Naimanje tvrđe od kamena.

Prazna kesa, prazna glava.

Prazna ruka, velika muka.

(Ovome slično veli naš narod: Prazna ruka mrtvoj druga.)

U kog nema žutih, * (* Zlatnog novca) sam se na se ljuti.

O NEIMARU

المعمار معمر

El – mimaru muammerun.

Neimar dugo žive.

(Neimar, arapska riječ, dolazi od mimar, koja znači arhitekt, graditelj. Imena graditelja velikih zgrada i spomenika, kao npr. velike džamije Aja-Sofije u Carigradu i Ajfelove kule u Parizu, sačuvaće se potomstvu, neće se zaboraviti. U tome smislu vele stoga Arapi sa svijem pravilno: “Neimari dugo žive”.)

O NEJAČEM

I na terezijama je vazda nejači lakši.

(Terezija, turska riječ, znači mjera, kao mala vaga (tezulja.))

Pomozi nejaku i tebi će jaki.

O NEIMARU

Mali nemar – veliki kvar.

Nemar i nužda – brat i sestra.

Pred kućnim vratima ko vidi kamen a na digne ga, može mu se reći da je lijenčina. A šta ćemo reći onome ko se na ovaki kamen spotakne, pa ga opet ne digne !?

Ko samo jedan dan kasnije ovce ostriže, pozajmiće šumi nekoliko oka vune.

O NEMILOSTI

Nemilostiv gospodar i nezahvalan sluga, ne zna se koji je gori – ugursuz.

O NEMIRU

Nemir i ustanak vazda počnu naglo i žestoko, a svrše se blago i polako.

O NEMOGUĆNOSTI

Ciganin čoban, jahudija junak i magarac baščovan biti ne mogu.

Dostojno se ponašati i ulizica biti, nije moguće.

Ići po snijegu, a da se za trag ne zna i u njedrima vatru nositi, a da se haljine ne zapale, nije moguće.

ومن يرجو من الدنيا وفاءً كمن يرجو شرابًا من سراب

Ve men jerdžu mine-ddunja vefaen,

Kje men jerdžu šeraben min serabin.

Koji želi na ovome sv’jetu,

Da provede život u veselju,

On je sličan onome jadniku,

Koji traži vode od siraba.

(Sirab, arapska riječ, znači u arapskim širokim pustarama, što se iz daleka priviđa kao da se nalazi voda. U daljini u pijesku sjaji se i talasa isto kao kakvo veliko jezero ili more, a ovamo ništa drugo nego od velike sunčane

vrućine i sjaja privađa se u pijesku kao da je voda. U znanosti zove se ovakova pojava “Fata morgana”, za to Arapi prispodabljaju onoga čovjeka, koji želi ovoga svijeta zadovoljstvo onome mučeniku, koji zavaran fata morganom leti i traži vode da se je napije u sjeni privađenih paoma.)

ليس للباطل أساس

Lejse lil-batili esas.

Na rđavu tlu ne biva temelj.

Luda svjetovati i crnca umivati jednako je.

مزراق چواله صيغماز

Mizrak čuvala sigmaz.

Ne može se koplje u vreću sakriti.

(Ovome slično reče naš narod: Ne može se sunce dlanom začepiti.)

Ne biva od stara pamuka platno, a od rđava gvožđa sablja.

طموزدن قربان اولماز

Domuzden kurban olmaz.

Od krmka kurban biti ne može.

(Kurban, arapska riječ, znači “žrtva”. Poznato je, da muhamedanci na Kurban-bajram, kurbane kolju.

U prenesenom smislu valja ovu rečenicu tumačiti ovako: “Od nitkovića i od zlikovca teško čovjek postane, kao što ne može od krmka nikad kurban biti.)

Pod volom traži tele.

(Ovako Osmanlije reknu, kada ko traži što biti ne može. Naš narod opet veli: “Traži u mazgi mlijeka”.)

O NEODGOVORU

Neodgovor gdjekad bude pravi odgovor.

O NEODLUČNOSTI

Neodlučan čovjek nema vremena da učini ni zlo ni dobro.

O NEPOVJERENJU

Iz nepovjerenja se nepovjerenje rađa.

O NEPRAVDI

Ne daj Bože večere,

Sa nepravdom stečene.

Nepravedna stvar mnogo puta čovjeka obraduje.

O NEPRIJATELJSTVU

احذر عدوك مرة واحذر صديقك ألف مرة

Ahzer aduvekje mereten vehzer sadikakje elfe merretin.

Čuvaj se neprijatelja jednom, a prijatelja sto puta.

(Ja mislim da ova poslovica tako glasi, zašto može prijatelj prijatelja vrlo lako prevariti, kad bi to htio, a od neprijatelja naravno se svak čuva; pa u tom pogledu ima pravo ko je ovako rekao.)

Dok se god dušmani među se kolju, lako je s prijateljima uživati.

رفيق العدو عدو

Refikul aduvi aduvun.

Drug neprijatelja je neprijatelj.

رأس العداوة سوء الذكر

Resu-l-adaveti su el zikri.

Glava neprijateljstvu ružne su riječi.

عدودن انتقام آلمق كبي دنياده كام اولماز

Aduden intikam almak džibi dunjade čam olmaz.

Kad potonu neprijatelju lađe,

Nema ništa na svijetu slađe.

Ko svome bratu plete mrežu,

Najpošlje ga u nju stežu.

ما رأيت سنانًا هو أنفذ من شماتة الأعداء

Ma reejte sinanen huve enfezu min šematetil-adai.

Najdodirljivija je stvar, kad se dušmanin ispod brka smije.

أكبر الأعداء أخفاهم مكيدة

Ekjberu-l-adai ahfahum mekjideten.

Najopasniji su tajni neprijatelji.

Najveći su neprijatelji oni kojim se ništa ne da.

Nemoj ni s kim u neprijateljstvo zalaziti, pa da je i nejači od tebe, jer je Zemlja sto puta manja od Mjeseca, pa opet zakloni Mjesec.

(Ova je rečenica sigurno iz onog davnog doba, kad se je mislilo da je Mjesec veći od zemlje.)

العدواة شغل لا ينفع

El – adavetu šuglu la jenfeu.

Neprijateljstvo je beskorisno bavljenje

Ili

Neprijateljstvo je danguba od koje neima koristi.

Neprijateljstvo je teret, koji nikad odmora ne da.

Neprijateljstvo je u rodu, kao vatra u upretu.

كمون العداوة في الفؤاد وكمون النار في الرماد

Kjumunu-l-adaveti fi-l-fuadi ve kjumunu-nari fi – rremadi.

Svako se neprijateljstvo može poboljšati, osim onoga koje dolazi iz osvete.

U srcu tvoga dušmanima neprestano gori vatra, s kojom hoće da te sprži; zato treba nastojati da se ta vatra utrne, a ne da se još više raspaljuje.

Ako je neprijatelj tvrdoglav, treba ga zlatnom uzdom zauzdati.

(Ovome slično dolazi u narodnoj pjesmi:

Da je tvrđe srce od kamena,

Opet bi ga rastopilo zlato.)

Ako želiš znati svoja ružna svojstva, upitaj neprijatelja, on ih dobro znade.

Čuvaj se neprijatelja, pa da je kolik mrav.

Da ti je neprijatelj mrav, stani prema njemu kao lav.

Drvlja će i kamenja nestati, a neprijatelja neće nikada.

Kada vidiš najvećeg svog neprijatelja u teškoj muci i nevolji, pruži mu svoju desnicu i pomozi mu, pa će te to jako razveseliti, a njega će veoma zastidjeti.

Pametan neprijatelj slađi je od ludog prijatelja.

I voda se umiri, a dušmanin nikada.

Ko se s jačim inadi, svome neprijatelju ide na ruku.

Najopasniji je neprijatelj koji se prikazuje kao prijatelj.

Najviše se boj onog neprijatelja, koji se pokazuje u prijateljskim haljinama.

Na male neprijatelje dobro pazi, jer od potoka rijeka budne.

Neprijatelj ako traži nagodbu, ne usteži se, a ako hoće rat, odazovi se.

Neprijatelj i najmanju pogrješku veoma dobro vidi.

Neprijatelji zato primirje stave, da se bolje spreme.

Ni najmanjeg neprijatelja ne treba za ništa držati, jer i najmanja iskra može kuću zapaliti.

Pazi se s dušmaninom, kao i s prijateljem, pa kad nadjačaš, čini šta hoćeš.

Poslije neprijatelja i jedan dan živjeti od velike je dobiti.

(Ovome slično reći će naš narod: "Poslije toga i toga, da mi je dočekati, makar da izderem od zeca opanke".

Poznato je da se opanci napravljeni od zečje kože ne mogu nositi ni pola dana, jer se odmah izderu.)

Veli jedan istočnjak: Treba da smo svojim neprijateljima zahvalni, jer su oni najprvii, koji nam naše pogriješke kažu.

Veli neki mudrac: Nemojte se truditi da prijateljske mahane prebrojite, jer će to neprijatelji njihovi sami učiniti.

O NEPRILICI

بيت

قهر دهريله اولوب طوطي غرابه همنشين

ينه شكوائي غراب ايلر غراب بونده در

Kahri dehrile olup tuti gurabe hem nešin,

Jine šekvaji gurab ejler garabet bunde dir.

Kuda sreća i sudbina kleta

Crnu vranu slavuju pridruži;

Ali nuto čuda golemoga:

Slavuj šuti, a vrana se tuži.

(Ovo je u prenesenom smislu veoma zanimljivo rečeno, i znači: ko bi imao pravo da se tuži, on šuti, a ko nema nikakva prava niti razloga, taj se tuži i jadikuje.

Ovome slično reći će naš narod: "Što bi kola škripala, to volovi riču.")

O NEPROMIŠLJENOSTI

Nepromišljeno riječi trošiti isto je kao da zatvorenim očima u nišan (biljeg) gađaš.

O NERADU

Veli Hazreti Ali:[102] "Gdje nema volova, čista je klanica, ama je prazan hambar".

(Ko ne uči, taj se doduše ne muči, al mu je prazna glava.)

O NESPOSOBNOSTI

Čovjek čim ne može što razumjeti, nek ne krivi odmah onoga, koji je pisao, već nek krivi svoju sposobnost, koja ne može to da shvati.

Kad nesposoban kakvu čast i dobije, opet mira nema, jer ga je vazda strah da će se doznati njegova slabost.

Ko ide nevještu berberu da ga obrije, nek nosi uza se pamuka.

Ko ne može jedan čamac voziti, kako će biti u velikom brodu kapetan ?

Mnogi se ljudi ponose za neke poslove što ih ne rade, ali ih zato ne rade, jer im ne ide od ruke.

Što je već pokušano, kušati opet znači uzalud vrijeme gubiti.

U Ermenina znanja, a u Jahudije junaštva nikada ne traži.

O NESREĆI

Izjutra idući od kuće ko drži na pameti da bi se moglo dogoditi da se u tabutu vrati, tome se malo kad nesreća događa.

Iz male jame velika nesreća može izaći.

إذا نزل القدر بطل الحذر

Iza nezele-l-kader betale l-hazer.

Kad hoće nesreća biti, nije se fajde čuvati.

إذا جاء القضا عمي البصر

Iza džae-l-kadau amije-l-besar.

Kad nesreća dođe, oči zaslijepe.

(Ovome slično reći će naš narod: “Da zna čovjek gdje će vrat slomiti, ne bi nikad tamo išao”.)

Ko je nesretan, tome će izdati ili posijo u polju ili u brdu.

Nesreća malo kad sama dođe.

Neka nesreća dođe sa svirkom, a neka sa psovkom.

Nesreća nesreću miluje, a sretni sretna mrzi.

Nesreća nikad ne veli: “Eto me!”

Ne valja se ničijoj nesreći veseliti.

Ne zna se koja je nesrećnija, ili udovica ili puštenica.

ليس أول قارورة كسرت بين الإسلام

Lejse evvelu karuretin kjusiret bejne-l-islami.

Nije to prva tikva, koja se među Islamom razbila.

(Ovo reknu Arapi, kad se kakva nesreća među kojom porodicom dogodi.)

Svak se tuži na nesreću, a radi ružne ćudi koliko nam puta nesreća dođe

na glavu, pak se opet niko ne tuži na svoju ćud.

U svakoj misli pogriješka, a u svakom poslu nesreća može biti; misao sa vremenom, a pos'o sa probom se popravi.

O NESTALNOSTI

Nestalan čovjek nigdje nije pristo.

O NEUKU

Neuk a gizdav čovjek nalači na kuću koja je iz dvora opravljena, a iznutra oborena.

Neuk čovjek što treba sve od drugog pita, jer u sebe nema ništa naći.

Neuk je nalik na ćup: što je prazniji, to više zvoni.

Neuk nalači na staru haljinu, s jedne strane se zakrpi, a s druge prokine.

Neuk, neznan i glup, to su tri bolesnika za koje nema lijeka.

U neuka je čovjeka duša bolesna, srce ranjavo, a jezik ukočen.

O NEULJUDNOSTI

Veli jedan Osmanlija: Najveća kukavština krasti tuđe riječi, pa ih na svoje ime proturati. Ko na taj način postane slavan, taj će za kratko vrijeme biti sraman.

O NEUMJERENOSTI

Od zrna prohe ne treba kulu graditi.

Skuplja je postava od lica.

(Ovako vele Osmanlije, kada ko potroši više nego treba, na pr. da ko kupi konja za sto forinti, a za sedlo dade 500 forinti, što prama konju ne odgovara.)

O NEUMJESNOSTI

اك كوزل بر سوز محلسز صرف اولندقده آندن فناسي يوقدر

En gjuzel bir suz mehalsuz sarf olundukte andan fenasi joktur.

Najljepša riječ neumjesno kad se potroši, od nje koristi nema.

Petrovu kapu Pavlu, a Pavlovu Petru ne treba navlačiti.

O NEVJERI

U nevjere nema mjere.

U nevjernika tri su znaka: šta keže – laže, šta obeća – prevari, a šta mu se povjeri, to sve pronevjeri.

O NEZADOVOLJSTVU

Ko traži što nije za njega, ne stigne ni ono što je za njega.

(Ovome slično reći će naš narod:

Ko traži više od vreće,

Izgubi i ono iz vreće.)

O NEZAHVALNOSTI

Ko božiji nimet krije, za dugo mu nije.

(Nimet, arapska riječ, znači blagodjet ili božiji dar, to jest: ko nije zahvlan, brzo izgubi.)

Ko ne zna na malo, ne zna ni vele.

(Ovome slično veli naš narod: "Ko ne vidi na orahu, ne vidi ni na tovaru.")

Ko ne zna za sô i hljeb, neće znati ni za njega.

كفران النعم عنوان النقم

Kjufranu-nniam unvanu-nnikam.

Nezahvalnost je naslov propasti.

Nezahvalnost mnogo put prouzroči, pa bude pravi prijatelj glavni neprijatelj.

Teško onome ko čiji hljeb jede, a o glavi mu radi.

O NEZVANU

Pas i mačka nezvani idu.

(Ovako će reći Osmanlije, kad ih koji za druga pozovne gdjegod na zijafet, gdje nijesu pozvani.)

O NIKŠANU

Koji se nikšan (orden) može za novce dobiti, to nije nikšan, već nakit.

O NITKOVIĆU

Dobar čovjek kad čuje da ga hvale – još bolji postaje, a nitković sve to gori postaje.

Nitković što se na višu čast penje, tim se više prepoznaje njegova nevaljaština.

(Ovome slično reče naš narod: "Ciganinu zapalo carstvo, pa objesio svog oca.")

بيت

بد اصله نجابتمي ويرر هيچ اونيفورمه

زر دوز پالان اورسه ك اشك ينه اشكدر

Bed asle negabetmi virur hič uniforma

Zer – duz palan usreč ešek jine ešekdir.

Nitkoviću ne može uniforma dati poštenje: metni na magarca zlatno sedlo, magarac opet je magarac.

(Osmanlijski pjesnik i znameniti književnik, Zija-paša,[103] koji se proslavio za sultan Azizova vremena, ovu je rečenicu napisao u jednom svojem djelu, u kom je kudio nekog turskog pašu, kojega nije trpio. Kada se dotični stih protumači po smislu i prevede na naš jezik, glasi ovako:

Nečovjeku ne pomaže forma;

Zlatno sedlo ne m'jenja magarca.)

مصراع فارسي

روحرا صحبت ناجنس عذاب است اليم

Ruh na sohbeti na džins azab est elim.

S nitkovićem ko posla imade,

Što su jadi vrlo dobro znade.

Ti nitkoviću što ljepše, on će tebi što gore.

O NOVCIMA

Bolje je dati jednome siromahu deset para – neka kupi hljeba, nego jednome bogatašu, u kojega nikakve nužde nije pokloniti, hiljadu dukata.

Bez novaca nije života, a trebaju i mrtvu.

Bez znoja novac, bez mlijeka sirac biti ne može.

Čim se kesa isprazni, niko ni "merhaba!"

(Ovome slično veli naš narod:

Dok mi u kesi šobolji,

Svak mi dobro govori;

Bir mi u džepu nestane,

Svak mi na zlo pristane!)

Čist novac i u neprijateljske ruke kad uniđe, cijenu ne gubi; tako i pametnu riječ, gdje god dopre, svak rado prima.

Dok imadeš novaca, imadeš i prijatelja.

Narodna.

Dok nam dođe novac u ruku, kako se trudimo; tako treba i da ga čuvamo, jer mnogo je lakše rasuti, nego sabrati.

Faličan novac i neistinita riječ pripadaju onome od kog su izašli.

Faličan novac što se više tare, to gori postaje.

Faličan novac vazda voli mrak, nego li dan.

Gdje trebaju novci, ne koristi savjet.

Groš nije loš, a dukati su rukati.

Narodna.

Ko čuva novac više nego obraz, izgubi brzo oboje.

Kome su draži novci nego obraz, toga se prođi.

(Mislim da se to veli u ovom smislu: "Obraz i novac ujedno se čuvati ne može.")

Ko izgubi rad novaca zdravlje – teško njemu; jer novci ne mogu steći zdravlja, a zdravlje može novce.

Mnogi je podložniji novcu, nego svome ocu.

Negdje bolje pomogne žutac, nego otac.

Ne gleda se kuda su otišli novci, već kako je poso uspio.

Ne žaliti novca, to je darežljivost, ali gdje treba ne žaliti lijepu riječ, velika je blagodarnost.

Novac čovjeku pamet nauči.

(Ovome slično veli naš narod: "Sinovljeva sreća u očinoj kesi stoji". To jest, ako ne žali otac potrošiti za svoga sina, te ga izuči i lijepo ga naobrazi, naravno bude i pametan i sretan. Istina u narodu se veli: "Bog sreću dijeli, a Varvara sirutku", ali ne može se zanijekati da novac ima upliva za svaku stvar na svijetu, pa stoga vele Francuzi sasvijem zgodno: "Novac čini sve".)

Novac je najbolje sredstvo, koje osvjetljuje obraz čovjeku, oštri mu jezik, prokrčuje najtvrđe staze i bogaze.

Novac je sreća za sretna, a velika nesreća za nesretna.

Novac, sablja i pero svemu su glava, jer što ne može pero, to može sablja,

a što ne može sablja, to svršava novac.

Novci čovjeka pameti nauče.

(Ovome slično veli naš narod: Odjeven lijep, bogat pametan.”)

Novci i jezik jednako služe, nekome donose zlo, a nekome dobro, to jest kako ih ko upotrebi.

المال مادة الشهوات

El-malu maddetu-ššehevat.

Novci su ljudskoj strasti podloga.

S gotovim novcem bolja je mala prodaja, nego golema na veresiju.

Sirotinjski je novac kao košulja od vatre, teško onome, ko je obuče.

(To jest: izjesti imetak malodobne djece veliki je grijeh.)

Što se god može s novcima svršiti, nije pametno za to svoj život u opasnost metati.

U koga je skup novac, jeftin mu je obraz.

U novca je lice glatko, zato ga je imati slatko.

O NUŽDI

Bolje i dugoga pošteno dvoriti, nego u nuždi suze roniti.

Kad čovjek u kakvu nuždu pane, onda se pameti dozove.

(Ovome slično reći će naš narod: “Nevolja najviša škola”.)

Nevolja i nužda čovjeka svemu nauče.

(Ovome slično dolazi u narodnoj pjesmi:

Nevolja je natjerala Marka

Krasti konje, ići u hajduke.

Ili kako veli Preradović:

Nevolja gola

Najbolja škola.)

Nužda čovjeka na zlo primora.

فقر المرء في الوطن غربة

Fakrul-meri filvatani gurbetun.

U nuždi je i domovina prava tuđina.

Veli Zija-paša:[104] Nužda je plod nerada, a patnja je pošljedica raskoša.

O NJEŽNOSTI

Pao sunđer s rafe, pa ozlijedio.

(Sunđer, turska riječ, znači spužva; raf, turska riječ, znači polica, obično ona, na koju se meću u sobi nekoje stvari. Po istočnom običaju, koja god soba namještena, treba da ima u njoj rafa ili polica. Ova se rečenica prebacuje stambolskim hanumama (gospojama), koje su tako plemenito i gospodski odgojene, da kad spužva padne s police, kazuju, e ih ozlijedi ili rani, jer da su tako nježne i mekušaste kao vareno oguljeno jaje, te ne mogu nikakve poteškoće podnijeti. Nekoji kazuju da im se vidi kroz grlo kad piju šerbet.)

O OBEĆANJU

Bolje je biti gospodar svoje riječi, nego jedne blagajne.

Bolje je na lijep način odbiti, nego obećati, pa slagati.

المسؤول حر حتى يَعدِ

El-mes-ulu hurrun hatta jeide.

Čovjek je slobodan, sve dok ne obeća.

Čovjek može obećati šta hoće, al mnogo ne može izvršiti; zato ne obećavaj, što ne možeš učiniti.

Ko lako obećaje, lako i zaboravi.

Ko mnogo obećaje, malo daje.

دين الرجل حديثه

Dinu erredžuli hadisuhu.

Njegove su riječi vjera.

(To jest, ako je vjeran, pouzdaj se u njegove riječi; što reče ne poreče. A i u nas se veli: “Zadao riječ, zadao vjeru djevojci da je neće prevariti.”)

Obećanje bez uspjeha – zavada bez uzroka.

الكريم إذا وعد وفّى

El-kjerimu iza veade vefa.

Pravi čovjek izvršiće, što obeća.

وعد الكريم نقد

Vadu-l-kjerimi nakdun.

Što darežljiv obeća, to je gotovo.

الكريم لا يحول عما يقول

El-kjerimu la jehulu amma jekulu.

Što plemenit reče, nikad ne poreče.

Zgodnu nemoj obećavati, a fukari što obećaš, odmah mu podaj.

O OBIČAJU

Niti običaj postavljaj, niti ga ostavljaj.

Običaj je kao bolest od koje malo ko da neboluje; izliječiti se ne da, zaboraviti se ne može, mnogi bi radi bili da toga nije, a opet svak to ljubi.

العادة طبيعة خامسة

El-adetu tabiatun hamisetun.

Običaj je peta narav.

(Tj. osim četiri poznate materije, adet ili običaj je peta materija.)

Pametan čovjek ne mora se podložiti svakome običaju, koji se među narodom nalazi, već treba truditi se i nastojati, pa istrijebiti one običaje koji vaktu i vremenu ne odgovaraju.

Svaki je običaj u početku lohotan kao paučina, kasnije postane tvrd kao konop, a kad se udomi, bude jak kao lanac.

Veli jedan novi Osmanlija: U prastara doba, za koju se stvar narod uvjerio, ako i dozna s naukom i prosvjetom da je to samo neko praznovjerje, opet se ne da iskorijeniti, već se na vijekove vijekova među narodom proteže i govori.

(To ti je živa istina, jer kod nas u Bosni i Hercegovini i sada se nalazi među narodom nekih običaja, koji su ostali još od poganskih vremena; na primjer: raznovrsno gatanje, vračanje u vještice i vile vjerovanje, kao uoči Ivandana i Petrovdana uvečer vatre, takozvane lile paliti itd. itd.)

Veli neki osmanlijski pjesnik novijeg doba: U naroda imade stvari, koje se čine sramotnima, a kod drugoga naroda ista stvar ne smatra se ni za kakvu sramotu.

(Upravo ja ne znam šta bi to bilo, a ipak dolazi mi na pamet, na primjer, da kod zapadnih naroda nije nikakva sramota u banji, u vodi, u moru, među svijetom okupati se sasmo gô golcat, bez gaća, a to istočni narod bez teške muke ne bi nipošto učinio.

Dalje kod naroda na zapadu poljubiti i svoju i drugu ženu gospoju u ruku, nije ni najmanje sramota, već depače drži se za čast, nu istočnjak volio bi Bog zna šta učiniti, nego poljubiti žensku glavu u ruku. Naprotiv kod zapadnog naroda velika je sramota da se uzrigne među ljudima, a to u Aziji svi narodi za ništa drže.)

Ko će biti obješen, neće se u vodi utopiti.

(Ovome slično veli naš narod: "Koja goji, drugoj ne da", to jest, od šta je suđeno da čovjek umre, od toga će i umrijeti, a od drugoga neće.)

O OBLAKU

Iz svakog oblaka kiša ne pada.

O OBRAZU

Ko obraz izgubi, zastidjeti se ne može.

ففي وجهه شاهدٌ مخبرٌ

Fe-fi veđhi šahidun muhbirun.

Lice mu svjedoči i pokazuje šta je i kako je.

لا تسأل المرء عن خلائقه في وجهه شاهد من الخبر

La tes-eli-l-mer-e an halaikihi fi veđhihi šahidun minelhaberi.

Nemoj pitati kakve je ćudi, već mu pogledaj u lice, pa će ti ono kazati.

Obraz bez stida, drvo bez kore.

(Svako se drvo mora osušiti, čim mu se kora oguli, zato se reče:

Ne guli gore,

Ne čini gore.)

حياسز يوز نورسز كوز كبيدر

Hajasuz juz nursuz gjoz gjibidir.

Obraz bez stida, oči bez vida.

Obraz se od obraza stidi.

(Ovome slično:

Zastidi se obraz od obraza,

Svi zajedno juriš učiniše.)

اطلبوا الخير عند حِسان الوجوه

Utlubu-l-hajre inde hissani-l-vudžuh.

Tražite pomoć i dobrotu u lijepa i vesela lica.

(Ova rečenica upravo znači: Uzdajte se u pomoć onoga koji je veseo, razborit i značajan čovjek, a ne tražite pomoći od onoga koji je vazdan namrgođen i smrknuta lica, kao da će mu snijeg iz čela udariti.)

Veselo lice pokazuje ljubav, a namrgođeno mržnju.

O OBVEZI

Ta nije mu sepet (koš) jaja na leđima, može se vrcnuti.

(Ovako će reći Osmanlije, kad pazare, ali se nijedna stranka pod sigurno ne obveže, nego je samo usmeno rečeno, pa se prodaja može lako poreći.)

O OCU

Kad je otac repa i dijete je rodakva.

(Ovome slično reći će naš narod:

“Kakvo sjeme, taki plod,

Kakav otac, taki rod.)

Imade na stotine i stotine otaca koji hrane svoje sinove, a malo imade sinova koji hrane svoga oca.

Nemilostiv otac gori je od čuha.

Nemilostiv otac gori je od zla komšije.

Ibni Ruždi.[105]

Očeva dobrota, djetinja sramota.

Ibrahim Edhemi.[106]

Od oca uzgoj, od Boga sreća.

Otac se veseli sinu, a sin se raduje očevoj smrti.

S očinim krilima teško sin leti.

O ODGOVORU

Da se na nesnosno pitanje odgovori, najbolji je jezik sablja.

O ODIJELU

Ko od rđave robe odijelo kroji, dvaput ga skuplje stoji.

Teško onome ko se ponosi sa odijelom, a ne ponosi se odijelo s njime.

O ODLAGANJU

Za sutra što ostaje, sve u tragu ostaje.

O ODLUČNOSTI

Ko odluči jednoć umrijeti, ne boji se da na njega skoči cijeli svijet.

Ko odluči umrijeti, nemoj na njega navaljivati.

(U ovome pogledu reče naš narod: “Moja glava može i carevu platiti”, to jest, kad čovjek pregne jednoć umrijeti, može na svijetu i najveće zlo i dobro učiniti.)

Neodlučan dok ćupriju nađe, odlučan i vodu pređe.

Pri muci ne žali umrijeti, ako se želiš spasiti.

O OHOLOSTI

Ko magarca jaše i suknom se paše, taj ohol nije.

Ko nije ohol, lako će podnijeti ohola.

Ko oporno fukaru ugleda, viši mu je grijeh, nego sevab.

Ko sebe vidi golema, svijet ga vidi malena.

Ko od sebe zazire, svako ga prezire.

Ko uz prkos pokazuje svijetu kako je veoma ozbiljan, odlučan, značajan i bogat, svako mu se smije, a on u tome uživa.

Nadimala se žaba da bude viša od vola, pa pukla od zôra.

Ni sa čega ne može zamrziti svijet na čovjeka, koliko radi oholosti.

Najoholiji su oni ljudi koji od ništa bogati postanu.

(Za ovake ohole stvorove lijepo veli naš narod: "Vidjela se svinja, u čem nije bila", ili: "Najela se gladnica, pa postala banica.")

غروردن شيشان البته بر كون پاتلار

Gururden šišan elbette bir kjun patlar.

Od oholosti što se nadme, najzad pukne.

Oholost je gora nego proždrljivost, a proždrljiv obori čovjeka s nogu.

Šejh Attar.[107]

Oholost je za svakoga ružno svojstvo, a za fukaru najgore.

Oholost lijepa svojstva proždire, kao vatra drva.

Oholost priviđa se na prvi pogled kao neko dostojanstvo, a u istini nije nego najviše poniženje.

مغرورك خصمي اللهدر

Magrurun hasmi Allah dir.

Oholu je i Bog neprijatelj.

Ponio se kao alžirski daija.

(Dai, turska riječi, znači prvljenac, najpoznatija osoba koja se nalazi među narodom. Za turskog vremena bilo je i u Biogradu daija, za koje se i sad priča da su bili veoma opaki i zločesti ljudi.)

Prema tebi ko napne nos, pokaži i ti njemu slonovu surlu.

لا ثناء مع الكبر

La sena'e mea-l-kjibri.

Sa oholosti niko se pohvaliti ne može.

Teško onome ko sebe vidi visoka, a ljudi ga vide niska.

Vara se ko msli da je ponos u oholosti.

Za čudo je kako može ohol biti, ko se nema čime ponositi.

Zbog oholosti i ponosa mnogo je ljudi zaglavilo.

O OKLIJEVANJU

Ko oklijeva, želju ne stiže.

U oklijevanju nesreća leži; ne dajte joj tvrditi sna.

O OKRETNOSTI

Lole i besposlenjaci kad vide valjana čovjeka, uznemire se kao ulični psi, kad vide lovačkog kera – svi na njega laju, a ni jedan ne smije prići njemu.

Rano rani, pa se ne brini.

U mlina je dônji kamen što se ne kreće, zato uvijek veliku tegobu trpi.

Za okretna čovjeka najveća je kazna besposlen sjediti.

O OKRIVLJENJU

Koliko je mučno okriviti sebe, toliko je lako drugoga.

O OKOLNOSTI

Okolnosti čovjeka svačemu nauče.

O OKU

پادشاهك آتى بكا باقدي

Padišahun ati bana bakdi.

Carski konj pogleda u me.

(Tako će kazati stambolske hanume jedna drugoj, kada car ide na svome atu u džamiju; tobož hvale se jedna drugoj kako je u nju pogledao carski at, te se s time ponose.

Sa ovom se rečenicom vanjski svijet ruga Stambolijama i s njima se šali.)

Čovjek dok ne zažmiri, ne može znati koliko oči vrijede.

افندينك نظري آته تيماردر

Efendinün nazari ate timardur.

Gospodarevo oko konja tovi.

Nemoj misliti da svak zatvorenijih očiju spava.

الني بشقه سنك جيبنه كوزيني مكتوبنه بر وقت صوقمه

Elini baškasunun džebuna džozuni mektubuna birvakt sokma.

Ne zabadaj ruku u tuđu kesu, a oko u tuđe pismo.

ليس الخبر كالمعاينة

Lejse-l-haberu kje-l-muajene.

Nije čuvena kao viđena.

Oči i obrve bajrak nose.

Pogledaj mu u oči, ako želiš znati što misli.

Narodna.

(Ovoj rečenici slična ona:

Oči vele što nam srce kaže.)

Njeguš.

غبار الغنم كحلٌ لعين الذئب

Gubarul ganemi kjuhlun liajniz-zibi.

Svaki prah očima udi, a ovčiji je prah surma, s kojom vuk oči liječi.

(Surma, turska riječ, znači neki crni prašak, koji se u Arabiji kao lijek i kao boja za oči upotrebljuje. Tijem praškom namažu se očni kapci ispod

trepavica, te to služi za oči kao lijek i kao neki ures. U Arabiji taj prašak, zvani surma, mnogo upotrebljavaju, jer tamo u velikim pustarama, gdje su velike vrućine, vazda se diže veliki prah, truni se u oči, pa zbog te velike prašine mnogoga oči bole.

Prah, koji ovce uzdignu, ne škodi vučijim očima, već je vuku lijek, jer ovčiji prah kad dopre do vuka, dopro je i vuk do ovaca, pa eto onda mesa izobilja, vuk se najede te i oči i trbuh izliječi. U tome smislu vele Arapi, da je prah od ovaca vučijim očima pravi lijek.)

Za svako oko nađe se po jedna ljepotica.

O OPASNOSTI

Gdje imade više glupih nego učenih i zlih nego dobrih, tu je opasno stanovati.

O OPĆENJU

Veli Šejh Sadi: 107a Ko druži sa dobrim ljudima, naliči na pamuk u koji se je đuljag zavija, pa i on veoma lijepo miriše.

O OPĆOJ KORISTI

Ono je pravi čovjek, koji za opću korist ne žali svoga zarara.

O OPREZNOSTI

Ako je mačka mudra, nije ni miš benast.

إياكم وخضراء الدِّمن

Ijjakjum ve hadra-e-ddimeni.

Čuvajte se one zeleni, koja iz buništa raste.

(Ova je rečenica ukratko rečena, ali se iz nje mnogo šta dade iscrpiti. Između ostalog, što je rečeno: "Čuvajte se zeleni, koja iz smetlja i buništa raste", u prenesenom smislu znači: Nemojte se ženiti i uzimati onu djevojku, koja je od zle kuće i nepoštene porodice, pa makar ona bila lijepa i krasna kao

cvijet, jer će najposlije potegnuti na svoju starinu, pa od take porodice, ma da je najljepša djevojka, čuvaj je se. Stoga je rečeno:

Čuvajte se onoga lijepoga cvijeća, koje iz nečiste raste, čuvajte se one djevojke, koja je od zle kuće i porodice.)

Čuvaj se onog, koga ti srce ne može.

Čuvaj se zlih ljudi, a prama dobrima oprezan budi.

Kad su dvojica u zavadi, treba oprezno između njih posredovati – da se ne stidiš kad se pomire.

Kad zmija spava, ne stoj joj na rep.

Koga dobro ne poznaješ niti mu reci zlo ni dobro, jer se možeš poslije ljuto kajati.

Kome dobro učiniš, baš se od onog čuvaj.

Koliko su god rekli stari ljudi; "Ne gledaj ko kaže, već gledaj šta kaže", ipak treba gledati i ko kaže i šta kaže, jer mnogo se puta dogodi pa dadu loj za svijeću.

Ko na pošljedak gleda, zavesti se ne da.

لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين

La juldegu-l-muminu min džuhrin merretejni.

Neće muslomana iz jedne jame dva puta guja ujesti.

(Po smislu može se ova rečenica i ovako prevesti: Nikad se pametan čovjek za jednu stvar dva puta prevariti neće.)

Ko ne gleda pošljedice, kajaće se nemilice.

Oprezno postupaj, pa se ne kaj.

عثمانلينك آياغى اوزنكيده كرك

Osmanlinu ajagi uzendžide gjerek.

Osmanlijska noga treba da je u uzendžiji.

(Uzendži, turska riječ, znači bakračlija ili stremen, to jest ono u što se noga meće, kad se konj jaše. U prenesenom smislu značila bi ova rečenica: da je čovjek vazda spreman za svaki slučaj da je gotov i pripravan, pa onda može miran biti.

Ovome slično čuo sam od jednog prijatelja da se reče latinski: "Si vis pacem, para belium", što znači: Budi spreman, ako hoćeš da si miran.)

Treba čovjek da zna kad se baca, gdje će mu strijela pasti.

U svaku rupu ne zabadaj nos; svašto ne govori, jer i u zemlje imadu uši.

Veli jedan arapski učenjak: Od sedam vrsta ljudi treba se ovakijeh veoma čuvati: ohola i zavidna, jer zbog svoje oholosti nikad nema mira, pa bi u svako zlo ugazio; tvrdice i škrca, jer sve gledaju kako će drugoga prevariti a sebe okoristiti; onoga u kojega nema nikakva osjećaja, već živi kao marva, jer je njemu svejedno zlo ili dobro što drugome učini, a i njemu makar isto da su učini; onoga, ko tuđe sramote rastražuje i okriva; nezahvalnika, jer i pas poznaje vrata gdje mu se hljeb daje, a on neće za to da znade, dakle je gori nego gorsko zvijerje; od lašca, jer ko laže, gori je od guje; od brbljivca, to jest onoga koji svašta govori, jer radi svoga jezika vazda je kriv i sebi i drugome. Dobro su stari rekli: bolje je svašto jesti, nego svašto govoriti.

Veli jedan Osmanlija: Današnje vrijeme tako je tijesno i tvrdo da čovjek vazda treba da je oprezan, kako se ne bi zavalio ili posrnuo, već čas prije da junački na kraj izađe.

Veli jedan Osmanlija: Ovaj je svijet kao sajam, na kojem se događaju najviše laži, - nevjere i lukavštine pa zato treba da smo vazda na oprezu.

Veli jedan turski učenjak: Iz jedne jame dva puta nikada pametna čovjeka guja ujesti neće.

Zbog neopreznosti više se puta kajemo, pa opet nećemo da oprezni budemo.

O OPROŠTENJU

Ko želi da mu bude grijeh oprošten, neka se kaje srcem, jezikom i djelom.

Oprostite manjemu, pa će i vama viši.

Plod je oprosta mir i ljubav, a osvete nemir i mržnja.

اعتراف العاصِين سبب الغفران

Itirafu-l-isjan sebebu-l-gufran.

Priznanje grijeha prouzroči oproštaj.

ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء

Irhamu menfilerdi jerhamukjum menfisemai.

Smilujte se na one koji su na zemlji, smilovaće se na vas oni koji su na nebesima.

(To jest, treba stariji da na mlađega imade milost i da mu malu pogriješku oprosti, pak će i njemu viši oprostiti; i to da mu oprosti što njemu skrivi, a što drugome skrivi, za to treba račun, jer veli druga poslovica:

"Afv berfedan sitemesti dernidžan"; što znači:

"Ko krivome oprosti, pravoga uvrijedi.")

O ORASIMA

Orasi zveče, a novci poso sviđaju.

O ORTAKLUKU

Što je više ortaka, manje je zijana.

O OSJEĆAJIMA

Ko misli drugoga ubosti kopljem, neka sebe ubode trnom.

Ko prisloni leđa uz peć, a vidi svoga brata, gdje drhće od zime na ulici, ja kako l' mu je pusto srce ? je l' mu tvrđe od kamena ?!

Osjećaj je najprvi učitelj čovječanstva.

Veli Zija – paša:[108] U kojega naroda nema osjećaja i narodnog čuvstva, ne može ni napredovati.

O OSMANLIJI

Osmanlija ne tegli sablju na podložnu glavu.

O SMIJEHU

من كثر مزاحه ذهب وقاره

Men kjesure mizahuhu zehebe vekaruhu.

Ko se mnogo smije, izgubi ugled,

Ili

Ko zbija šalu, gubi ugled.

Ili

Ko se vazda smije, ozbiljan nije.

دوستك شمارندن قورقمه دوشمانك نوازشندن قورق

Dostun šamarunden korkma dušmanun nuvazišun den kork.

Ne boj se prijateljske ljocke, već se boj dušmanskoga osmijeha.

O OSVRNOSTI

Ko se s velikim ljudima nosi, sam sebi jamu kopa.

(Ovome slično reći će naš narod:

“Koga je moliti, nije ga srditi”

Ili

“S kim je vjekovati, nije vragovati.”)

Radi male stvari ne treba odmah od starijega lica okrećati, jer to je običaj lukavih.

S lavom se rvati i za golu sablju prihvatiti – nije pametno.

O OSTATKU

Što za poslije ostane, toga brzo nestane.

O OSVETI

Ako se želiš neprijatelju osvetiti, vrati mu zlo dobrijem.

Kad neprijatelj u kakvu muku zapane, onda samo kukavice rade da mu se osvete.

اك كوزل انتقام كوتولكه مقابل اييلك ايتمكدر

Endžuzel intikam čotulugje mukabil ejlik itmekdir.

Najljepša je osveta zlo dobrim vratiti.

لا سُؤْدَدَ مع انتقام

La sude mea intikam.

Nema blaženstva u osveti.

ليس من عادات الكرام سرعة الانتقام

Lejse min adati-l-kjiram suratu-l-intikam.

Nije običaj plemenitih ljudi nagliti za osvetom.

ليس من عادة الأشراف تعجيل الانتقام

Lejse min adetil-ešraf tadžilu-l-intikam.

Nije običaj velikih ljudi htjeti na osvetu.

Osveta je kao persijski mač koji na obje strane siječe.

Osveta osvetu, a krv krv porađa.

Slast osvete za mali čas prođe, a čovjek kad oprosti, i na onom se svijetu naslađuje.

Čim stečeš moć da se osvetiš neprijatelju, već si se napola osvetio.

O SVJEDOČENJU

Dok ne vidim, ne mogu ništa reći.

(Ovome slično veli naš narod: “Nije čuvena kao viđena”.)

O OŠTROUMNOSTI

Firaset (oštroumnost) je božja zublja, s kojom se vidi unutrašnjost kao i spoljašnost.

O OTROVU

Najškodljiviji je otrov neistinito hvalisanje i laskanje.

Od otrova malo ko umire, a svak od njega bježi; raskošan život svaki dan ih po toliko ubija, pa opet od njega svak ne bježi.

O OVCAMA

Brojenu ovcu vuk ne jede.

(Obično prebroje čobani ovce, pa ih u tor stave i zatvore; dakle: što je u svome redu i šta je na svome mjestu, ne gine)

Gdje nema ovna, jarca zovu stricem.

Kad se dva ovna tuku, poznato je da će dobiti rogati, a izgubiti šušasti.

(Ovome slično reče naš narod: “S jačim se ne rvi, a sa zgodnijim ne goni.”)

Teško ovci vjerovati vuku.

O OVOME SVIJETU

دنیادن بیقمش آدمدن فائده بکلمه

Dunjaden bikmiš ademden faide beklema.

Kome je omrznuo ovaj svijet, ne očekuj od njega nikakve koristi.

سرور الدنيا غرور

Sururu-ddunja gurur.

Ko se u ovaj svijet uzda, jako se vara.

الدنيا يومان يومٌ لك ويومٌ عليك

Eddunja jevmani jevmun lekje ve jevmun alejkje.

Na svijetu su dva dana, od kojih je jedan za nas, a drugi na nas.

Ovaj je svijet kao jedan cvijet.

Ovi je svijet kao ogledalo: što čovjek radi, to svak vidi.

Ovaj je svijet mreža, a strasti su meka.

Ovaj se svijet okreće kao jabuka na vodi; zato ko ne umije postupat, ode strmoglav.

Ovi je svijet mučan; mnogi vole tuđe zlo, nego svoje dobro.

الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر

Eddunja sidžnu-l-mumini ve džennetu-l-kjafiri.

Ovaj je svijet muslomanu tavnica, a neznabošcu raj.

(Pričaju, kako je jedan “zindik”, tj. neznabožac došao Imami Azamu,[109] velikom arapskom učenjaku, koji je bio veoma zgodan i bogat, pa ga upitao: “Kako to da vi učenjaci kažete da je ovaj svijet vama tavnica a nam raj, a u tebe više bogatstva imade, nego u stotine drugih”. Na što mu Imami Azam odgovori: “Ova naša zgoda i ovaj svijet prema onomu dobru, koje će nam Bog dati na onom svijetu – i nije drugo ništa nego tavnica, a vama kako će biti na onom svijetu, zaista vam je ovaj svijet kao raj”.

Na to zindik ne znade šta će odgovoriti, već se otalen ukloni.)

الدنيا عدوٌّ في ثياب صديق

Eddunja aduvvun fi sijabi sadikin.

Ovi je svijet veliki neprijatelj, a u prijateljskom odijelu.

Ovaj svijet naliči na masan kujruk, ko ga održi, prosto mu bilo.

(Kujruk, turska riječ, znači u vola oli u ovna rep (kuda). Kad se s vola ili ovna zguli koža, obično je rep tako masan ili debeo, da ga je mučno u ruci održati i tako se lasno izvuče iz ruke da čovjek ne opazi. Osmanlije ovako govore da istaknu kako je mučno održati u ruci do pošljednjega časa kakvu veliku slavu ili vanredno bogatstvo, jer to iz ruke lasno izleti.)

Ovaj svijet nije ostao mudromu Sulejmanu[110] (Solomunu), kamoli će ostati drugomu.

يومٌ علينا ويومٌ لنا

Fe jevmun alejna ve javmun lena

Turski:

بويله در احوال عالم كاه شادي كاه غم

Bujledur ahvali alem gjah šadi gjah gam.

Tako ti je ovaj svijet: gdjekad muka, gdjekad radost.

Veli jedan Osmanlija: Ovaj je svijet kao neko društvo, a svi su ljudi tog društva članovi, pa treba svi za sve da rade i posluju.

O PADU

Ko pane, malo ko za njega stane.

O PAMETI I MUDROSTI

Bez pameti posao ne ide, kao ni kola bez osovine.

Bistra pamet najbolji provodadžija.

Bolja je i pametna pomisao, nego glupo osvjedočenje.

Bolje je da te mudar i pametan ruži, nego da te glup i neuk brani.

Bolje je odriješiti, nego prekinuti.

Briga i pamet uvijek se druže.

Cijela je mudrost u deset stvari: devet ih je šutnja, a deseta mnogo ne govori.

زري خالص وكلام حكماء نرده اولورسه حسن قبول اولنور

Zeri halis ve kjelami hukjema nerde-olse husni kabul olunur.

Čisto zlato i pametne r'ječi,

Gdje god dođu, svuda dobro prođu!

Čovjek kad svoju jednu pogriješku prizna, u pameti jedan korak napreduje, jer gdje bi se mogao lako prevariti, toga će se ubuduće čuvati.

Da je svak jednake pameti, ne bi se čoban mogao naći.

Da se sve pameti na pazar iznesu, opet bi svak svoju kupio.

Da se pamet prodaje, opet bi je kupili pametni ljudi, jer samo oni znadu, što pamet vrijedi.

Da su pameti sve jednake, ništa se na pazaru prodalo ne bi.

Gdje se združe golema pamet i velika nauka, niko ih ne stiže.

Kao što nauka ne može biti savršena bez pameti, tako ne može biti savršena ni pamet bez nauke.

Ko mudro vodi, svak za njim hodi.

من لا عقل له لا دين له

Men la akle lehu la dine lehu.

Ko nema pameti, nema ni vjere.

(Ja kako mogu misliti neki praznovjerci za razne budalaše tobož da su dobri ljudi i da se većinom među budalašima nalazi kao nekih svetih osoba. Bog kome nije dao pameti, odakle da bude ko neki svetac.)

Ko radi samo po svojoj pameti, brzo se ispameti.

Ko razumije svijet, zaista je pametan, a koga razumije svijet, još je pametniji.

Ko samo po svojoj pameti radi, kad posrne, neka se ne jadi.

Ko uviđa nedostatak svoje pameti i razuma, pa prema tome postupa, taj glup nije, već je glup onaj koji misli da je pametan, a svoje pogrješke ne uviđa.

Ko za svačijom pameti pristaje, nikad mira nema.

Kud sablja prođe, prolazi i pamet, a kud pamet prođe, sablja nikada.

Ljudska pamet s nekoliko se riječi razumjeti može, a srce za nekoliko godina ne može.

Ljudsku pamet pero označuje.

Mala je pamet kraj velike nauke, kao slab čobanin kod mnogo ovaca.

Mnogi se tuže da lako zaboravljaju, a niko ne kaže da je u pameti poušio.

Mudar čovjek čim što vidi pametnije, odmah odstupi od svoga, a lud se bori do najzadnjeg časa.

Mudar neće da kaže sve što zna, a što mu god jezik govori, to sve lijepo zna.

Mudre su riječi kao čist novac: gdje god dođu, svak ih rado prima.

Mudri ljudi ni nesreće neće propustiti da se od nje ne okoriste, a glupi ni od svoje sreće koristi ne vide.

Mudri ljudi nose jednostavno odijelo i ne drže se one poslovice koja glasi: “Jedi, što tebi godi, a oblači, što svijetu godi”.

Mudri ljudi što god od koga pametno čuju, odmah to zapamte i prisvoje.

Mudrost i pravda svijetom vladaju, a sablja i snaga osvajaju gradove.

الحكمة عروس تريد البيت خاليًا

El-hikjmetu arusun turidul-bejte halien.

Mudrost je kao mlada nevjesta, koja hoće da je u kući sama.

(Kao što svaka nevjesta želi i hoće da je sama po sebi u svojoj kući, tako mudar i pametan čovjek nikad ne odobrava da imade uz njega ikakvo ružno svojstvo: npr. neće da je ohol – ponosit – srdit – zavidljiv – pohlepan itd.)

أفضل الناس أعقل الناس

Efdalu-nnasi akalu-nnasi.

Najbolji su najpametniji ljudi.

أفضل الناس من يحسن المداراة مع أهل زمانه

Akalu-nnasi men juhsinu-mudarati mea ehli zemanihi.

Najpametniji su ljudi, koji se sa današnjim vremenom najbolje slažu.

Naprasit kuda ide, teško prolazi, a razborit veselo kući dolazi.

Nije pamet iz zla se izbaviti, već je pamet u zlo ne upasti.

Nije pametno porad jedne buhe sažeći jorgan.

كوز ترازو عقل ميزان

Gjoz terazu akil mizan.

Od oka i pameti nema bolje mjere.

Od pameti bolje oružja nema.

Od pameti bolje sermije (glavnice) nema.

Od pameti višeg stepena nema.

لا مرض أضنى من قلة العقل

La merede edna min killeti-l-akli.

Od tanke pameti jadnijeg života nema.

Oko prevari, uho ne dočuje, samo pamet se prevariti ne da.

Onaj je pametan, koji iz lica razumije što u čovjku leži.

Ono je pametan čovjek, koji zna dokle mu može strijela doprijeti, prvo nego je strijeljao.

عثمانلي طاوشاني عربه ايله آولار

Osmanli taušani arab ile avlar.

Osmanlija zeca na kolima hvata.

(Ove rečenica označuje kako su Osmanlije vješti u svome poslu, pa znadu svaku stvar na veoma lijep i shodan način proizvesti.)

Pametan čovjek malo je kada veseo.

Pametan čovjek neće da vodi raspravu o onoj stvari koja njemu pripada.

عاقل اولان فرصتي فوت ايتمز

Akil olan fursati feot itmez.

Pametan čovjek ne upušta prilike.

Pametan čovjek što god očima vidi, od toga može se okoristiti, a što god čuje, može od toga ponešto uvažiti.

Pametan jede, dok se najede, a lud trpa, dokle god može.

لا فقر للعاقل

La fakre lil-akili.

Pametan je malo kad nesretan.

Pamet i znanje mnogu pogriješku poprave, a pohlepa i lakomost još ih uveličaju.

Pamet je kao oštra sablja, koja najveće spletke rasijeca.

Pamet je ko ptica na grani, začas mu može iz glave frciti.

عقل فرنكستنده سلطنت آل عثمانده

Akl frengistande saltanet ali Osmande.

Pamet je u zapadu, a saltanet u istoku.

(Saltanet, arapska riječ znači veličanstvo, dostojanstvo, sjajna i blistava oprema i oprava. Ova se nalazi kod otomanskih careva, a mudrost kod zapadnih vladara.)

Pamet nije u godinama, već u glavi.

Pametni ljudi nikoga ne izsmjehivaju; to je svojstvo s kojim se prostaci služe.

الرجال من القرى لا في القرى

Erridžalu mine-l-kura la fi-l-kura.

Pametni su ljudi iz sela, a nijesu u selu.

Pametno zbori, pa se ne mori.

العاقل تكفيه الإشارة

El-akilu jekjfihi-l-išaretu.

Pametnu je dosta samo namignuti.

Pamet u Rimu, a silu u Stambolu traži.

نصف العقل مداراة الناس

Nisfu el-akli mudaratu en-nasi.

Pola je pameti: lijepo se sa svijetom vladati.

Prosuđuj majčinu pamet po djetetu, a vaspitanje po dječijem odijelu.

Prvi je korak mudrosti, da čovjek zna što ne zna.

بيت:

وعاجز الرأي مضياع لفرصته   حتى إذا فات شيء عاتب القدرا

Ve adžizu-rreji midjaun-li-fursatihi hatta iza fate šejun atebe-l-kadera.

Radi svoje tanke pametni propusti priliku, pa onda na sudbinu viče,

Ili

Svojom krivnjom propusti vrijeme,

Pa se onda na sudbinu tuži.

S pomoću pameti lako je putovati.

Svake stvari što je više, to je jeftinija, a pameti što je više, to je skuplja.

Svašto je nužno pameti, a pamet je probi.

Šta pamet dopušta, tu grijeha nema.

Što hoda bez pameti ? Konj bez uzde.

Što je protivu pameti, toga se prođi.

عقله كلميان باشه كلور

Akle dželmejan baše gelur.

Što na pamet ne može doći, može na glavu.

Ukloniti se od neodoljive sile običaj je mudrih ljudi.

U koga je nejaka pamet, jaki su mu neprijatelji.

Veli Abdul Melik,[111] arapski književnik: "Pametni ljudi ne nose šarena odijela, jer je to samo za žene, sluge, djecu i mladiće".

Veli Ismei, arapski mudrac: "Da se naslika pamet, razsvijetlila bi mrku noć, a da se naslika glupost, potamnio bi bijeli dan."

Veli jedan istočnjak: Bolje i ljepše od pameti nije Bog ništa stvorio; ali kako raznovrsno cvijeće jedno od drugog bolje miriše, tako je i među pametima velika razlika.

Veli jedan persijski književnik: Između nekoliko djece ako želiš znati koje će biti najpametnije, kaži im svima jednu zanimljivu priču ili kakvu mudru rečenicu, pa kojega vidiš da ga to najviše zanima, taj će biti najpametniji, jer

ko nema osjećaja, nema ni budućnosti.

Veli jedan zapadni mudrac: Ono je pametan čovjek koji govori onda, kad svak prestane govoriti.

(To bi značilo, kad bi se u jednom zboru dugo prepiralo o jendom važnom predlogu, pak najposlije svak ušuti, jer niko ne zna više šta da kaže, tada pametan čovjek ustane, govori i riješi cijelo pitanje.)

Velika je vještina pamet i razum prikriti.

بيوك حكمتلر سوزلرده بولنور

Bujukj hikjmetler kisa suzlerde bulunur.

Velike mudrosti u kratkim se riječima nalaze.

Veliki ljudi svog neprijatelja na najljepši način sruše.

Veli neki istočnjak: “Pamet je bez nauke sirota, a nauka je bez pameti gotova propast”.

Veli neki mudrac: “Da nije pameti, mnoge bi životinje bile plemenitije od čovjeka”.

عقل ايچن يول بردر

Akl ićun jol birdir.

Za pameti je put jedan.

(Na primjer, što reče jedan pametan i mudar, bez dvojbe reći će isto što i drugi, treći, četvrti, peti itd. Zato se reče u turskom jeziku: “Svi pametni jednim pravcem itd.”)

Za svaku stvar znati koliko i šta vrijedi, prvi je znak mudrosti.

O PAPKU

Nema pite bez papka.

Narodna.

O PAZARU I KUPOVANJU

Ko kupuje kišobran kad kiša pada, nikad zadovoljan nije.

من اشترى ما لا يحتاج إليه باع ما لا بد منه

Men – ištera ma la jahtadžu ilejh, ba’a ma la budde minh.

Ko kupuje što mu ne treba, moraće prodati ono što mu treba.

أول نظر صوكره چازار

Evvel nazar sonra pazar.

Prvo vidi, pa pazari.

آناسنه باق قيزينى آل كنارينه باق بزينى آل

Anasuna bak, kizini al,

Čenaruna bak, bezuni al.

Vidi majku, pa joj uzmi kćerku,

A ivicu, pa pazaruj platno.

O PERU

Iz pera krv teče, a niz sablju se cijedi.

Najbolje je pero koje pismo rasvijetli.

Ne treba u ljutini nikada pero u ruke uzimati, jer svakome poznato da je žešći jezik nego sablja, pa kad pero ubode, rana je veoma teška.

Pero više može učiniti i zla i dobra, nego sablja.

O PETLJANIJI

Zamršeno ko arapske kose.

O PIĆU

Čim se opije krčmar, već se ne zna vinu kraja.

Čovjek da samo jednoć vidi sebe, kada se sve o sve opije, ne bi se više nikad napio.

Čovjek kad se opije ne predrugojači se, već ukaže ono što u njemu leži.

(Ovome slično reče naš narod: Što trijezan misli, pjan govori.)

Kad je pjana krčmarica, lako je vino platiti.

Kažu, kako je jedan historik razdijelio pića ovako: Francuzima vino, Nijemcima kafu, Holandezima čaj, Talijancima limun, Švajcarcima pivo, Turcima duhan, Englezima gin. (džin)

Ko se opije, izgubi stid, a ko nema stida, nema ni dina.

Nemoj piti, nećeš rezil biti.

(Rezil, turska riječ, znači obeščašćen, kažnjen, ružen, izgrđen itd.)

Pijandura nema mira, ako nije nijem ili gluh.

(Ko god vidi pijanduru, svak mu se ruga, svak na njega mrzi, svako ga prezire; on se na to ljuti, grdi, psuje, viče, a kad je nijem ili gluh, onda ne čuje što mu se govori, pa miruje, a inače miran biti ne može.)

Pivničar biti, a pivo ne piti, može li biti ?!

Priča se da je rekao negdje u društvu jedan persijski pjesnik: "Napojiše me i rekoše mi: Nemoj pjevati! A da su ovako i brdo napojili i ono bi počelo rikati.

Sa pijandurom i sa raskošnicima nemoj se družiti, jer kroz kratko vrijeme iskaće od tebe da ih potpomogneš, pak ćeš i ti tako brzo od drugoga tražiti pomoć.

Što napiše pjandura, u krčmi se čita.

Veli Hafiz Širazija:[112]

Nikad nemoj čaše piti,

Od koje ćeš stidan biti.

Velikom zgodom i bogatstvom neki se opiju, pa ne znaju šta čine.

Više ih proguta čaša, nego more.

Više ih se uduši u bure, nego u more.

O PILAVU

Kome je drag pilav, uza se kašiku nosi.

(Pilav, turska riječ, znači, jelo od pirinča, od prilike ono za koje talijanski kažu “rizotto”.)

O PIRU

Na piru ko ti zna za malu Fatiju.

(Valjda je bila mala Fatija nečija šćerka, a pitali roditelji za nju na svadbi ili na piru, kao da je vas svijet poznaje. Zato je ovo gore rečeno.)

O PISANJU

Čovjek da piše sam sebi, ne bi mu se trebalo toliko misliti, ali treba znati da će to i najveći njegov protivnik čitati, pa prama tome trba paziti.

Kao što svako cvijeće jednako ne miriše, tako se i grijeh svakom jednako ne piše.

Ko kakvu knjigu napiše i izda, metne sebe na nišan; ako i malo pogriješi, biće ustrijeljen.

Ko pisat ne zna, taj malo valja.

Najbolje je pismo koje se najlakše čita.

العلم صيدٌ والكتابة قيدٌ

El-ilmu sajdun ve-l-kjitabetu kajdun.

Nauka je lov, a pisanje sveza.

(Tj. Što čovjek naizust nauči, ako ne zapiše, to brzo zaboravi, kao i lov; što uhvatiš a ne svežeš, nemoj računati da je tvoje.)

Ne piše zlatno pero, već zlatna ruka.

U pismu ko višu važnost polaže srokovima i uglađenim riječima, nego što jasnije da iskaže svoju zamisao, ne zna šta čini.

Veli neki znameniti pisac: Jedna molbenica ili koji drugi službeni spis, kad se zanimljivim izrazima obaspe i sa mudrim rečenicama i poslovicama okiti, naliči na njivu pšenice, po kojoj divlje cvijeće svuda ponikne i procvate, pa veoma lijep i ukusan izgled ima, a dotičnom vlasniku štetu donosi.

O PITANJU

Ko nikog ne pita, neka se skita.

Pitajući put se nalazi.

(Ovome slično veli naš narod: “Ko pita, s puta ne zalazi”, ili: “Pitajući baba došla je i u Rim.”)

السؤال مفتاح خزائن العلم

Essualu miftahu hazaini-l-ilmi.

Pitanje je ključ znanstvenih blagajna.

(Ovome slično reče naš narod: “Ko pita, s puta ne zalazi.”)

Vrtlara za ovce, a čobana za ružice ne treba pitati.

O PIZMI

Pizma i nenavidnost zaslijepe oči, pa pri osveti ne zna dotični šta čini.

Pizma, zloba i zavidnost naliče na svrab: koliko se god taji, sakriti se ne može.

O PJESMAMA

اقرأوا الأشعار فإنها تدل على محاسن الأخلاق

Ikreu-l-eš’are feinneha tedullu alla mehasini-lahlak.

Čitajte razne pjesme, jer one napućuju na lijepu i plemenitu ćud i podučavaju osjećaj i čuvstvo.

Ona je pjesma najslađa, koja je najneistinitija.

(Ova je rečenica još u prastaro doba potekla među Arapima, zašto su njihove pjesme većinom baš take. Npr. jedan istočni pjesnik opisujući svoje drage ljepotu, između ostalog u jednome stihu veli:

Da otkrije moja draga lice,

Bez dvojbe bi potavnjelo sunce.)

الغناء رقية الزنا

El-gina rukjetu-zzina.

Pjevanje i svirka opčara čovjeka,

Ili

Pjevanje je čvarka bludnosti.

Podučavajte djecu da budu pjesnici, jer pjesma pamet bistri i sokoli na junaštvo.

Što je pjesma složnija, to je ugodnija.

Uglađeni poetički izrazi gdjekad služe u borbi kao najoštrije oružje, a i licamjerima prokrčuju put, s kojim svoju želju postižu.

Veli jedan persijski spisatelj: “Ko reče da mu pjesma nije draga, il’ ne pozna sebe, il’ ne razumije pjesme, il’ ne govori istine”.

O PJESNIKU

Glasoviti turski pjesnik Zija beg,[113] a poslije Zija paša, koji je za sultan Azizova[114] vremena radi svoje slobodne misli i uma protjeran u Francusku, u svojoj jednoj pjesmi tuži se i jadikuje na svoju sreću. Pa između ostalog u jednoj kitici veli od prilike ovako:

Bože mili, jada golemoga,

Ne znam što ću od života svoga,

Sve me bije, što mi milo nije,

Sve me sreta, što mi napr'jed smeta".

Pjesničke su riječi kao uređena vojska, a pera su im kao oštri mačevi.

Pjesnik živi u slobodi, a riba u vodi.

O PJEVANJU

Neko umije lijepo pjevati, a neko dobro svirati.

O PLAČU

آغلامیان چوجغه ممه ویرمزلر

Aglamajan čodžuga meme virmezler.

Koje dijete ne plače, sise mu ne daju.

(Ovome slično kaže naš narod: "Dok dijete ne zaplače, majka ga se ne sjeća".)

Po suzama se poznaje od šta ko plače.

(Neki kazuju da su suze studene, kad se od radosti plače, a vruće, kad se plače od žalosti.)

ایل ایچون آغلایان ایکی کوزدن چیقار

El ičum aglojan ići džozden čikar.

Ko za svijetom plače, bez očiju ostaje.

Nema fajde za onim plakati, što se ne može nazad povratiti.

Na plači za mrtvim, već za ludim.

(Ovome slično veli naš narod: "Pošlje luda na put, pa sjedi te plači.")

Ne plači za mrtvim, već za živim.

(To znači, nije fajde mrtvoga žaliti, već ga žali dok je živ i pomozi mu. U tom pogledu lijepo će reći naš narod.

“O ti, vole, bivole,

Na ti šaku kukolja!”

“Bješe mi ga davati,

Dok sam mogo žvakati”!)

Za mrtvijem ne plači, jer ćemo svi pomrijeti; već plači za onijem koji je zašo s pravoga puta, pa ga vrag vodi u pakao.

O PLEMENITOSTI

طول عمر آثار وأفكارك كثرت ووسعتندن عبارتدر

Tuli umur a sar ve – efčarun, česret ve – vusatunden ibaretdir.

Dobra djela i velike misli vode u vječni život.

Ko nije plemenit, ne pomaže mu plemstvo

يَسْعَدُ الرجل بمصاحبة السيِّد

Jes-udu-rredžuli bimusahabeti-seidi.

Ko s plemenitim boravi i taj se oplemeni.

Najplemenitije je kad oprosti onaj, koji je najmoćniji.

Najplemenitije je oprostiti onome kojemu nema ko pomoći.

لا شرف مع سوء الأدب

La šerefe measuil edebi.

Nema plemenitosti sa ružnim ponašanjem.

Plemenitih je ljudi običaj težiti za svojom otadžbinom, a vjeran biti onoj zemlji u kojoj žive.

نه مال ايليه در نه سال ايله در بكم اولولق كمال ايله در

Ne malile dir ne salile dir bejm ululuk kemal ile dir.

Plemenitost nije sa zgodom niti sa godinama, već sa naukom i sa naobrazbom

Plemenitu čovjeku i jedna je dužica dosta, a ugursuz da u bašču uniđe, opet mu je malo.

Koji se ponese pradjedovima, naliče na krumpir, jer što valja, to je u zemlji.

Ko nije plemenit sobom, ne koristi mu očino plemstvo.

اصلزاده دن كملك كلمز

Asul zadeden ćemluk đelmez.

Od pravog plemića malo kome zlo dođe.

(Ovome slično dolazi u narodnoj pjesmi:

Mučno se je soja dobaviti,

A lako je s njime boraviti.)

Plemenitu je čovjeku slađe oprostiti, nego se osvetiti.

الأشراف في الأطراف

El-ešrafu fi-l-atrafi.

Plemići po krajevima stanuju.

U plemića treba da je skromno srce i veselo lice.

U plemenita su čovjeka plemenite riječi.

Veliko pleme – veliko ime.

O PLIVANJU

Svezanih ruku ne može se plivati.

O POBJEDI

Najslavnija je pobjeda koja se postigne a da se krv ne prolijeva.

O POBOŽNOSTI

Benasta pobožnost brzo iščezne.

Čisto srce – to je pobožnosti.

Kod velikih ljudi pobožnost je dobro, a kod siromaha običaj.

Ko je okrenuo glavu od Boga, nemoj s njime o Bogu ništa ni govoriti.

Ko se s pobožnim ljudima druži, za onog svijeta sebi put krči.

Ko zna božiju zapovijed, a onako ne radi, naliči na težaka koji zemlju ore, a sjemena ne sije.

Nepobožan mudrac naliči na baklju od koje se ni njemu ni drugome ništa ne vidi.

Ne treba za svoju pobožnost svijetu kazivati, niti treba svoje mahane i pogriješke na srijedu iznositi, jer prvo je veoma pokuđeno, a od drugog nikakve koristi nema.

لا كرم أعز من التقى

La kjereme eazze mine-ttuka.

Od pobožnosti nema bolje stvari.

Pobožnost bez fanatizma, samovolja bez nasilja, uživanje bez lijenosti lijepa je stvar.

Pobožnost i poniznost svagdje je lijepo vidjeti, a malo ko nastoji da toga u njega ima.

Pobožnost i ulizivanje tako su u blizu, kao nokat i meso.

الزهد إخفاء الزهد

Ezzuhdu ihfai-zzuhdi.

Pobožnost je sakriti pobožnost.

رياسي اولان عملك ضياسي اولمز

Rijasi olan amelun zijasi olmaz.

Prividna pobožnost ništa ne važi.

Veli jedan arapski veliki pobožnik: Treba čovjek da ljudi Boga sa srca, a ne što se boji vatre i pakla.

Veli jedan Osmanlija: Budavši ovaj svijet kao jedna njiva onoga svijeta, pa koji ljudi tu njivu zabace i povuku se u jedan kraj, kako mogu misliti da će biti pribraniji na onome svijetu, nego oni koji svaki dan tu njivu obrađuju ?

(Ovome slično reče naš narod: “Na ležećeg vola izora nema.”)

Veli neki persijski mudrac: Kad vidite kakova tobož pobožnika, koji veli da je ostavio ovi svijet, trebalo bi lijepo razabrati, ili je ostavio on svijet, ili je svijet njega.

Veli neki persijski mudrac: Moliti se Bogu i brinuti se za dušu najveća je dužnost, ali ništa ne raditi i ne truditi se, već se držati samo toga, naliči na drvo koje lijepo cvate, a nikakva ploda ne daje.

Pobožniku nije dosta samo sebe od grijeha čuvati, već treba i drugoga da nasavjetuje i da sačuva.

O POČETKU

Ko počinje prije vremena, ne kurtarisava se nikad bremena.

Početak u svačega je težak.

Ružan početak, gori svršetak.

كار اولده كشي عاقبت انديش كرك

Ćari evelde čiši akibet endiš đerek.

U početku treba čovjek da misli kakav će bitu pošljedak.

O PODSMJEHIVANJU

Podsmjehivanje i šalu može jednoč i srdit čovjek pretrpjeti, ali pri opetovanju treba čovjek da se srdi.

O PODUZEĆU

Ko se oko jame vrza, u jamu upada.

Narodna.

Na sutrašnji dan mnogo ne računaj, jer šta će noć roditi, to niko ne zna.

Ne pačaj se u stvar, dok je lijepo ne razumiješ.

U što god uniđeš, gledaj prvo kako ćeš izaći, jer se je teško iz po puta vratiti.

Za čim budete nastojali, ono ćete i imati.

O POGLEDU

Gdjekad više kaže pogled, nego jezik.

Što se jednim pogledom zamiluje, brzo se zaboravi.

O POGRJEŠKI I GRIJEHU

ترك الذنب خير من الاستغفار

Terkju-zzenbi hajrun mine-l-istigfari.

Bolje je ne griješiti, nego se grijeha kajati.

Da nije grijeha, ne bi se znalo cijeniti oproštenje.

Gdjekad pogriješiti ljudski je običaj, nikad ništa ne griješiti anđeoski, a vazda griješiti vražiji.

I jedan je grijeh mnogo, a stotinu sevaba malo.

(Sevab, turska riječ, znači zadužbina.)

I za malu pogriješku vičemo, a za uzrok nikad ne pitamo.

Ko je zašo s puta, grjehota je ne kazati mu istinu.

Ko ne priznaje pogriješku, nikad nije bez pogriješke.

Ko pogriješku priznaje, mnogo nešta doznaje.

Ko poznaje svoje pogriješke, najbolji je vještak.

كشي نقصاننى بيلمك كبي عرفان اولمز

Čiši noksanuni bilmek džibi irfan olmas.

Ko poznaje svoju pogriješku, ubraja se u najpametnije ljude.

Ko strahuje i pazi da ne pogriješi, malo kad što pogriješi.

Ko svoje pogriješke priznaje, on se poboljšava, a ko ih krije, od njih boluje.

Ko svoju pogrješku vidi, nema vremena razgledivati tuđe.

Ko veliku pogriješku učini – mrzimo ga, a ko malo pogriješi žalimo ga.

Krivo zboriti, tuđe zanijeti, obećanje ne ispuniti, amanet ne čuvati, svome bratu srce razbiti – veliki je grijeh koji ni na onome svijetu bez računa neće biti oprošten.

Mala pogriješka – veliki savjet.

من أعظم الذنوب تحسين العيوب

Min azami-zzunubi tahsinu-l-ujubi.

Najviši je grijeh odobravati grijehe.

Nema čovjeka bez pogriješke.

Ne razbiraj pogrješke svojih prijatelja, ako želiš i nadalje s njima prijatelj biti.

أعظم الذنوب ما استخفَّ به صاحبه

Azamu-zzunubi mae-stehaffe bihi sahibuhu.

Ono je prava pogrješka, koja čovjeka ponizuje i ugled mu gubi.

ياكلش حساب بغدادن دونر

Janliš hesab Bagdaten duner.

Pogrješan račun iz Bagdata se vraća.

Priznati grijeh najbolje je opravdanje.

السامع للغيبة أحد المغتابين

Essamiu lil-gibetu ehadu-l-mugtabine.

]Ko sluša kad se za drugijem govori, i on u grijeh ulazi.

ili

Slušaoc klevetanja i on je klevetnik.

Svačiju pogrješku oprosti, a svoju nemoj.

كلُّ عبدٍ معافًى إلا المجاهرون (المجاهرين)

Kjullu abdin muafun ille – l – mudžahirun (mudžahirin).

Svakomu će kad li tad li biti oprošteno, osim onih koji bez ikakva stida javno griješe i u bludnost zalaze.

Šesteroma se grijeh ne piše na ovom svijetu: ludu, pijanu, zaljubljenu, nejaku djetetu, mrtvom tijelu i čovjeku kad spava.

اوجرمك عذري مشكلدركه كاملدن ظهور ايلر

Ogjurmun uzri mušćildur,

Či ćamilden zuhur ejler.

Teško je izvrnuti onu pogrješku koja od mudra i pametna čovjeka poteče.

Veli Hazreti Omer:[115] Ko mi god za pogrješku kaže, prosto mu bilo na obadva savjeta, a ko mi je zataji, znam da mi nije prijatelj.

Veli jedan persijski pjesnik: Da opija i da čovjeku zanosi pamet svaki grijeh, kao vino, ne bi se moglo od pjanih ljudi sokakom proći.

أعظم الخطايا محاربة من يطلب الصلح

Azamu-l-hataja muharebetu men jatlub-ssulh.

Velika je pogrješka boriti se sa onim ko traži mir.

Velika je pogrješka zamršeno pitanje brzo riješiti.

Više je grjehota lukavim načinom čovjeka prevariti, nego mu silom oteti.

عذري قباحتندن بيوك

Uzri kabahatnedn bijuk.

Viša je pogrješka kojom se izvinjuje, nego ona za koju se izvinjuje.

(Ova turska rečenica veoma je kratko rečena, pa je zato zamršena i nerazumljiva, te s toga mislim da je treba razjasniti. Na primjer, neko je reko nekome doći na sijelo, pa ne došo. Kad je bilo sutra, dođe i kaže mu: "Molim Vas, oprostite, nijesam imao kad doći na sijelo, jer sam bio zapriječen važnim poslom. Svu noć sam lumpovao, pa zato nijesam mogao doći"

Pri ovakvome slučaju reče se: "Viša je pogrješka kojom se izvinjuje, nego ona pogrješka radi koje se izvinjuje.")

Voda sve može oprati, osim grijeha i crna obraza.

O POHLEPI

Ako želiš mirno živjeti, nemoj za svačim pohlepan biti.

دانه يه طمع ايتميان قوش دوزاغه دوشمز

Dane je tama itmejan kuš duzaga dušmez.

Da nije zrnca po srijedi, ne bi nikad ptica u mrežu upala.

Ko je pohlepan za slavom, neka rizika sa glavom.

Ko u tuđe dobro zabode oči, brzo oćoravi.

Nek ti nije ničije dobro u oku.

Samo zemlja oči napuni.

O POKAJANJU

Dok se ne prođe grijeha, ne vjeruj da se pokajao.

Treba se pokajati, pa oproštenje steći.

O POKLONU I PEŠKEŠU

بادهوا سركه بالدن طاتليدر

Badi-heva sirće balden taklidir.

Badava sirće slađe od meda.

Dar ako je i neznatan, opet je čovjeku drag.

إن الهدايا على مقدار مهديها

Innel hedaja ala mikdari muhdiha.

Svaki je dar prema darovatelju.

Što pokloni gospodar, ne treba da žali sluga.

الإحسان يقطع اللسان

El-ihsanu jaktau – l – lisan.

Zlatan peškeš i najdulji jezik pokrati.

O POKRIĆU SRAMOTE

Ko pokrije tuđu sramotu, pokriće Bog njegovih deset.

O POKVARENOSTI

Jedan rđav stotinu dobrih pokvari, a stotina dobrih ne može jednoga rđavog popraviti.

O POLITICI

Veli jedan Osmanlija: Žaliti je što nije običaj da se gleda u politici na vjernost i poštenje: Jedan prosti trgovac kad kome slaže ili ga iznevjeri, kod svakoga izgubi svoj ugled i značaj, a jedan diplomata, koji jednom državom vlada, što god vještije skroji i prevari, to se bolji diplomata broji.

Veli jedan umjereni Osmanlija: U današnjem vremenu malo ko da se ne brine političkim odnošajima, a to općenito pitanje priječi i uskraćuje mladićima

veseliti se, starcima jadikovati, trgovcima trgovati, ženama kućni posao raditi, dušobrižnicima bogomolje pohađati, liječnicima bolesnika pregledavati itd. Kad bi se bavio svak sa svojim poslom, mnogo bi bolje bilo.

O POLOŽAJU

Čovjek i onoga komu je najdraži – nek se s njime često ne viđa – počne zaboravljati, a ko mu je najmrži – nek se s njime često viđa – počne mu dražati.

Gdje nema brda i brdeljak se golem čini.

(Ovome slično dođe mi na um što mi je pričao neki Gačanin. Kazivao mi je kako je bio u Gacku neki Omer-aga, za kojeg su mislili da je najpametniji u cijelom garačkom kotaru. U tome vremenu pozovne vezir u Travnik sve bosanske i hercegovačke prvake, među kojima dođe i Omer – aga sa jednim drugim Gačaninom. Kad se svršilo vijećanje radi kojeg su bili pozvani, svi se povrate svojim kućama, tako i Omer – aga vrati se sa svojim drugom u Gacko. Idući putem i razgovarajući se više je puta rekao taj drugo Omer-agi: "Moj dragi Omer-aga, pametan si ti, ali u Gacku.")

Gdje žaba krekeće, ovca ne bleji.

(Ova je poslovica kroz i kroz našega podrijetla, to jest: "Gdje su velike barušine, gdje se žabe legu, tude za ovce mjesta nije.")

Kad bude noga ispod bešike, može biti jezik preko bešike.

(Ova rečenica većinom podbacuje nevjesti ili snahi, koja je istom dovedena. To znači: ne smije pred starijim ništa zboriti, već treba da svakoga sluša i da ponizno šuti. A kad rodi dijete, pa metne nogu ispod bešike, da ga ljulja, onda joj je prosto doneklen pružiti jezik preko bešike; to jest, onda ima pravo zahtijevati od kućne čeljadi, ukoliko sredstva dopuštaju.)

Kad se dvije neprijateljske vojske među se bore, slabija strana uvečer loži mnogobrojne vatre, u dan razvija mnoge bajrake, tobož sve kako bi pokazala neprijatelju da je jača od njega. Tako su i dva čovjeka kad se inade i prepiru za koju stvar; u kojega su nejači razlozi, taj većinom upotrebljuje viku – huku – buku – ljutinu, sve ne bi li mu se reklo da imade on pravo.

Ko najzadnji uniđe, zatvara vrata.

Ko se dočepa kakve časti, pa promijeni narav i ponašanje, to je veliki znak da je njegova sopstvena vrijednost mnogo niža, nego ta čast koju je dobio.

Ko zna svoj had, neće nikad nasjesti.

(Had, arapska riječ, znači položaj, stanje, okolnost, granica itd.)

Kroz iglene ušice Ameriku vidi!

(Ovo se reče onome koga hoće dobro da pohvale kako dobro i svestrano zna i vidi.)

Mnogo ih imade, koji u svoga prijatelja uviđaju pogriješke, a veoma ih je malo, koji u neprijatelja vide i priznaju lijepa svojstva.

Položaj ne samo da nas upozna sa strancima, već i nas same upozna s nama.

Svak je svog položaja pravi sultan.

Što pas laje, vrijeme se ne promjenjuje.

(Ovome slično jedna druga turska poslovica glasi: "Uturur karvan džečer." "Pas laje, karavan ne zastaje.")

U jednoj štali može se naći i konj i magarac.

(Ja kako, te više puta,)

Vas se usmrdio, a opet miska traži.

(Misk, arapska riječ: ime jedne mirisave stvari koja veoma ugodno miriše.)

O POMAKNUĆU

Kad se jedan pomakne, drugom se mjesto ukaže.

O POMILOVANJU

العفو زكاة الظفر

El-afvu zekjatu-zzaferi.

Iza pobjede dolazi pomilovanje,

Ili

Pomilovanje je svojstvo pobjede.

Pomilovanje je slatko, al ga je tražiti gorko.

O POMIRENJU

Da se mačke pomire s miševima, zlo bi bilo po maslo.

O POMOĆI

Da se sačuva pasa, i od vuka se pomoć traži.

Dok moreš drugome pomozi, jer poslije ako ne budeš mogao, onda ćeš se kajati.

أخوك من آساك في الشدة

Ehukje men asakje fiššiddeti.

Ono je brat, koji u muci pomogne.

Pomagajući jedan drugome više mogu dignuti trojica, nego navaljujući jedan na drugoga šestorica.

انصر أخاك ظالمًا كان أو مظلومًا

Unsur ehakje zalimen kjane ev mazluma.

Pomozi i najgoremu kao i najboljemu.

Veli jedan znameniti arapski književenik: Svi smo dužni Bogu se moliti, a najbolja je molitva svoga brata potpomagati.

(U ovoj rečenici nije jasno ko je taj naglašeni brat, ili je brat po vjeri, ili kojega je majka rodila, ili je bez razlike vjeroispovijesti svaki čovjek na svijeta. Neki kažu da je to svejedno, a neki vele da imade razlike. Upravo rečeno, kako se kome sviđa, tako i tumači.

Ovome slično na više mjesta dolazi: “Pomozi brata, pomozi iskrenoga, pomozi bližnjega itd. Da li je to svejedno – ili nije – jasno se ne razumije. A ja bih sudio i rekao, kao što veli naša narodna poslovica:

“Ko ti je brat ?”

“Ko ti je dobru rad.”)

O PONAŠANJU

Ako ne moreš svakome biti drag i sladak, a ti barem nemoj bivati nikome dosadan i težak.

Ako želiš da ne strahuješ, gledaj šta govoriš, lijepo se ponašaj i obzirno postupaj.

Bolje je i slomiti nego iskriviti.

رهبوت خير من رحموت

Rehebut hajrun min rehamut.

Bolje je strogo postupati, nego li blago, ili: Bolje je da te se boje, nego da te se ne boje.

(Ovome slično reče naš narod. “Za kojim vukom nema lave i ne valja ništa”: ili: “Star vuk pasja maskara.”)

بيت:

عاقل ايسه ك كندى تدبير نده نقصان ايلمه

چونكه نقصان ايلدك تقديره بهتان ايلمه

Akil isen kjendi tedbirunde noksan ejleme kjući noksan ejleden tagdire buhtan ejlema.

Budi pametan, pa nemoj se u svome poslu varati ni griješiti, nu kad se prevariš, barem sudbinu ne krivi.

Čime se čovjek bavi, neka o tome i misli, a ne treba da o tome vazda